

**M A S A R Y K O V A
U N I V E R Z I T A**

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Vznik a vývoj Práva lidu v období před I. světovou válkou

Diplomová práce

MGR. JAN KŘÍŽ

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

Pracoviště
obor Mediální studia a žurnalistika

Brno 2020

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor:	MGR. JAN KŘÍŽ Fakulta sociálních studií Masarykova univerzita Pracoviště
Název práce:	Vznik a vývoj Práva lidu v období před I. světovou válkou
Studijní program:	Mediální studia a žurnalistika
Studijní obor:	Mediální studia a žurnalistika
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.
Rok:	2020
Počet stran:	152
Klíčová slova:	mediální organizace, Právo lidu, sociální demokracie, tištěná média, politický tisk, historie

Bibliographic record

Author: MGR. JAN KŘÍŽ
Faculty of Social Studies
Masaryk University
Department of Media Studies and Journalism

Title of Thesis: Origin and development of the Právo lidu before the First World War

Degree Programme: Masters

Field of Study: Media Studies and Journalism

Supervisor: PhDr. Pavel Večeřa, Ph.D.

Year: 2020

Number of Pages: 152

Keywords: media organization, Právo lidu, social democracy, printed media, political press, history

Abstrakt

Tato diplomová práce se věnuje analýze sociálně demokratického listu Právo lidu z hlediska fungování mediální organizace od jeho založení do začátku první světové války. Důraz je kladen především na politickou orientaci této mediální organizace, ale také na její ekonomické výsledky, personální procesy nebo technické a distribuční nástroje. Pozornost je věnována již od roku 1893, kdy Právo lidu začalo vycházet jako východočeský čtrnáctideník. K dosažení cíle práce bylo použito historiografických metod stejně jako poznatků teorie mediálních organizací.

Abstract

This diploma thesis deals with the analysis of the social democratic newspaper Právo lidu regarding the functioning of this media organization since its establishment to the beginning of the First World War. Emphasis is placed primarily on the political orientation of this media organization, but also on its economic results, personnel processes or technical and distribution tools. Attention is focused since 1893, when Právo lidu began to be published as an East Bohemian bimonthly magazine. Historiographic methods as well as knowledge of the theory of media organizations were used to achieve the aim of the work.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Vznik a vývoj Práva lidu v období před I. světovou válkou** zpracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v textu a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 15. srpna 2020

.....
MGR. JAN KŘÍŽ

Poděkování

Chci poděkovat panu PhDr. Pavlovi Večeřovi, Ph.D. za jeho přínosné rady, pohodový přístup a odborné vedení při tvorbě této diplomové práce. Také chci poděkovat své rodině, a hlavně babičce Evě Bitnerové, která mě při psaní podporovala, ale která se jejího dokončení již nedočkala.

Obsah

Seznam obrázků	13
Seznam tabulek	14
Seznam grafů	15
Seznam pojmů a zkratk	16
1 Úvod	17
2 Teoretická východiska studia mediálních organizací	20
2.1 Mediální organizace jako celek	20
2.2 Části mediální organizace.....	22
2.3 Vnější vlivy působící na mediální organizaci a naopak.....	24
2.4 Shrnutí kapitoly.....	27
3 Kontext zkoumaného období	29
3.1 Ekonomická a sociální situace českých zemí přelomu 19. a 20. století.....	29
3.2 Politický kontext českých zemí v rámci Rakousko-Uherska.....	31
3.3 Dobový mediální systém.....	37
3.4 Shrnutí kapitoly.....	41
4 Metodologická část	43
4.1 Výzkumný problém.....	43
4.2 Cíle práce.....	43
4.3 Výzkumné otázky.....	44
4.4 Analýza mediální organizace	47
4.5 Dosavadní stav vědeckého bádání o Právu lidu	51
4.6 Shrnutí kapitoly.....	55
5 Analytická část	57
5.1 Vznik Práva lidu	57

OBSAH

5.2	Politické vazby a politický paralelismus Práva lidu.....	68
5.3	Ekonomické podmínky.....	76
5.4	Personální podmínky a redakce	94
5.5	Tisk.....	108
5.6	Distribuce	117
6	Shrnutí výsledků a diskuse	122
6.1	Výsledky výzkumu	122
6.2	Analýza výsledků	128
6.3	Diskuze	133
7	Závěr	136
	Použité zdroje	139
	Odborná literatura	139
	Prameny	143
	Elektronické zdroje.....	146
	Rejstřík	147

Počet slov: 26.192

Seznam obrázků

Obr. 1: Vnější faktory ovlivňující Právo lidu	129
Obr. 2: Schéma Práva lidu a jemu nejbližších organizací	131

Seznam tabulek

Tab. 1: Výsledky celkového hospodaření v letech 1897-1914	78
Tab. 2: Porovnání zisků Práva lidu z prodeje, předplatného a inzerce	92
Tab. 3: Přehled některých událostí, které utvářely či ovlivňovaly Právo lidu ve zkoumaném období	133

Seznam grafů

Graf 1: Vývoj celkové bilance hospodaření Práva lidu	79
Graf 2: Poměr zisků z běžného prodeje a předplatného	84
Graf 3: Poměr zisků z běžného prodeje a předplatného	86
Graf 4: Poměr zisků z běžného prodeje, předplatného a inzerce	93

Seznam pojmů a zkratk

Obr. – Obrázek

Tab. – Tabulka

1 Úvod

Tato diplomová práce si klade za cíl popsat a uvést do souvislostí fungování sociálně demokratického média Práva lidu jako mediální organizace od zrodu deníku v roce 1897 po začátek první světové války. Důraz bude kladen na analýzu souvislostí, které ovlivnily vznik a utváření tohoto média, nikoliv na obsahovou stránku. Důležité tedy bude popsání politických vazeb, ekonomických podmínek, organizace redakce, technologického vybavení a distribuční strategie.

Právo lidu v tomto období je podle mého názoru zajímavé zkoumat hned z několika důvodů. Zaprvé to je samotné tištěné médium, které může být dnes optikou laické i odborné veřejnosti opomíjeno a zapomínáno, snad i proto, že zaniklo před zhruba sedmdesáti lety, a protože ho ve společenském povědomí zastínilo komunistické Rudé právo. S tím souvisí i obecně nerovný poměr pozornosti, který se především ve dvacátém století ze zcela pochopitelných důvodů věnuje spíše komunistické levici než sociálně demokratické. A jako poslední aspekt zde zmíním období posledních desetiletí pomalu odcházející habsburské monarchie, které se též nemusí jevit natolik historicky přitažlivým například v porovnání s následující první československou republikou.

Tvorba hlubší analýzy fungování Práva lidu v období jeho vzniku a etablování mezi velkými českými deníky může být dnes vhodná i proto, že se lze na toto témat dívat bez ideologického zatížení, které bylo typické pro akademické práce v období mezi roky 1948 až 1989. Na druhou stranu i odstup tří desetiletí od pádu „reálného socialismu“ umožňuje objektivněji, bez přirozené negativní reakce na vše socialistické

nebo komunistické, studovat historii různých levicových hnutí či projektů.

Ke splnění vytyčených úkolů použiji metod analýzy mediálních organizací a historického výzkumu, které se stejnou měrou hodí při vědeckém zkoumání historického média. V analytické části budu vycházet především z informací uvedených v samotných zkoumaných novinách, memoárů napsaných bývalými redaktory či různých archivních materiálů. Práce také obsahuje odpovídající historický, politický a společensko-ekonomický kontext, který zasazuje činnost vybraného média do širších souvislostí.

V první části se budu věnovat popisu teoretických východisek při studiu mediálních organizací. Na základě dosavadní mediálně-teoretické literatury popíšu strukturu mediálních organizací a koncepty, které budou využity při popisu vybraného média. Kapitola je rozdělená do částí, kdy je pozornost nejdříve věnována mediálním organizacím jako celku, následně dílčím částem mediálních organizací z hlediska vertikálních a horizontálních struktur, a nakonec vnějšímu prostředí, které vzájemně na sebe s médiem působí.

Aby bylo možné tyto mediálně-teoretické předpoklady použít k popisu historického média, je nutné představit relevantní kontext, který je obsažen v následující kontextuální části. Ta je rozdělena na popis sociálně-ekonomického vývoje v období procesu industrializace, modernizace a souvisejících společenských proměn, dále popis politického systému Rakousko-Uherska a českých zemí, popis mediálního systému s důrazem na politický tisk, a nakonec stručný popis technologického kontextu souvisejícího s dobovým pokrokem v komunikačních a mediálních nástrojích.

V analytické části je nejdříve popsán proces vzniku Práva lidu, včetně stručného kontextu jeho transformace z čtrnáctideníkové do denníkové podoby. Při studiu procesu výroby tohoto média je následně důraz kladen na rovinu politických vztahů, které vyplývají z charakteru média jako stranického tisku, a které značně ovlivňovaly i ekonomickou situaci a strategii média, jež je popsána v další části. Personální politika média je zpracovaná podle Engwallova systému pracovních kultur, kdy je pozornost samostatně věnována zpravodajsky, politicky, ekonomicky a technicky zaměřeným pracovníkům média (Trampota, 2006, s. 53-54).

V druhé polovině analytické části jsou popsány technické možnostmi Práva lidu a problémy související s tiskařským vybavením. Dále jsou zpracované kanály distribuce, které zahrnují běžný prodej i vlivy stranické politiky. Závěr práce obsahuje shrnutí výsledků výzkumu, jejich analýzu a diskuzi.

2 Teoretická východiska studia mediálních organizací

Protože se v této práci zabývám mediální organizací Právo lidu, je třeba si představit v této kapitole některé důležité koncepty a pojmy z teorie mediálních studií. S těmi budu následně v analytické části práce operovat, abych systematicky roztrídil poznatky získané historickým výzkumem. Kapitulu jsem se rozdělil do tří částí, kdy první se věnuje mediální organizaci jako celku, druhá rozebírá dílčí struktury médiích a vztahy mezi nimi, a třetí část popisuje interakce mediální organizace s vnějšími aktéry, ať už jde o aktéry politické či ekonomické.

2.1 Mediální organizace jako celek

Médium, potažmo přímo masmédiu, si lze definovat jako organizaci disponující hromadnými sdělovacími prostředky multiplikuující nějakou informaci nebo sdělení směrem k široké veřejnosti. Může jít o producenty novin, časopisů, rozhlasového nebo televizního vysílání a podobně (Osvaldová, Halada, 2007, s. 117-118). Burton (2001, s. 88) mluví o dvojím významu termínu „mediální instituce“. Prvním význam vykresluje média jako „společenské instituce“ se sociálními rolmi reagujícími na nároky společnosti jako celku, ale zároveň jsou „výrobními organizacemi“ snažící se vyhovět například svým vlastníkům.

Na základě tohoto dvojího přístupu k roli médií lze navázat na stanovování cílů mediálních organizací. Ty prakticky určují, jaké nároky, jestli spíše ze zmíněných hledisek společenské instituce nebo výrobní organizace, se rozhodne médium více plnit. Z tohoto pohledu lze mluvit o takzvaných cílech utilitárních nebo normativních. Utilitární přístup se

opírá o pragmatické prodávání služeb či zboží, zatímco normativní organizace usiluje o realizaci ideálů sdílených svými členy (McQuail, 2009, s. 291). V tomto ohledu mají normativní organizace mnohdy společné to, že usilují primárně o zájem publika nebo veřejnosti než o zájmy svých klientů, jako jsou například vlastníci nebo inzerenti. Podobné je rozdělení podle Tunstalla, který dělí cíle z ekonomického hlediska jako ziskové a neziskové. Neziskovým cílem může být ale kromě veřejného dobra i získávání osobní prestiže, či podpora konkrétní politické síly (McQuail, 2009, s. 292).

Získávání finančních prostředků není ale typické pouze pro utilitární strategii. I normativní médium potřebuje zajišťovat své fungování skrze získávání ekonomických zdrojů. Burton (2001, s. 96-97) upozorňuje, že ačkoliv značné finanční prostředky nemusí být vždy zárukou kvalitního obsahu, nedostatek financí je téměř vždy zárukou obsahu nekvalitního. To vyplývá například z nemožnosti budovat archivy, knihovny a obecně informační zdroje, které mohou být zdrojem komplexnějšího a informačně hutnějšího sdělení. Ačkoliv tady můžeme polemizovat o absolutní platnosti tohoto pravidla v kontextu médií na přelomu desátých a dvacátých let 21. století, jistě platí v nějakém rozsahu pro Právo lidu přelomu 19. a 20. století.

Při pokusem o chápání fungování médií se lze také setkat se dvěma zjednodušujícími modely, které se liší důrazem na různé aspekty předmětu. Instrumentální pohled nahlíží na média jako nástroj prosazování vládnoucích nebo jiných politických zájmů a může být někdy připomínat konspirační teorie. Strukturálně deterministický pohled se snaží chápat média z hlediska struktury a determinantů, ať ekonomických,

technologických nebo ideologických, působících na členy média (Cottle, 2003, s. 5).

2.2 Části mediální organizace

Jak říkají Jiráček a Köpplová (2003, s. 74), za každým mediálním produktem se nachází spousta příslušníků mnoha profesí a částí struktury mediální organizace, mezi kterými jsou komplexní vazby. Proto bych se v této části chtěl obecně věnovat pohledu na souvislosti vnitřního fungování médií.

2.2.1 Vertikální a horizontální struktury mediálních organizací

Vnitřní prostředí mediálních organizací lze rozdělit na tři kultury podle povahy pracovních pozic uvnitř média. Na prvním místě je vedení či management, dále mediální profesionálové, a nakonec technická složka (McQuail, 2009, s. 290). Trampota (2006, s. 53) rozděluje mediální organizaci také do tří vertikálních vrstev, kdy na vrcholu stojí top management, uprostřed management střední (zastoupený šéfredaktorem, editory nebo třeba manažery inzerce) a nakonec vrstva liniová, kam řadí redaktory.

Médium lze rozdělit i do horizontálních kategorií, například u Engwallových pracovních kultur. První kultura je zpravodajsky orientovaná a tvoří ji redaktoři. Politicky orientovaná kultura zahrnuje redakční vedení a významné politické korespondenty. Inzertní oddělení a lidé odpovídající za finanční prosperitu spadají do ekonomicky orientované kultury, a jako poslední je kultura technická řešící výrobní a technologické problémy (Trampota, 2006, s. 53-54). Pro stylistické účely této práce

budou tyto kultury pojmenovány jako redaktorská sféra, řídicí sféra, ekonomická sféra a technická sféra. Obsah těchto pojmů ale odpovídá Engwallově popisu.

Tušer (2003, s. 118) považuje za ideální stav situaci, kdy jsou jednotlivé role v organizace od sebe jasně oddělené. Zároveň ale přiznává, že málokdy to tak je a mnohdy se mezi sebou překrývají role autorské a editorské, případně řídicí a editorské. Čím větší médium, tím více lze role oddělit, takže největší překryv rolí je u malých médií.

2.2.2 Vztah mediální organizace a redaktora

Specifickou součástí každého média je skupina liniových zaměstnanců, primárních tvůrců mediálního obsahu, redaktorů. Jsou specifičtí právě v tom, že jsou to oni, kdo především předávají informace konzumentům. Ovšem redaktoři nejsou v mediálním organismu jednostranně působícím prvkem, nýbrž i sami jsou ovlivňováni, ať už přímo či nepřímo.

Žurnalistické výstupy ovlivňuje do určité míry individualita redaktora, jeho hodnoty, vzdělání a představy. Na dílčí práci redaktorů je ale třeba se vždy dívat i optikou celku, tedy samotné mediální organizace, která už od začátku individuální práci redaktorů ovlivňuje například tím, že si vybírá, koho zaměstná, a následně je motivuje různými způsoby k produkci takového obsahu, které médium požaduje (Trampota, 2006, s. 48). Zdůraznit lze třeba také míru profesionalizace. Profesionalizace je typická například definicí podmínek, které je třeba splnit pro nástup do povolání, určování základních dovedností, k nimž je zapotřebí výcvik, prosazování konkrétních etických norem či společenských úloh (McQuail, 2009, s. 298).

Díleč práci novinářů lze také chápat jako proces každodenního rozhodování, kdy se mediální pracovníci snaží vyvážit své profesní, komerční a etické priority. To se může vyvinout až do autocenzury, kdy se žurnalista ztotožňuje se stereotypy své organizace a přizpůsobuje se tak majitelům médií a tržním a politickým změnám (Burns, 2004, s. 47).

2.3 Vnější vlivy působící na mediální organizaci a naopak

Každá mediální organizace je v nějaké formě rozporu s vnějšími společenskými silami, pokud není vnímána jako marginální. Vlivy působící na mediální organizaci lze rozdělit na několik skupin. Zaprvé lze uvést ekonomické tlaky, kdy se musí médium přizpůsobovat svým vlastníkům, inzerentům nebo konkurentům na trhu. Tlak ale přichází i ze společenského a politického směru, s čímž souvisí například legislativní prostředí a vliv různých zájmových skupin (McQuail, 2009, s. 290). Ale nejenže vnější prostředí formuje a přetváří média, ale i média mají svou moc ve vztahu ke svému prostředí. A to dokonce způsobem odlišným od jiných druhů firem na trhu, jak upozorňuje McNair (2004, s. 105): „*Ve výstupu mediálních organizací se spojuje kultura, ideologie, politika a ekonomika způsobem, jaký nemá v žádném dalším sektoru kapitalistického podnikání obdoby.*“

2.3.1 Ekonomické vlivy

Mediální prostředí ovlivňují ekonomické zákonitosti podobně jako jiné formy podnikání nebo lidské činnosti. McNair (2004, s. 103) mluví o dvou způsobech působení ekonomických sil na žurnalistiku. Nejdříve zmiňuje soukromou podstatu médií v kapitalistické ekonomice:

„Produkce žurnalistických výstupů je do značné míry předmětem obchodu v odvětví vlastněném a řízeném soukromými osobami a konglomeráty. Žurnalistické výstupy jsou tedy ve skutečnosti soukromým vlastnictvím těchto jedinců a konglomerátů, kteří je mohou v mezích zákona svobodně užívat nebo se jich zbavit. Novináři jsou zaměstnanci, silně ovlivňováni těmi, kdo vlastní a řídí jejich organizace.“ Následně se dostává od vztahu vlastníků a zaměstnanců ke vztahu prodávajících a kupujících: *„Žurnalistika je sice jistým druhem průmyslového odvětví, ale žurnalistické texty jsou také zbožím nabízeným na prodej na stále přeplněnějším trhu. Jako takové – stejně jako všechno ostatní zboží – musí mít pro potenciální zákazníky užitnou hodnotu a směnnou hodnotu,“* říká McNair (2004, s. 103) upozorňující tak na nutnost médií obhájit se před svými konkurenty na trhu.

Ekonomické síly nemusí být ale pouze tržního charakteru, nýbrž mohou pocházet i ze strany státu. Například důležitým faktorem ovlivňující rakousko-uherská tištěná média až do konce 19. století byla ekonomická cenzura představovaná především novinovým kolkem, ale i daní z papíru či inzerce. Jejím účelem bylo ze strany státu umělé zdražování, a tedy i znemožňování vstupu na mediální trh pro méně majetné vrstvy populace (Večeřa, 2015, s. 111-112). Ovšem nástroj, kterým stát primárně „ovládá“ média, je legislativa. Zákony tedy mohou v různých souvislostech upravovat způsoby, jakým mohou média informovat veřejnost. Hartley (1990, s. 54) k tomuto říká, že mediální právníci jsou v mnoha ohledech ještě přísnější, než jak ukládají pravidla legislativy, aby udrželi svá média bezpečně na straně zákona.

Konkrétních způsobů, jak mohou média obstarávat ekonomickou stránku svého fungování, je několik. Důležitým zdrojem financí bývá

prodej tiskové plochy nebo vysílací doby inzerentům, kteří tak mohou šířit konzumentům média svou reklamou. V případě tištěných médií má vydavatelství zisky i z konkrétních prodaných kusů. Některá média mohou být také podporovaná přímo státem, či jako média veřejné služby takzvanými koncesionářskými poplatky (Jirák, Köpplová, 2003, s. 75).

Z ekonomického hlediska se tedy mediální trh do značné míry může velmi podobat jiným sektorům tržní ekonomiky. Jirák a Köpplová (2003, s. 66) ale vyjmenovávají některá konkrétní specifika mediálního podnikání. Zaprvé to je fungování médií na dvojím trhu, kdy jednak prodávají produkt spotřebitelům a zároveň prodávají služby inzerentům. Jejich produkce má také značně vysoké fixní náklady, například v ceně papíru. Chování médií na trhu ovlivňuje také značná míra nejistoty vyplývající z obtížně předvídatelného přijetí ze strany spotřebitelů, kvůli čemuž je třeba vynakládat prostředky na propagaci a jiné ovlivňování konzumentů. Specifický je pro média též způsob výroby produktů: *„Navzdory snaze standardizovat výrobu všech mediálních produktů od zpravodajství po velkofilm do zvládnutelného a opakovatelného sledu úkonů, zůstává velká část mediální produkce nevyhnutelně jedinečná a je třeba ji vyrábět (často den za dnem) stále znovu.“* (Jirák, Köpplová, 2003, s. 66).

2.3.2 Politické vlivy a koncept politického paralelismu

Pro pochopení úlohy stranického tisku, kterým bylo i Právo lidu, je třeba se seznámit s konceptem politického paralelismu. Ten popisuje význam a míru propojení média s různými politickými stranami nebo podobnými organizacemi, například odbory. Takto propojené médium pomáhá prosazovat svým obsahem program těchto organizací, které ho výměnou za to podporují. Může jít o přímé finanční dary, pomoc s distribucí a

podobně. Ačkoliv u médií počátků 21. století není takový typ propojení častý, byl velmi typický pro mnoho médií ve 20. století. Součástí politického paralelismu je také míra zapojení konkrétních tvůrců mediálního obsahu do stranických nebo podobných funkcí v rámci organizace, se kterou je médium spjato (Hallin, Mancini, 2008, s. 56).

V rámci chápání politického vlivu stranického tisku lze dle mého názoru použít popisu ideologické propagandy jako procesu šíření komplexních systémů idejí, kdy ideologická propaganda pracuje s emocemi a nadšením k přeměně názorů a k posílení názorové konverze jednotlivců nebo celých společenských skupin (Jirák, Köpplová, 2003, s. 157).

V médiu silně ovlivněném politickým paralelismem s politickou organizací nebo jejich skupinou obecně převládá orientace novinářů nikoliv na snahu o maximální vyváženost, ale na co největší míru ovlivňování veřejného mínění. Cílem novináře je tedy v souladu s programem své politické strany, jejíž může být třeba i funkcionářem, ovlivňovat skrze mediální obsah stávající a potenciální příznivce (Hallin, Mancini, 2008, s. 56).

2.4 Shrnutí kapitoly

Mediální organizace není pouze obsah, který produkuje, ale i způsob, jakým tak činí. A ten způsob zahrnuje složité vnitřní i vnější interakce, které ovlivňují chod redakce a na ní napojených oddělení. Každé médium se dělí nějak vertikálně podle manažerských pravomocí i horizontálně z hlediska konkrétní náplně práce. Médium nejsou pouze redaktoři, ale i pracovníci inzerce, technická obsluha, různí pomocníci a další, nemluvě o vnějších aktérech, kteří chod média ovlivňují. Rozhodně nelze médium

chápat jako soustavu, ve které jedna součást jednosměrně určuje směr celé organizace, ale jako složitou změť mnoha navzájem působících vlivů.

Pro další porozumění je třeba si zapamatovat zmiňované Engwall-ovo pojetí pracovních kultur, které na sebe působí uvnitř organizace, a koncept politického paralelismu, který hraje především důležitou úlohu u stranického tisku, kterým je i Právo lidu. Z hlediska posuzování úspěšnosti média je důležité se také orientovat v typech cílů, které se mohou lišit v případě čistě komerčních médií a ideově-politicky zaměřených médií, jejichž strategie se v mediálním prostředí mohou na základě toho i velmi podstatně lišit. Za důležité také při studiu mediální organizace považují ekonomickou stránku neboli její přístup ke zdrojům. Trampota a Vojtěchovská (2010, s. 69) zmiňují, že někdy mohou organizace v průběhu času zcela měnit svou orientaci právě ve vztahu k nutnosti obstarávat si zdroje své existence a přežít tak v konkurenčním tržním prostředí.

3 Kontext zkoumaného období

Aby bylo možné dobře porozumět dílčím poznatkům o fungování Práva lidu ve vybraném období, je třeba stručně shrnout podstatné časové a teritoriální souvislosti, které fungování této mediální organizace ovlivňovaly a spoluutvářely. Konkrétně rozeberu kontext v rovině sociálně-ekonomické situace, politické situace, podoby tehdejšího mediálního systému a stručného shrnutí dobových technologických možností souvisejících úzce s produkcí tištěných médií.

3.1 Ekonomická a sociální situace českých zemí přelomu 19. a 20. století

Názory na ekonomiku Rakousko-Uherska se v průběhu doby poměrně měnily. Ačkoliv neměl tento stát příliš výhodnou polohu a musel se kromě sociálních problémů potýkat i s problémy přírodního charakteru, dokázal se v některých ohledech s těmito nedostatky vypořádat. Konkrétně pokud jde o dopravu, disponovalo Rakousko-Uhersko značně hustou železniční sítí. Kromě dopravní integrace lze mluvit i o integraci společného trhu a finančního systému. Integrace trhu se odrážela například v příjmech na obyvatele, které se v různých částech monarchie lišily méně než třeba v Itálii či Švédsku (Sked, 1995, s. 227-228).

V průběhu devatenáctého století došlo též ke značné proměně ekonomicko-společenské situace českých obyvatel monarchie. Ačkoliv se Češi na počátku století věnovali převážně zemědělství, začali se postupně více orientovat na průmysl a s tím souviselo jednak jejich stěhování do větších měst a jednak lepší finanční poměry. Demografie českých zemí se

tak měnila jednak ekonomicky, kdy Češi vytlačili Němce z odvětví, která bývala dříve německá, ale i národnostně, kdy Češi začali převládat v do té doby převážně německých městech. Příkladem může být Praha (Sked, 1995, s. 252). Čechů bylo v Praze roku 1815 pouhých 15 tisíc oproti 50 tisícům Němců a Taylor říká, že ještě v roce 1848 nebyla pro Pražany slušnost mluvit na ulici českým jazykem (Taylor, 1998, s. 31).

Kromě centralizace obyvatelstva do rozrůstajících se průmyslových center se české země v druhé polovině, a především v poslední dekádě, devatenáctého století, značně propojily hustou železniční sítí doplněnou o množství místních a okresních silnic. Od 80. let se začala také stále více prosazovat elektrifikace. Do první světové války byly postaveny elektrárny dodávající světlo jedné třetině obyvatel na českém území. To spolu s masovým rozšířením telegrafu a postupným zaváděním telefonu změnilo přirozené časoprostorové myšlení lidí. Ti už nebyli zcela bezmocní oproti nezastavitelnému střídání dne a noci, případně vůči velkým vzdálenostem bránícím rychlé komunikaci. Tento pokrok byl velmi důležitý i pro další rozvoj médií, které mohly informovat širší populaci efektivněji a ve větší míře (Urban, 1978, s. 105-106).

Industrializace a urbanizace měla ale i své stinné stránky. Ačkoliv se rozvojem nových technických možností rozšiřovaly i zástupy průmyslových dělníků a dělnic, neexistovala žádná legislativa upravující jejich životní a pracovní podmínky. Neměli tedy žádný právní způsob, jak se bránit, což vedlo k řadě stávek a nepokojů (Kárník, 2019, s. 20). Kromě špatných životních podmínek dospělého dělnictva živořícího v nehygienických a zdraví (fyzickému i psychickému) nebezpečných podmínkách nebyla ničím zvláštním ani práce dětí, které byly vnímány jako levná a bezbranná, tedy finančně velmi výhodná, pracovní síla. Ještě před organizací

dělníků do sociálně demokratické strany se proto sdružovali do menších spolků, potravinových nebo zaměřených na podporu těch členů, kteří se z nějakého důvodu ocitli v nouzi (Valenta, 2002, s. 107). Tyto spolky se vyznačovaly značným prvkem svépomoci, jež byla později typická i pro Právo lidu, které si to dokonce dalo do svého motta.

3.2 Politický kontext českých zemí v rámci Rakousko-Uherska

Rakouská a později rakousko-uherská politika se od roku 1848 do první světové války, a především právě v období přelomu 19. a 20. století, relativně dynamicky vyvíjela. Sociální a ekonomická transformace habsburské monarchie si vynucovala i odpovídající politické změny. Obecnou představu o politické situaci Rakousko-Uherska popisuje Zdeněk Šolle: „*Habsburská monarchie se od 90. let devatenáctého století ocitá v permanentní krizi. Nedokonalá a křečovitě udržovaná rovnováha poměrů nastolených rakousko-uherským vyrovnáním z roku 1867, je stále silněji ohrožena.*“ (Šolle in Marek, 2000, s. 87)

V této kapitole proto stručně představím obecný politický rámec rakousko-uherské politiky, jejího stranického systému a sociálně-demokratického hnutí, jehož deník budu zkoumat v analytické části.

3.2.1 Říšská rada a volební systémy

České země se ve zkoumaném období nacházely v takzvaném Předlitavsku, které vzniklo v roce 1867 a jehož prosincová ústava je důležitá pro znalost tehdejších politických poměrů. Zaprvé byla zavedena dvoukomorová říšská rada. Ta se dělila na Panskou sněmovnu a Poslaneckou sněmovnu (Balík, 2011, s. 27). Prosincová ústava také měla ten dopad, že

umožnila dělníkům se organizovat, nikoliv ovšem ještě politicky (Kárník, 2019, s. 22).

Důležité je zmínit systém kurií, který značně ovlivňoval nerovné proporce rakousko-uherského politického systému. K roku 1873 existovaly čtyři kurie. Velkostatkářská, městských obcí, obchodních a živnostenských komor, a venkovská. Nerovnost se projevovala v tom, že různé kurie potřebovaly ke zvolení jednoho poslance rozdílný počet voličů (Balík, 2011, s. 29).

Změnu v tomto přinesla Badeniho volební reforma z roku 1896 přidávající pátou, všeobecnou, volební kurii, čímž vrostl počet voličů v předlitavské části Rakousko-Uherska z 1 732 000 na 5 333 000 voličů. Pořád ale platila nerovnost mezi jednotlivými kuriemi, takže tato všeobecná kurie pro miliony voličů měla 72 poslanců, zatímco pět tisíc velkostatkářů volilo poslanců 85. Nová kurie se také od ostatních lišila tím, že do ní mohli volit i voliči předchozích čtyř kurií. Ti tedy odvolili nejen do své kurie, ke které patřili, ale i do kurie všeobecné. (Balík, 2011, s. 29). Díky této reformě se ale mohli do parlamentu poprvé dostat zástupci sociální demokracie, konkrétně čtrnáct poslanců (Šolle in Marek, 2000, s. 86).

Až Beckova volební reforma vstoupivší v platnost v lednu 1907 zavedla všeobecné, rovné a tajné volební právo pro muže nad 24 let. Z národnostního hlediska nebyly volby též nastavené úplně rovnocenně, protože díky nastavení volebních obvodů vycházelo na jednoho německého poslance vycházelo zhruba 40 tisíc voličů, zatímco na českého to bylo až 55 tisíc (Balík, 2011, s. 30).

3.2.2 Stranický systém

U předlitavské části Rakousko-Uherska nelze hovořit o jediném stranickém systému, nýbrž o mnoha různě propojených systémech. Záleželo i na to, kolik národností obývalo konkrétní zemi. V případě českých zemí lze mluvit o dvou soustavách, česko-jazyčné a německo-jazyčné. Přičemž pro každý takový systém bylo zpravidla typické rozdělení do tří ideologických směrů, kterými byli nacionální liberálové, socialisté a křesťanští konzervativci. Tyto stranické struktury sdružovaly mnohdy i řadu dalších přidružených organizací věnujících se například vzdělávání, tělovýchově, kultuře a podobně. Lze tedy mluvit o určitých subkulturách té doby. Tato integrační schopnost byla nejvíce patrná u sociální demokracie a politického katolicismu. (Balík, 2011, s. 35). Z počátku tomu ale tak nebylo a na rozdíl od západních zemí se první politické strany v českých zemích více než o ideje a sociální příslušnost opíraly o nacionální prvek. Příkladem může být Národní strana. Ačkoliv se ale tyto strany snažily působit jako celonárodní, faktem bylo, že reálně zastupovaly jen velmi malou část populace (Malíř in Marek, 2000, s. 10).

Během devadesátých let docházelo ke vzniku mnoha nových politických stran a proudů. Mezi nejsilnější tehdejší strany patřila agrární strana, sociální demokracie, národně sociální strana nebo například katolické strany. Za značnou strukturální změnu lze považovat volební zákon, který vešel v platnost roku 1907. Celkový počet poslanců činil 516 z nichž 194 bylo voleno v českých zemích (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 133). Tato doba byla také typická vznikem fenoménu masových stran, které se vyznačovaly i značnou vnitřní organizovaností, s čímž souvisela i postupná profesionalizace. Ta se právě mimo jiné dotýkala i novinářů působících ve stranickém tisku (Balík, 2011, s. 34). Masové strany nahradily takzvané honorační strany, které se od masových stran odlišovaly úzkou členskou základnou a minimální organizovaností. Jiří

Malíř říká, že v takových stranách působili prakticky pouze poslanci, stranické vedení, tisk a sbor důvěrníků. Důležitým pojítkem takových politických organizací malého rozsahu byl stranický tisk, jehož majitelé byli zpravidla důležitými straníky (Marek, 2000, s. 10).

S tím souvisela značná pestrost různých politických subjektů ucházejících se v 90. letech o hlasy českých voličů. Oblibu těchto politických aktérů si lze ilustrovat na výsledcích voleb roku 1907, které se odehrávaly již v rámci všeobecného volebního práva. Sociální demokracie obdržela 400 sta tisíc hlasů, celkem 38,1 procent z celku. Strana agrární získala přibližně polovinu, ovšem o 4 mandáty více než sociální demokraté. Katolické strany obdržely 17,3 procent hlasů, mladočeši 11,1 a národně sociální strana 7,15 procent (Urban, 2000, s. 240). O jednotlivých mediálních nástrojích těchto politických stran a hnutí se podrobněji věnuji v kapitole o dobovém mediálním systému.

3.2.3 Sociálně demokratické hnutí v Českých zemích a Rakousko-Uhersku

Vznik sociálně-demokratických stran byl logickým důsledkem industrializace Rakouska a pronikání myšlenek socialistických organizací jako byla 1. internacionála. Prakticky se tyto vlivy odrazily v roce 1874 při založení Sociálně demokratické strany Rakouska, kdy se mezi sedmdesáti čtyř delegáty zúčastnilo i deset z českých zemí. Rakouští socialisté tak byli na základě souvislostí vyplývajících z jejich mnohonárodnostního státu prvními, kteří své sociálně-emancipační hnutí realizovali na širší než úzce národně profilované rovině. O čtyři roky později si pak Češi založili vlastní stranu, Československou sociální demokracii dělnickou, která ovšem nebyla v rozporu se stranou rakouskou (Šolle in Marek, 2000, s. 84). Kárník (2019, s. 199) poznamenává, že díky tomu došlo

k organizačnímu sjednocení straníků, kteří se do té doby sjednocovali jen na základě toho, že odebírali list *Budoucnost*. Urban (1982, s. 267) ilustruje tehdejší solidní úroveň vztahů mezi českými a německými socialisticky orientovanými dělníky: „*Nebylo jistě maličkostí, když pražské dělnictvo uspořádalo v době stupňujícího se nacionálního antagonismu české a německé buržoazie v květnu 1870 veliký pohřeb Josefa Krosche, jednoho z vůdců rakouského dělnického hnutí, který zemřel ve vyšetřovací vazbě.*“

Ačkoliv se socialistické ideje i navzdory policejním perzekucím úspěšně šířily, osmdesátá léta byla pro sociálně demokratické hnutí hlubokým ideologickým konfliktem, kdy mezi sebou soupeřili příznivci reformistického a revolučního přístupu k provádění sociálních, ekonomických a politických reforem.¹ Z brněnského sjezdu rakouských sociálních demokratů v roce 1882 dokonce zástupci radikálů demonstrativně odešli ze sálu. Až od poloviny osmdesátých let se situace začala zlepšovat. V roce 1887 se na kongresu v Brně usnesli čeští sociální demokraté na jednotném programu a na přelomu let 1888 a 1889 se na sjezdu v Hainfeldu usmiřují sociální demokraté v celém Rakousku (Šolle in Marek, 2000, s. 84-85). Kárník (2019, s. 496) popisuje význam sjezdu následovně: „*Udělal konec nesmyslnému pronásledování dělnické politické strany na jedné straně a anarchistickému šílení na straně druhé. Zahájil éru plnohodnotné integrace dělnictva do společnosti industriální éry, ovládané kapitalismem.*“ V 90. letech 19. století pak došlo k založení rakouské internacionály sociálně demokratických stran, která měla být nástrojem ke koordinaci jednotlivých socialistických stran monarchie. V roce 1899 byl přijat i společný národnostní program, který měl reagovat na

¹ Socialistický politik Karel Kreibich ve svém textu o počátcích sociální demokracie mluví také o tehdejším silném vlivu anarchismu, který měl být dokonce výraznější v Českých zemích než v Německu (Kreibich, 1953, s. 16).

nacionalistická témata této doby. Od té doby se však čeští a rakouští socialisté od sebe politicky vzdalovali. Svou roli v tom měly neshody v přístupu k odborům, mezinárodní zastoupení v Internacionále, či konkrétnímu přístupu v prosazování všeobecného volebního práva (Urban, 1982, s. 554-556). Zdeněk Šolle upozorňuje, že už pokus o vyřešení národnostní otázky v roce 1899 byl zklamáním, protože výsledný program nikoho neuspokojoval a pouze potvrzoval bezradnost sociální demokracie v národnostní otázce² (Marek, 2000, s. 87) a dodává: „*Spontánní jednota českých a německých socialistů charakteristická pro počáteční stadium vývoje sociální demokracie, se ukázala, záhy po definitivní konsolidaci stranických řad v Hainfeldu, jako nedostatečná.*“

Složitá vnitropolitická situace se odrazila ve volebních výsledcích roku 1901, kdy sociální demokraté utrpěli značnou politickou porážku na úkor nacionalisticky orientovaných konkurentů. Tento propad se jim ale podařilo vyrovnat o několik let později bojem za všeobecné volební právo, kdy se při prvních všeobecných volbách v roce 1907 stali nejsilnější českou politickou stranou (Šolle in Marek, 2000, s. 88). Zdeněk Kárník mluví o možných příčinách tohoto úspěchu: „*Díky perfektnímu systému od místních skupin přes organizace okresní, krajské a zemské až po celostranické fórum dokázala strana získat pro sebe téměř 390 000 hlasů.*“ Zároveň pro porovnání dodává, že druhá nejsilnější česká strana, agráři, získali hlasů 207 000. Celkově v rámci Předlitavska získaly sociálně demokratické strany hlas od více než milionu voličů (Hrubec, Bárta, 2006, s. 42).

² Sociální demokrat Zdeněk Kojecký (1946, s. 52) se domnívá, že problémy sociální demokracie s národnostní otázkou vyplývaly z nejasného přístupu marxistické teorie, která vliv národností buď upozadovala nebo ho viděla jako nástroj k oslabování dělnictva.

Volební úspěch a nárůst popularity v závěru první dekády dvacátého století ale nezastavil pokračující národnostní rozpor v jednotném rakouském sociálně demokratickém hnutí. Všechny dílčí národní strany byly prakticky zcela samostatné. Na kongresu Internacionály v roce 1910 pak došlo k dalšímu vyhocení konfliktu ohledně otázky centralizace odborů. Otázkou bylo, jestli mají zůstat odbory centralizované ve Vídni, nebo zda bude vytvořena nezávislá pražská centrála. Šolle zajímavě upozorňuje: „Právě tak jako vznik malé rakouské internacionály předznamenal vznik velké světové internacionály v létě 1889, předznamenal rozpad této malé rakouské internacionály v posledních předválečných letech, rozklad velké světové internacionály na počátku války v roce 1914.“ (Marek, 2000, s. 89).

3.3 Dobový mediální systém

Období kolem přelomu 19. a 20. století bylo z mediálního hlediska typické značným rozšířením nabídky tiskovin, ať už šlo o politický, oborový nebo zájmový tisk. S tím souviselo i rozdělení publika do mnoha různých čtenářských skupin, které konzumovaly své vlastní mediální produkty ať už podle svých zájmů, politických názorů nebo sociální a třídní příslušnosti. S rozvojem mediálního trhu souvisela ale i silná konkurence. Mnozí vydavatelé se tedy museli opírat o podporu různých zájmových skupin, případně jejich média splynula s úspěšnějšími konkurenty vydávající podobný obsah (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 136). McNair (2004, s. 146) upozorňuje úzké propojení dvou důležitých faktorů ovlivňujících mediální prostředí v době nástupu industrializace a modernity. Zaprvé to je rozšíření všeobecného volebního práva a zadruhé rozšíření masových médií. První vytvořilo prostředí, ve kterém se

stalo politicky důležitým získat na svou stranu veřejné mínění, zatímco to druhé k tomu dodalo prostředky.

3.3.1 Obecné vlastnosti mediálního systému

Za hlavní znaky médií přelomu 19. a 20. století lze považovat etablování produkce tištěných médií jako podnikatelské činnosti, počátky filmového průmyslu a posléze využívání médií jako prostředku válečné propagandy (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 129). Větší provozování komerční tvorby tiskovin umožnila liberalizace zákonů související s ekonomickou stránkou přípravy tisku. Ekonomiku totiž do té doby stát používal jako formu regulace tisku. Distribuci značně usnadnil rozvoj železnice, i když média stále fungovala především na lokální, regionální nebo zemské úrovni (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 137).

Pro liberalizaci mediální legislativy byl důležitý počátek šedesátých let. „Rakouský tiskový zákon a zákon o řízení tiskovém č. 6 a 7/1863 ze 17. prosince 1862, které tvořily až do poloviny 20. století základ mediální legislativy v českých zemích, vyňaly tisk z pravomoci policejních úřadů a podřídily ho justici. O tom, co je závadné, již nerozhodoval policejní úředník, ale jednání v rámci řádného soudního procesu. Byl zrušen systém výstrah a udělování koncesí.“ (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 18). Po uvolnění legislativy ale stále zůstávaly ekonomické formy kontroly médií ze strany státu. „Nadále bylo třeba platit kauci, inzertní daň a také novinový kolek za každý výtisk, což byla ekonomická opatření zastírající politickou represí. Inzertní daň byla odstraněna roku 1874, a teprve v 90. letech byly zrušeny kauce (1894) a novinový kolek (1999).“ (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 18-19).

Z důvodů masivního nárůstu množství vydávaných tiskovin už nebylo možné provozovat předběžnou cenzuru a kontrolovat každý list před tím, než začal být prodáván. Proto se místo toho začal uplatňovat systém konfiskací, kdy státní správa mohla zabavit nějaké vydání v případě, že ho vyhodnotila jako právně závadný. Často se jednalo o rušení veřejného pokoje, urážku hlavy státu či členů císařské rodiny, případně velezradu (Končelík, Večeřa, Orság, 2010, s. 19).

Pokrok v oblasti technologické přípravy médií umožňující produkci stále většího množství tiskovin postupně změnil i dosavadní zvyklosti v oblasti vlastnictví médií, kterému do té doby dominovalo rodinné nebo individuální podnikání. Večeřa (2015, s. 136) to popisuje následovně: „Rozšířeným modelem vlastnictví vydavatelského podniku, jemuž ustupovalo individuální či rodinné podnikání se v tomto období stalo vydavatelské družstvo a akciová společnost. Byl to důsledek toho, že náklady na vydávání novin vzrostly nad možnosti jednotlivců.“

Jednotlivce a rodinné firmy tedy byly nahrazeny akciovými společnostmi nebo vydavatelskými družstvy ve spojení s vydavatelskými spolky a tiskárnami, které byly zpravidla navázány na tehdejší politické strany. Z toho pak občas vznikaly konflikty, jestli se má médium orientovat více na finanční zisk či podporovat na úkor zisku vybranou politickou stranu (Bednařík, Jirák, Köpplová, 2011, s. 136). Jednalo se tedy o rozpory vyplývající v nesouladu mezi utilitární a normativní, případně ziskovou a neziskovou orientací médií popsanou v předchozí kapitole.

3.3.2 Český sociálně demokratický a levicový tisk

Politický tisk byl v druhé polovině 19. století velmi bohatý na velké množství titulů. Mnoho z nich se zároveň ucházelo o stejné publikum,

takže mnohdy musely po čase skončit. Prakticky každá strana měla nějaké své médium, které sloužilo jako nástroj propagace a zároveň spojovací prvek uvnitř samotné strany. Večeřa (2015, s. 140) popisuje značné překrývání struktury českého tisku se strukturou politických táborů, mezi které řadí tábory liberální, sociálnědemokratický, katolický, agrární a národně sociální.

Ze sociálně demokratických listů existovaly před Právem lidu v českém mediálním systému i jiné levicové tiskoviny. Prvním sociálně-demokratickým časopisem byly od roku 1874 Dělnické listy, dále například časopis Organisaace o čtyři roky později v roce 1878. Vznik Organisaace souvisel se založením české strany sociálně demokratické o něco později v témže roce. V té době se začaly objevovat i tiskoviny další, jako například časopisy Spravedlnost a Bojovník v Brně, Budoucnost v Praze nebo Svoboda v Kladně. Některé rychle zanikly, jako například činnost časopisu Duch času založeného v roce 1884 byla ukončena po roce. V roce 1886 začal vycházet pražský časopis Věk svobody a brněnská Rovnost. V Brně působil také časopis Červánky, typický protiklerikálním zaměřením. V Plzni uspokojoval poptávku po levicovém tisku Posel lidu. Za zmínku také stojí krejcarový časopis Rudá Zář, který sehrál svou roli i v historii Práva lidu. Kromě toho vycházely i více zaměřené publikace jako satirický Bič nebo časopis pro ženy Ženský list (Dundr, 1947, s. 1-2). Během ideové krize osmdesátých let byly zmiňované brněnské listy Spravedlnost a Bojovník tiskovým nástrojem reformního křídla strany. V Brně též vycházel stejně zaměřený německý list Volksfreund. Naproti tomu Rovnost se tento konflikt mezi umírněnými a radikály snažila překlenout (Marek, 2000, s. 84-85).

Než se ústředním tiskovým orgánem české sociální demokracie stalo v roce 1897 Právo lidu, vykonávaly tuto úlohu noviny Sociální demokrat, založené v roce 1891. Svou úlohu měly také Dělnické listy, které vycházely ve Vídni od roku 1890 a v roce 1900 se staly deníkem (Večeřa, 2015, s. 144).

Významným ideologickým konkurentem sociální demokracie mezi dělnictvem byli stoupenci národně sociální strany. Okrajově lze vyjmenovat listy Český dělník, České dělnické listy, osvětový časopis Probuzení a mládežnický časopis Vpřed. Všechny jmenované tituly vycházely od roku 1897 do 1899. V roce 1900 se spojily do týdeníku Česká demokracie, který vycházel též krátce do roku 1903. Trvale se národně sociální tisk etabloval mezi deníky v roce 1907 s listem České slovo (Večeřa, 2015, s. 148).

3.4 Shrnutí kapitoly

Aby bylo možné pochopit fungování Práva lidu jako mediální organizace, je třeba se seznámit s kontextem, který její činnost utvářel a během fungování ovlivňoval. Právo lidu by nevzniklo jako socialistický stranický deník, nebýt českého sociálně demokratického hnutí. A to by neexistovalo nebýt společenských konfliktů tehdejšího rakousko-uherského státu procházejícího průmyslovou revolucí. Stručnou pozornost jsem tedy v této kapitole věnoval popisu pozdního Rakousko-Uherska, politickému a stranickému systému habsburské monarchie se zaměřením na vývoj sociálně demokratické strany, okolnosti ovlivňující dobový mediální systém, a především část politického tisku. Mediální kontext jsem doplnil letným vhledem do dobových technických vynálezů ovlivňující

KONTEXT ZKOUMANÉHO OBDOBÍ

fungování médií, které budou zmíněny v analytické části, především v kapitolách o tisku.

4 Metodologická část

V metodologické části popíšu výzkumný problém a stanovím cíl práce, včetně výzkumných otázek, které by měly být zodpovězeny v části analytické. Zároveň rozepíšu dílčí metody analýzy historické mediální organizace, kterými je primárně historický výzkum s prvky případové studie. Důležitou pasáží je popis dosavadního vědeckého bádání o Právu lidu.

4.1 Výzkumný problém

Právo lidu mělo důležitý vliv na fungování české sociální demokracie a samo bylo touto stranou velmi ovlivňováno. Je však otázkou, jak konkrétně tento oboustranný vztah vypadal a jak byl ovlivňován dalšími faktory, například personálními, ekonomickými či technickými. O Právu lidu v době od jeho vzniku do první světové války byly napsány různé vydané paměti či odborná literatura, nikoliv ale podrobný systémový pohled na fungování tohoto média jako spleť a vyvíjející se organizace.

4.2 Cíle práce

Cílem práce je objasnit souvislosti vydávání listu Právo lidu před první světovou válkou v kontextu interních i externích vztahů a problémů, ale i v kontextu dobových technologických, společenských a politických souvislostí. Důraz bude kladen na popis projevů takzvaného politického paralelismu v souvislosti s pozicí Práva lidu jako stranického tisku českých sociálních demokratů. Kromě toho by měla práce poskytnout přehled problémů ekonomického charakteru, se kterými se muselo vydavatelství a redakce Práva lidu potýkat a řešit. Z vnitřních témat fungování vybrané

mediální organizace je cílem objasnit personální strukturu média, ať už z hlediska vertikálních manažerských struktur, nebo z hlediska horizontálních pracovních kultur. Z tohoto popisu by mělo být zřejmé, jaké fungovalo rozdělení pracovních povinností a jaké případně vznikaly mezi jednotlivými odděleními konflikty. Důležitým cílem je také objasnění zajišťování tisku a jeho distribuce mezi cílovou skupinu. Pozornost bude také věnována charakteristice samotného média z hlediska jeho struktury, rubrik, ceny a vydávání.

4.3 Výzkumné otázky

4.3.1 Hlavní výzkumná otázka

Hlavní otázku lze zformulovat jako *„Jaké faktory ovlivňovaly, ať už pozitivně či negativně, produkci Práva lidu od jeho čtrnáctideníkových počátků do začátku první světové války?“*

Protože bylo Právo lidu sociálně demokratickým list orientovaný primárně na nízkopříjmové vrstvy obyvatelstva, z čehož vyplývalo značné množství souvislostí týkající se odbytu, prodejnosti, ale i problémů s tehdejší státní mocí. Zároveň bylo Právo lidu orgánem české sociálně demokratické strany, která ať už přímo či nepřímo ovlivňovala jeho personální i obsahovou podobu. Výsledkem této práce by mělo být podrobné rozkrytí těchto a dalších souvislostí. Faktory ovlivňující Právo lidu, lze tedy rozdělit do několika kategorií. Zaprvé se jedná o politické vztahy, kterou jsou především pro stranický tisk velmi důležité. Zadruhé ekonomické, protože i stranické médium si musí obstarávat financování pro udržení své existence. Mezi další aspekty patří každodenní pracovní

proces výroby Práva lidu z personálního hlediska, technického a distribučního.

4.3.2 Vedlejší výzkumné otázky

1) Jak probíhal bezprostřední vznik Práva lidu a jaké faktory ho ovlivňovaly?

Právo lidu bylo prvním deníkem české sociální demokracie a období jeho bezprostředního vzniku naráželo na řadu stranických a ekonomických problémů, které vyplývaly z jeho politické úlohy v rámci sociální demokracie. Protože období vzniku je zpravidla velmi důležitým obdobím pro následující vývoj každé organizace, je podstatné objasnit, jaké obecné faktory ovlivňovaly formování vznikajícího Práva lidu a které vlivy se prosadily jako dominantní. Konkrétně lze zmínit například vlivy různých částí sociálně demokratické strany, které se k myšlence vydávání centrálního deníku nestavěly zcela přátelsky.

2) Jakým způsobem fungovalo propojení Práva lidu a sociálně demokratické strany?

Politický paralelismus, tedy prolínání mediálních a politických struktur, bylo na přelomu 19. a 20. století velmi časté. Je tedy otázkou, jak konkrétně se toto propojení projevovalo nejen na Právu lidu ze strany sociální demokracie, ale i jaký vliv měli například redaktoři ve stranických strukturách a jak tento vliv používali k vlastním politickým cílům. Otázka propojení Práva lidu se sociální demokracií bude také důležitá i z hlediska finanční a distribuční podpory v prvních letech vycházení deníku.

3) Jaké byly ekonomické podmínky Práva lidu a co je ovlivňovalo?

Důležitou podmínkou dlouhodobé existence mediálního projektu je jeho ekonomická udržitelnost, proto je třeba zodpovědět, jaké ekonomické problémy vydavatelství Práva lidu řešilo, a to nejen v čistě tržním kontextu prodejů a inzerce, ale i z hlediska státních regulací typu kolkovného a podobně. Práce by tedy měla objasnit, jakým způsobem a s jakými obtížemi získávalo vydavatelství Práva lidu finanční prostředky na své fungování. Zmínit lze například stranické kanály ve formě darů, zisk z inzerce a případné problémy při získávání inzerentů, zisk z prodaných kusů a podobně. Důležité ale budou nejen příjmy, ale i nutné výdaje a ztráty související s neprodaným nákladem, kolkovným nebo cenou papíru.

4) Jak ovlivňovala personální stránka utváření a výrobu Práva lidu?

Právo lidu bylo ostře politicky a sociálně vymezeným médiem. Cílem je proto také zjistit, jak vypadala každodenní práce redakce v kontextu těchto souvislostí. Předmětem zkoumání bude jednak způsob novinářské práce a organizace v redakci, ale i dostupné komunikační a informační prostředky. Do personální problematiky se též promítá téma organizační kultury čili jaké sociální a psychologické faktory ovlivňovaly ochotu redaktorů a zaměstnanců pracovat právě v tomto deníku. Otázka motivace zaměstnanců byla důležitá především v náročné době vzniku Práva lidu. A protože jsou média složená z více různorodých oddělení, například tiskařů či pracovníků inzerce, bude podstatné také zodpovědět, jak se jednotlivé segmenty organizace překrývaly nebo řešily vzájemné rozpory.

5) Jak se vyvíjely technické podmínky Práva lidu při jeho tisku?

Technická a technologická stránka výroby je neoddělitelnou součástí tvorby mediálního produktu. V případě výroby Práva lidu mě bude

zajímat, jak efektivně se dařilo vydavatelství tisk novin zajišťovat a jestli volilo cestu vlastní produkce, či ho zajišťovalo externě. V rámci otázky, jak technické faktory ovlivňovaly denní produkci novin, by mělo být zodpovězeno, jaké stroje a prostory vydavatelství používalo, či jak se dařilo technicky zajišťovat poptávanou produkci. S tím souvisí také otázka, jak bylo Právo lidu schopné tyto technické možnosti měnit a zlepšovat v průběhu svého dlouhodobého působení na trhu.

6) Jaké komplikace a jejich řešení provázely Právo lidu v oblasti distribuce tisku k jeho cílové skupině?

Aby se mohlo médium dostat ke svému čtenáři a ekonomicky se zhodnotit, případně na něj mít ještě politický účinek, je třeba vyřešit otázku distribuce. V této oblasti je třeba zjistit, co ovlivňovalo distribuci Práva lidu k jeho cílové skupině a jaké strategie a postupy tomu napomáhaly. Například jakým způsobem do procesu zasahovala sociální demokracie a její stranické struktury. Svou úlohu v otázce také bude mít bilance prodaných a neprodaných kusů souvisejících s nerovnoměrnou efektivitou různých distribučních míst.

4.4 Analýza mediální organizace

Aby se mi podařilo zodpovědět výzkumné otázky a naplnil tak cíl práce, budu využívat poznatků především dvou metod. Zaprvé to je metoda historického výzkumu, který je nezbytný kvůli dobovému zasazení zkoumaného předmětu. Abych ale mohl Právo lidu zkoumat více ze systémového hlediska, zkombinuji historický výzkum s metodou případové studie v kontextu moderních přístupů a konceptů mediální teorie.

Při studiu mediálních organizací lze zájem podle Lasswella rozdělit do tří kategorií „kdo“, „co“ a „komu“. První kategorií je popis tvůrce obsahu, samotné mediální organizace. Předmětem druhé je výstup oné organizace, tedy konkrétní sdělení. A třetí kategorie se věnuje cílovému publiku a účinku, který na něj sdělení vybrané má organizace má (Trampota, Vojtěchovská, 2010, s. 15).

Setkat se lze i s dělením z hlediska typu objektů zkoumání, kdy se dělí předmět zkoumání na čtyři části. První je analýza rámce fungování mediální organizace, tedy zkoumání sekundárních materiálů jako jsou legislativní normy nebo etické kodexy. Další je studium účastníků mediální komunikace, ať už producentů či konzumentů obsahu, případně jiných aktérů zasahujících do procesu tvorby mediální produkce. Třetí kategorie se věnuje přímo mediálnímu sdělení, například pohledem diskurzivních analýz, v kontextu kultury a společnosti. Poslední oblast spočívá ve studiu nástrojů, technologií a infrastruktury sdílení mediálních obsahů (Trampota, Vojtěchovská, 2010, s. 15-16).

4.4.1 Historický výzkum

Protože se ve své práci budu věnovat historickému tématu, využiji pro tento úkol i metod historické práce. Podle Vaculíka a Čapka lze etapy historikovy práce rozdělit do následujících čtyř etap: stanovení tématu, rešerše dosavadního zpracování zvoleného tématu, heuristika, tedy shromažďování a studium literatury a historických pramenů, a nakonec interpretace a syntéza (Vaculík, Čapka, 2011, s. 51-53).

Používat budu při výzkumu vycházet z takzvané přímé metody. Ta se zaměřuje na prostý popis historické skutečnosti, ovšem nikoliv jen jako hromadění či sběr informací bez širšího rámce jako metoda

induktivní. Přímá metoda se odpovídat na otázku, „co se stalo“, zatímco otázka „proč se tak stalo“ je doména metody nepřímé (Zwettler, Vaculík, Čapka, 1996, s. 85).

Protože mě ale budou zajímat i hlubší otázky týkající se synergie různých dílčích částí Práva lidu, budu využívat i metodu nepřímou. Díky ní by se mi mělo podařit propojit prameny s mimopramenným poznáním pomocí uplatnění vzorců obecnějších zákonitostí na konkrétní jevy zjištěné ze studia pramenů (Dvořák, 2014, s. 65). V tomto případě půjde především o usazení dílčích poznatků do kontextu teorie mediálních organizací a obecnějšího historického poznání.

Při stanovení tématu je důležité si ohraničit téma časově, problémově a z hlediska problémů, kterým se chceme věnovat. Potřeba je si před psaním říct, jakým způsobem a pro koho budeme práci psát, jestli například pro odbornou, širší nebo regionální veřejnost. S tím souvisí i otázka šíře a hloubky tématu. Na závěr stanovování tématu si zvolíme metody, postupy a formu práce (Vaculík, Čapka, 2011, s. 51-52).

Při zjišťování dosavadních informací o oblasti zájmu lze poznatky rozdělit do čtyř skupin. Zaprvé to jsou zdroje širšího pojetí typu historických syntéz či encyklopedií. Zadruhé bibliografické práce zaměřující se úžeji na vybranou problematiku. Zatřetí kritické posouzení, objasnění a zhodnocení dokumentů zjištěných poznatků z literatury. A nakonec samotný pramenný základ, kterým mohou být archivní prameny, kroniky, tisk nebo například vzpomínky pamětníků (Vaculík, Čapka, 2011, s. 51).

Při historické práci je klíčová práce s prameny a literaturou, přičemž je třeba brát na zřetel rozdíl mezi těmito dvěma pojmy. Pramen je primární informační zdroj, zatímco odborná literatura je již dílo, které primární zdroje již sekundárně zpracovává. Zároveň ji lze rozdělit do tří

skupin, se kterými budeme pracovat. Zaprvé to je literatura pomocná, kam patří různé biografie, učebnice, atlasy, encyklopedie nebo například metodologické texty. Odborně historická literatura se vědecky zabývá historickou problematikou. Může jít například o původní práce vycházející z historických pramenů nebo kompilační spojující jiné vědecké texty. Posledním druhem je populárně vědecká literatura zprostředkovávající znalosti co nejširší skupině čtenářů. Důležité je při práci s literaturou začít od nejnovějších textů, které v sobě zahrnují nejnovější poznatky vědeckého bádání i informace z literatury starší (Vaculík, Čapka, 2011, s. 56-57).

Při práci s historickými prameny je třeba přistupovat kriticky. Tento kritický přístup lze rozdělit na vnitřní a vnější. Vnější označuje pravost pramene a vnitřní zase ocenění obsahu, motivů a faktorů ovlivňujících obsah. Podmínkou kritického pohledu na pramen je důkladná znalost kontextu a reálií, ve kterých vznikl (Hroch, 1985, s. 165).

Vnější kritiku lze uplatňovat pomocí spolehlivého určení původu, tedy především doby a místa vzniku i samotného původce. Při používání informací z různých svědectvích je třeba brát v potaz souvislosti a vlastnosti svědka zkoumaných událostí, které by mohly mít vliv na zkreslení jeho výkladu (Charvát, 1974, s. 20).

4.4.2 Případová studie

Za zmínku stojí také metoda případové studie, která se pro analýzu organizačního fungování vybraného média také hodí. Ta v kombinaci s historickým výzkumem slouží jako ideální syntéza pro studium historické mediální organizace spojující metody mediální teorie a historiografie.

Podle Hendla (2005, s. 104) je případová studie takovým typem výzkumu, ve kterém se výzkumník zabývá detailně jedním nebo velmi málo konkrétními případy. Jde tedy o důkladný rozbor zkoumaného předmětu s důrazem na popis vztahů v celé jejich celistvosti včetně zasazení do širších souvislostí.

Při stanovování výzkumných otázek si můžeme položit sérii jednoduchých otázek „kdo“, „co“, „kde“, „jak“ a „proč“, přičemž právě při snaze o zodpovězení „jak“ a „proč“ lze efektivně využít případovou studii (Yin, 2009, s. 9). U případových studií mediálních organizací říkají Trampota a Vojtěchovská (2010, s. 62), že lze zkoumat tímto způsobem jednak samotnou organizaci, vztahy k okolním subjektům mediálního systému, případně také vliv politiky či vnitřní organizace na mediální obsah. V takovém případě je ale třeba výzkum propojit s obsahovou analýzou. V této práci se nebudu věnovat nijak obsahové analýze, ale pouze analýze organizace v kontextu politického a mediálního systému.

Při sběru dat o strukturálním fungování mediální organizace se lze zaměřit na cíle organizace, které ovlivňují její chování jako celek. Dále její strukturu, která vymezuje role a činnosti dílčích oddělení. Důležité je také nepomíjet vlastnické vztahy, které mohou do fungování média značně zasahovat skrze management organizace, který může do určité míry i s vlastníkem splývat (Trampota, Vojtěchovská, 2010, s. 69).

4.5 Dosavadní stav vědeckého bádání o Právu lidu

Obecné dějiny Práva lidu zpracoval historik a sociální demokrat Zdeněk Tobolka v knize *Za svobodu a socialismus*, které se věnuje celému období

od založení deníkového Práva lidu až do roku 1947, kdy byla tato kniha při příležitosti padesáti let deníku vydána.

Z knižních pramenů pamětníků lze především zmínit paměti Josefa Skaláka s názvem *Idea a čin*, ve kterých vzpomíná na první dvě desetiletí Práva lidu. K padesátému výročí vyšel také *Sylabus k oslavám padesáti let Práva lidu* Vojtěcha Dundra, který v několikastránkovém manifestu stručně popisuje okolnosti založení tohoto deníku. Množství informací o fungování Práva lidu jako mediální organizace bylo též vydáno na samotných stranách deníku při různých výročích, ať už výročích vydávání samotného deníku nebo jeho čtrnáctideníkové podoby.

Z publikací vydaných samotnými sociálními demokraty lze jmenovat *Problémy československé sociální demokracie* Edmunda Buriana z roku 1910, který se věnuje různým dobovým aspektům sociálně demokratického hnutí. Podobnou knihou je *Utrpení sociální demokracie československé a postup strany v Rakousku* Josefa Steinera z roku 1902. Tyto práce jsou užitečné pro dotvoření představy o životě a přemýšlení sociálních demokratů na přelomu 19. a 20. století, je ale třeba k nim přistupovat kriticky, jelikož nelze podceňovat jejich dobový agitační význam.

Tyto prameny, ať už v knižní nebo novinové podobě, jsou velmi důležitým zdrojem informací. Je ovšem třeba k nim přistupovat kriticky, jelikož se jedná o vzpomínky přímých aktérů, kteří mohou být ovlivněni jednak perspektivou vyplývající z jejich pozici v organizační struktuře, ale i osobními vztahy či obecným zkreslením vyplývajícím z limitů paměťových schopností. Důležité je si také připomínat, že všechny dochované informace vypovídají také pouze o velmi malé části všech každodenních procesů, vztahů, úkolů, konfliktů, které s výrobou deníku souvisí.

V období mezi lety 1948-1989 vyšla řada publikací věnující se levicovým žurnalistům, například kniha Bohumír Šmeral 1880–1914 Jana Galandauera z roku 1981 popisující především Šmeralovu politickou činnost za Rakousko-Uherska. Zpracovány byly také mimo jiné monografie novinářů působící v brněnské Rovnosti, které zpracoval Otakar Franěk. Jmenovitě jde o publikace Pankrác Krkoška nebo Maršál chudých, která se věnuje životu Josefa Hybeše. V případě Josefa Hybeše vyšla také v roce 1976 sbírka jeho textů mapující jeho politickou a novinářskou činnost, kterou uspořádal též Otakar Franěk.

Kromě toho byly o Právu lidu publikovány vědecké práce především v druhé polovině 70. let minulého století. Vyjmenovat lze například diplomovou práci o Právu lidu před 1. světovou válkou Pavla Heřmánka z roku 1975, dále obdobnou práci o období 1. světové války Jarmily Hammerschmiedové z následujícího roku, období hospodářské krize zpracované Zdislavem Humlem v roce 1978, případně v době nástupu fašismu Petrem Štěpánkem v roce 1977. Uvedené práce se především soustřeďují na politickou rovinu produkce Práva lidu a samotný proces výroby mediálního obsahu slouží spíše k doplnění kontextu. Zmínit lze také práci Ivany Vlčkové-Štěpánkové z roku 1974 o Josefu Stivínovi, šéfredaktorovi Práva lidu.

Tyto práce vydané v období mezi lety 1948-1989 mohou být velmi užitečné z hlediska faktických informací, které obsahují. Jejich autoři totiž měli ještě reálnou možnost poznat některé žijící pamětníky nebo jejich příbuzné, kteří se na vydávání Práva lidu podíleli. Tyto práce také mohou obsahovat popis různých objektivních informací, jako jsou jména, data, nebo různé kvantitativní informace. Je ale třeba kriticky

přístupovat k jejich politickým stanoviskům a perspektivám, ze kterých se Právem lidu zabývají.

Z publikací vydaných po roce 1989 se stranické historii věnovala například kniha *Kdo byl kdo v Československé sociální demokracii* Josefa Tomeše z roku 1991. Tomeš v této publikaci vydané Českou stranou sociálně demokratickou stručně představuje jména a krátké životopisy významných sociálních demokratů, kteří v mnoha případech publikovali své zprávy nebo názory v Právu lidu či jiném levicovém tisku.

Po roce 1989 se lze o Právu lidu dočíst v obecněji pojatých textech. Příkladem může být *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti* Petra Bednaříka, Jana Jiráka a Barbara Köpplové, případně také kniha *Dějiny českých médií 20. století*. V souboru *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998* se kolektiv autorů věnuje různým českým politickým hnutím, přičemž je zde zohledněno i téma stranického tisku, které se dává do souvislostí s procesy v souvisejících politických stranách. V této publikaci se lze ale spíše dočíst o fungování české sociální demokracie jako politické straně než o Právu lidu. Znalost dobové sociální demokracie je však též velmi důležitá, především z důvodu úzké spolupráce a povahou Práva lidu jako stranického tisku.

Z diplomových prací vydaných po roce 1989 lze jmenovat například *Deník Právo lidu v letech 1945-1948: Naděje, cíle a zmařené ideály* Viktorie Plívové z roku 2011, jejíž práce se zabývá obdobím posledních let existence tohoto deníku. V roce 1991 také vyšla práce Jana Oppelta *Zhodnocení historické úlohy, významu a žurnalistické kvality Práva lidu, deníku Československé strany sociálně demokratické v letech 1945-1948, který se též zabývá Právem lidu v období třetí Československé republiky*.

A kromě těchto textů vznikla především v posledních několika desetiletích řada různých prací zkoumající nikoliv organizační stránku Práva lidu, ale jeho mediální obsah. Jako příklad lze uvést Mediální obraz Velké hospodářské krize v denících České Slovo a Právo lidu v roce 1932 Zuzany Drahovzalové z roku 2010 nebo Právo lidu 1893-1920, problémy přelomu století v sociálně demokratickém tisku Damiána Hilského z roku 2011.

4.6 Shrnutí kapitoly

V této kapitole jsem vymezil výzkumný problém jako snahu o zkoumání faktorů, které ovlivňovaly vznik Práva lidu jako mediální organizace v politických, ekonomických, personálních, technologických nebo distribučních souvislostech. Abych tento výzkumný problém objasnil, je v práci využívána kombinace metod historického výzkumu a případové studie založené na poznatcích současného mediálně-teoretického výzkumu, například konceptu politického paralelismu. Hlavní výzkumnou otázkou diplomové práce je „Jaké faktory ovlivňovaly, ať už pozitivně či negativně, produkci Práva lidu od jeho časopiseckých počátků do začátku první světové války?“.

Pokusil jsem se také popsat dosavadní poznatky v oblasti zkoumání Práva lidu, ať jde o strukturálně, obsahově, či kontextově, orientovaná díla. Ta lze rozdělit chronologicky do tří skupin. První jsou texty vydané před rokem 1948 a patří do ní například memoáry pamětníků. Druhá skupina textů pochází z období mezi lety 1948 a 1989, kdy byly napsány četné biografie levicových novinářů nebo diplomové práce věnující se Právu lidu z různých hledisek, místy zřetelně ovlivněné silným politickým zaměřením, ovšem užitečné z faktografického hlediska. Třetí

METODOLOGICKÁ ČÁST

skupinou jsou pak práce vydané po roce 1989, zaměřené často na obsahovou stránku.

5 Analytická část

V analytické části textu je popsáno z různých úhlů Právo lidu pomocí metod historického výzkumu a analýzy mediálních organizací. Pozornost je nejdříve věnována otázce vzniku tohoto média, včetně období mezi lety 1893 až 1887, kdy vycházelo jako kuklenecký a humpolecký čtrnáctideník. V následujících kapitolách jsou pak systematicky utříděné ekonomické, politické i sociální podmínky, ve kterých Právo lidu fungovalo a které ho do značné míry s ohledem na jeho politický charakter utvářely. Důležité jsou také segmenty o popisu fungování redakce a výzvách souvisejících s fyzickou produkcí tisku pomocí tehdejších dostupných technologií.

5.1 Vznik Práva lidu

Ještě před vznikem Práva lidu jako oficiálního deníku³ Československé sociálně demokratické strany dělnické existovalo toto tištěné médium jako východočeský stranický čtrnáctideník. Z tohoto období si odneslo nejen název, ale i některé členy redakce a samozřejmě napojení na českou sociální demokracii. Proto je vhodné představit některé souvislosti a problémy, které hrály roli v tomto období.

5.1.1 Vznik Práva lidu jako čtrnáctideníku

³ Zajímavostí je, že v květnu 1893 vzniklo paralelně Právo lidu v americkém Chicagu, kde ho založili čeští emigranti. Toto Právo lidu dokonce vzniklo přímo jako deník, ovšem zaniklo po jednom a půl roce (Heřmánek, 1975, s. 36).

První forma Práva lidu byl čtrnáctideník, který začal vycházet 27. dubna 1893, tedy přibližně čtyři roky před zahájením činnosti stejnojmenného deníku. O vzniku Práva lidu bylo rozhodnuto zhruba o měsíc dříve 5. března na východočeské konferenci sociálních demokratů v Pardubicích. Důvodem měla být především potřeba vytvořit životaschopný východočeský list konkurenceschopný jiným tištěným médiím. Z počátku disponovali provozovatelé Práva lidu jen zcela minimálním kapitálem, takže i když se již ozývaly hlasy po nutnosti vzniku sociálně-demokratického deníku, nebylo to ještě v tehdejších silách (Dundr, 1947, s. 2-3). Datum prvního vydání korespondovalo s blížícím se 1. květnem, svátkem práce, kdy mělo být snažší Právo lidu rozšířit mezi dělníky, potenciálními odběrateli (Tobolka, 1947, s. 14).

Touha po založení vlastního tištěného média se u východočeských sociálních demokratů objevovala již delší dobu. Na začátku března 1893 s tímto úkolem ale začali značně pospíchat, k čemuž je motivovali místní nezávislí socialisté,⁴ kteří se rozhodli vydávat od 1. května vlastní časopis Proletář.⁵ To vyústilo v rozhodnutí o založení Práva lidu na krajské konferenci východočeských sociálních demokratů 5. března. Kromě rivality v rámci socialistického politického tábora lze ale také jmenovat jako další stimul jmenování Eduarda Brynycha královehradeckým biskupem v prosinci 1892. Sociálně působící Brynych byl velmi vlivnou osobností⁶

⁴ Mělo se jednat o anarchisticky smýšlející socialisty (Heřmánek, 1975, s. 27).

⁵ Tyto nezávislé socialisty spojoval především nesouhlas s Viktorem Adlerem, vůdcem rakouských sociálních demokratů (Tobolka, 1947, s. 13).

⁶ Podle Heřmánka (1975, s. 27) spočívalo pro sociální demokraty nebezpečí v tom, že Brynych zastával takzvaný křesťanský socialismus. To si lze vysvětlit tak, že ačkoliv by tento směr mohl vést ke zlepšení poměrů dělníků, výrazně by snížil revoluční nebo radikálně reformní potenciál dělnictva, který v té době sociální demokracie prosazovala.

a sociální demokraté proto toužili po nástroji, který by jim jeho vlivu pomohl vzdorovat.⁷ Proto také za první sídlo Práva lidu zvolili Kukleny u Hradce Králové (Tobolka, 1947, s. 13-14). Zde se nabízí úvaha, proč socialisté nutně potřebovali své tištěné médium, aby se vyrovnali katolickému vlivu. Na rozdíl od křesťanů totiž neměli své kostely a pravidelné nedělní mše, kdy by mohli pravidelně působit na veřejnost.⁸ Z této širší perspektivy pak skutečně o to více vyplývá nutnost vydávat své noviny.

Tobolka (1947, s. 14) také upozorňuje, že založení východočeského čtrnáctideníku se setkalo s negativní reakcí, jmenovitě například Augustin Radimský z Vídně nebo Eduard Boleslav Vondřich z Prahy. Upozorňovali na to, že stranický tisk je značně nevýhodným podnikem, zvláště při finanční situaci východočeských organizací sociální demokracie a perzekuci ze strany státu. To však Východočechy neodradilo a 14. dubna byla podána žádost o vydávání a už 27. dubna vyšlo první číslo. Časopis pak vycházel každý druhý a čtvrtý čtvrtek v měsíci.

⁷ Zjevný anti-náboženský diskurz propagovalo Právo lidu již od prvního vydání, kde se lze dočíst například: „Národové udržování kněžstvem v temnotách, zapomínali na úkol svůj a tak hynuli v porobě duševní i tělesné. Kněžstvo fanatizující lid, ukazovalo mu nebe nadpozemské a samo sobě a jiným připravovalo ho zde na zemi.“ (Právo lidu, 27. dubna 1893)

⁸ Konkrétní příklad mediálního útoku na Brynychu si lze ukázat na článku Biskupská humanita: „*Naši klerikálové deklamují neustále z kazatelen a ve svých časopisech o lásce křesťanské, v které prý ti zlosynové socialističtí nevěří. Jak vypadá humanita u těch, kteří neustále mají ji v ústech, podívá nám následující obrázek: Královehradecký biskup Brynych má v okolí Chrudimi rozsáhlé pozemky, na nichž pěstuje se velké množství řípy. Při okopávání a jednocování cukrovky zaměstnány jsou po většině ženy: práce ta jest namáhavou a těžkou nad míru, až ruce otékají. Na lánu pole 520 metrů dlouhém platí správa „Jeho biskupské milosti“ od jednoho řádku okopání a ojednocování řípy 24 kr. r. m., pravíme čtyřicet krejcarů a od tak zvaného „šornování“ 3 a půl kr. Toť přece brilantní mzda! Ó vy obilní hrobové!*“ (Právo lidu, 18. června 1897)

Právo lidu se hned od začátku nehlásilo k sociálně demokratické straně, pouze upozorňovalo na nutnost řešení sociální otázky (Tobolka, 1947, s. 14). To ale redakci nezabránilo se otevřeně k ideologii sociálního demokraticismu přihlásit hned v prvním vydání: *„Jsme pevně odhodláni rozšiřovati ideu sociálně-demokratickou, by každý poznal, že jest to zásada jedna z nejušlechtlejších, jakou kdy lidstvo pojmullo za účel.“* (Právo lidu 27. dubna 1893)

Až o osm měsíců po prvním vydání bylo na sjezdu v Českých Budějovicích dne 26. prosince rozhodnuto o uznání Práva lidu za stranický tisk⁹ (Tobolka, 1947, s. 16).

V čele Práva lidu stanul mlynářský dělník z České Skalice Ladislav Pavel, kterému v té době bylo dvacet devět let. Noviny však nepatřily jemu, ale sociálně demokratickým organizacím, které jeho založení financovaly. Protože ale bylo na tehdejší poměry poměrně drahé,¹⁰ obtížně se dostávalo mezi širší vrstvy, pro které mělo být obsahově určené. (Tobolka, 1947, s. 14).

Ladislav Pavel také vzpomínal, že ještě před prvním vydáním existovaly přesvědčivé důkazy, že jejich počínání bude značně ztěžováno ze strany oficiálních orgánů. Úředníci z Hradce Králové měli sami vyjadřovat pochybnosti o přežití Práva lidu a různě komplikovat jeho ohlášení na úřadě: *„Redaktor musil míti vysvědčení zachovalosti, stvrzené od obce, farního úřadu i hejtmanství.“* (Právo lidu 1. ledna 1902)

⁹ Což mimo jiné zvýšilo pozornost úřadů, které si na Právo lidu o to více začaly dávat pozor (Tobolka, 1947, s. 16).

¹⁰ Jedno vydání stálo 5 krejcarů, roční předplatné 1 zlatý a 40 krejcarů (Tobolka, 1947, s. 14).

Kuklenecké Právo lidu začínalo pouze s jednou redakční místností v hotelu Plakvic, do které musel být zapůjčen i nejnnutnější nábytek sociálním demokratem Emanuele Švagerkou, hostinským, který pomáhal jako administrátor a pokladník. Švagerka také finančně přispíval na provoz časopisu, když bylo potřeba. Tobolka k vybavení pokoje také dodává: „*Jedinou ozdobou místnosti byly dva malé obrázky: Marx a Lassalle.*“ Právo lidu ovšem v hotelu Plakvic moc dlouho nevydrželo. Majitelům domu vadilo, že si redakce vyvěsila venku ceduli s nápisem Právo lidu a odmítala ji odstranit. Proto následovalo ukončení nájemní smlouvy a stěhování do ještě skromnějších prostor na nedalekém Pražském Předměstí, blíže centru Hradce Králové.¹¹ Protože ale tento nový podnájem nevyhovoval, stěhoval se list po krátké době zpět do Kuklen (Tobolka, 1947, s. 15).

Redakce byla ale permanentně pod přísným tlakem okolí, včetně policejních návštěv. Podle Ladislava Pavla navštěvoval redakci pod různými záminkami velmi často jistý četník Moravec, který se neostýchal přicházet i v noci (Heřmánek, 1975, s. 30, Právo lidu 1. ledna 1902). S tím souvisely konfiskace výtisků nebo soudní procesy. List se proto měl přesunout do Náchodu, k čemuž ale nakonec nedošlo. Ladislav Pavel vzpomínal: „*Časopis byl stíhán velmi často konfiskací, později ani cenzor neoznačoval závadné části statí, a když se ho redaktor zeptal, odpověděl, aby si to našel sám.*“ Mezi březnem 1893 a lednem 1894 byl redaktor úředně předvolán celkem čtyřicet pětkrát. Právě proto ztratili zájem sociální demokraté z Náchodu o přesun Práva lidu k nim (Tobolka, 1947, s. 15-16).¹²

¹¹ Tam ale byly podmínky ale o tolik skromnější, že zde ani nebylo kde ceduli Právo lidu pověsit (Tobolka, 1947, s. 15).

¹² To potvrzuje i Dunder (1947, s. 3): „*Proto usneseno přeložit časopis do Náchodu, ale tamní soudruzi z obav před pronásledováním odřekli veškeré spolupůsobení.*“

Právo lidu se tedy muselo potýkat s těžkými problémy, a to na všech úrovních, především té ekonomické. Značnou zkouškou odhodlání muselo být například finanční ohodnocení, kdy redaktor dostával peníze v podstatě pouze na stravu a když si chtěl koupit nové oblečení nebo boty, museli se na něj ve stranické organizaci finančně skládat (Tobolka, 1947, s. 15).

V případě obstarávání tisku se muselo Právo lidu spoléhat na výrobu v menších tiskárnách, které se často střídaly. V roce 1893 se tisklo na Smíchově a poté v Jaroměři,¹³ v následujícím roce pak v Kolíně a Karlíně. V době po přesídlení Práva lidu do Prahy se tisk přesunul ještě jednou, než skončil v prosinci 1896 v tiskárně na Praze 2, která se později stala Dělnickou knihtiskárnou (Heřmánek, 1975, s. 32). Ta pak dlouho obstarávala tisk i po založení deníkové podoby Práva lidu.

V srpnu 1894 zažádalo Právo lidu prostřednictvím knihtiskařského dělníka Ferdinanda Otto Dítěte o schválení vydávat časopis v Humpolci a od 28. září se tak již poprvé stalo. Důležitou osobností se stal šestatřicetiletý Václav Štunc, který se stal spoluvydavatelem a administrátorem a později odpovědným redaktorem.¹⁴ Štunc výrazně zostřil socialistickou a anti-klerikální rétoriku Práva lidu (Tobolka, 1947, s. 16).¹⁵

11. ledna 1896 vyšlo Právo lidu poprvé v Praze. Bylo tak rozhodnuto na konferenci východočeských a středočeských sociálních demokratů

¹³ Zde Heřmánek (1975, s. 32) dodává, že u F. Popelky v Jaroměři se tisklo vždy nové vydání až poté, co byla zaplacená sazba předchozího.

¹⁴ Štunc měl nejdříve problém s úřady, když se chtěl stát odpovědným redaktorem. Tento bývalý slévač, výrazný agitátor sociální demokracie a ateista, totiž strávil nějaký čas ve vězení za urážku veličenstva (Tobolka, 1947, s. 16).

¹⁵ V Humpolci ale Právo lidu vyšlo během pěti měsíců jen šestkrát (Tobolka, 1947, s. 17).

v Chrudimi. Změnil se také podnázev, kdy Časopis hájící zájmy dělníků, maloživnostníků a rolníků nahradilo Časopis hájící zájmy lidové. Tehdy zůstal časopis stále čtrnáctideníkem vycházejícím každý druhý a čtvrtý pátek v měsíci. První, třetí a pátý měsíc bylo doplňováno, z důvodu neplacení kauce, samostatným časopisem Sociální demokrat. Obě média sídlily na stejné adrese na Praze 2 a byly oficiálními mluvčími již celé sociálně demokratické strany, nikoliv jednotlivých krajů (Tobolka, 1947, s. 17).

Již v květnu 1895 vyšel v Právu lidu úvodník Český denně vycházející list sociálně demokratický, který se věnoval otázce vzniku prvního sociálně demokratického deníku. Tato myšlenka se objevila už v roce 1893 na sjezdu sociálních demokratů v Českých Budějovicích, ovšem článek tuto diskuzi značně rozvířil. Nastoleno bylo pět dílčích otázek. Zaprvé, jestli tu opravdu existuje reálná potřeba stranického deníku. Zadržet, jestli by tento deník měl zveřejňovat inzerci jako jiné noviny.¹⁶ Zatřetí, jaká je představa o počtu odběratelů a odebíraných výtisků. Začtvrté, kolik z těchto odběratelů by bylo ochotno platit si předplatné a na jak dlouho, a zapáté, jak a kde sehnat nutnou vstupní investici na samotné založení deníku (Tobolka, 1947, s. 11, Právo lidu 24. května 1895). Tento úvodník je také ukončen výzvou směrem ke čtenářům, členům sociální demokracie: *„Každý soudruh jako člen strany má dojistu na věci velký zájem a proto také každý přijmeme povinnost o věci se vysloviti a hlasovati. Rozhodnutí svá, jak otázky za sebou jdou, zodpovídejte na lístku korespondenčním a zašlete na adresu Sociální demokrat, Praha II.“* (Právo lidu, 24. května 1895) Je otázkou, nakolik byla tato zpětná vazba nakonec

¹⁶ Tato otázka zřejmě vyplývala z dělnického a anti-kapitalistického (ať již pojímaného revolučněji či reformněji) charakteru tehdejší sociálně demokratické strany.

využita, ovšem minimálně se mohlo jednat o zajímavý, dalo by se říct interaktivní, nástroj pro podpoření zájmu o vznik deníku. Tehdy zřejmě ještě nikdo netušil, že se tímto deníkem stane právě Právo lidu. Heřmánek (1975, s. 34) se domnívá, že oddalování založení deníku souviselo s obavami o ztrátu politické prestiže v případě, že by projekt selhal.

Jednou z příčin dalšího vývoje směrem k deníku byl fakt, že náklad Práva lidu a jeho doplňku Sociální demokrat po prvotních obtížích neustále rostl. V prosinci 1895 bylo vytištěno 600 kusů a v lednu následujícího roku dosáhlo číslo dvojnásobku. V dubnu pak náklad činil 1830 kusů, v květnu 2000, v červnu 3500 a v červenci 2890. Právě to byl jeden z důležitých faktorů, který rozhodl o tom, že se sociálně demokratickým deníkem stane zrovna Právo lidu (Tobolka, 1947, s. 18), byť člen redakce František Soukup vzpomenu, že tak bylo rozhodnuto po dlouhém uvažování (Právo lidu 4. října 1936).

Ještě před transformací do deníku předal dne 9. července 1897 Ladislav Pavel vydávání Práva lidu Josefu Schusterovi¹⁷ a prakticky tak ukončil jednu etapu vývoje tohoto sociálně demokratického média (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Ladislava Pavla ze dne 9. července 1897).

Schuster pak 18. září oficiálně oznámil policejnímu ředitelství v Praze, že Právo lidu bude vycházet od 1. října každý den a že

¹⁷ Na Schustera zajímavě vzpomínal v jednom vydání deníku Josef Stivín: „Josef Schuster byl dělník knihtiskařský. Člověk ohromného vzdělání a fenomenální paměti. Říkalo se o něm, že v tiskárně Grunda a Svatoně na Vinohradech sázel Riegrův Slovník naučný a že jej uměl celý nazpaměť. Vedl sociální hlídku a rubriku hospodářskou.“ (Právo lidu 2. října 1932) Schuster zemřel 12. dubna 1911 kvůli dlouhodobé nemoci (Skalák, 1947, s. 93).

odpovědným redaktorem bude Antonín Němec. Schuster sám je označován jako zodpovědný vydavatel a nakladatel.¹⁸

5.1.2 Vznik deníkové podoby listu

První číslo novinové verze Práva lidu vyšlo 1. října 1897 a to v nákladu 20 tisíc kusů. Průměrný náklad pak byl následující měsíc 8 tisíc kusů ve všední dny a 15 tisíc o víkendu v neděli. V průběhu dalšího roku ale náklad klesl i o několik tisíc. Josef Skalák se ve svých pamětech domnívá, že důvodem byly obtížné životní a ekonomické poměry cílové skupiny, tedy dělnické veřejnosti (Skalák, 1947, s. 17). Náročnost celého projektu ilustroval v jednom vydání Práva lidu František Soukup¹⁹: „*Co to bylo tenkrát v létě 1897 shánění a trampot! Starosti o dodatečný fond, o redakci, administraci, byt, jednání s tiskárnou, zkoumání rozpočtů... Počítalo se, že při nejlepším vydržíme půl roku. Co bude dál, nevěděl nikdo. Čirý skok do tmy.*“ (Právo lidu 1. října 1907) Na tomto výroku si lze ilustrovat nejistotu, kterou museli sociální demokraté prožívat.

Dundr (1947, s. 3) uvádí, že jeden z impulzů k založení deníku bylo vystoupení sociálně demokratických poslanců na půdě říšské rady v roce 1897, kdy apelovali proti historickému právu. Od té doby se podle něj zintenzivnil tlak na sociální demokracii. „*Byli (sociální demokraté) vylučováni z národa, prohlášeni za beznárodní, za lůzu bez Boha, vlastní krále. Denně zahrnoval měšťácký a klerikální tisk sociální demokraty nejhoršími pomluvami a ti se mohli bránit pouze v časopisech čtrnáctidenně vycházejících.*“

¹⁸ NA, f. Policejní ředitelství Praha I - prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 18. září 1897

¹⁹ Právník, člen sociální demokracie a člen redakce Práva lidu (Tobolka, 1947, s. 24).

Výkonný výbor strany se k situaci vyjádřil v dubnu 1897 provoláním: *„Stojíme v době nejméně vážnější. Rozpoutaný boj proti nám vyžaduje nejrozhodnější obranu. Je nanejvýš nutno, abychom se chopili zbraně nejúčinnější – my potřebujeme dnes svůj denní list. Poněvadž však naše fondy k takovému podniku posud nestačí, musíme znovu napnout své síly do krajnosti.“* Výkonný výbor dále vyzval své členy a dílčí organizace, aby ihned uspořádaly sbírky, přičemž jako nejmenší potřebnou částku stanovili 25 tisíc zlatých (Dundr, 1947, s. 3-4).

Už od začátku kampaně za sbírku pro založení deníku se snažila redakce Práva lidu mobilizovat své čtenáře i v případě vybudování lepší distribuční sítě. Například apelovala na všechny sociální demokraty, aby vyvíjeli tvrdý nátlak na prodejce. *„Působte k tomu, aby u každého obchodníka, v každé trafice, v každém knihkupectví byl list náš prodáván. Kupovat budeme své potřeby jen v těch obchodech, kde bude filiálka našeho deníku. Působte k tomu, aby v hostincích, které navštěvujete, náš denní list byl předplacen a vyložen. Jen takové hostince budeme navštěvovat.“* (Dundr, 1947, s. 4, Právo lidu 6. července 1897) Tuto informaci doplňovalo sdělení, že zbývá ještě deset tisíc zlatých ve prospěch základního fondu, které je potřeba vybrat, aby mohl začít deník vycházet. (Právo lidu 6. července 1897). Upozornění na vznik deníku a vybídnutí k jeho podpoře si mohl také čtenář přečíst například i přímo pod názvem listu: *„Doba vydávání deníku kvapem se blíží. 1. října 1897 dokážeme posměváčkům, že deník náš není humbukem, nýbrž trpkou pro ně skutečností. Zasílejte předplatné, sbírejte na fond tiskový a zjednávejte odběratelů. Každý dělník bude odběratelem svého denního listu.“* (Právo lidu 3. srpna 1897) Ze zvoleného stylu lze vyvozovat tendence mířící na emoce čtenářů. Také v záhlaví dalších stran šlo nalézt výzvy *„Sbírejte každý na deník“* a *„1. října vyjde 1. číslo“*.

Financí do startu bylo nakonec vybráno méně. I tak ale 17. září, kdy vyšlo Právo lidu naposledy jako čtrnáctideník, dosáhla částka výše 14 tisíc 268 zlatých (Dundr, 1947, s. 4).

5.1.3 Shrnutí kapitoly

Existence Práva lidu v jeho čtrnáctideníkové podobě mezi lety 1893 až 1897 byla po celou tuto dobu typická značnou omezeností všech prostředků potřebných k fungování média a neustálým tlakem ze strany oficiálních úřadů i velké části společnosti. O tom, že situace čtrnáctideníku nebude jednoduchá, byli ještě před jeho založením přesvědčení mnozí sociální demokraté. Rozhodnutí o založení Práva lidu rozhodli východočeští sociální demokraté totiž nikoliv z nadbytku zdrojů, ale jako reakci na vnější politické tlaky. Jednalo se především o vliv místních katolických autorit nebo nezávislé socialisty.

Lze konstatovat, že se Právu lidu v jeho počátcích nedařilo. Nemělo k dispozici dostatečný objem finančních prostředků, a dokonce bylo i poměrně drahé na to, aby se dostalo ke své cílové skupině. Obtížně se dařilo zaplatit práci redaktora, místo redakce se relativně často měnilo a tisk obstarávalo více menších producentů. Zcela zásadním faktorem při překonávání těchto těžkostí byla motivace všech zúčastněných udržet projekt v chodu. Jmenovitě redaktor Ladislav Pavel a hostinský Emanuel Švagerka, který pomáhal jako pokladník a zároveň přispíval redakci finančně nebo hmotně. Zkouškou pro tuto motivaci zúčastněných osob byly časté komplikace ze strany policie, ať už se jednalo o noční návštěvy policie či konfiskace.

Právu lidu se poprvé začalo ve větším rozsahu dařit po jeho přesunu do Prahy, kde vycházelo na přeskáčku se Sociálním demokratem, což

umožnilo vydavatelům snížit provozní náklady. A právě tento úspěch byl jedním z důvodů, proč se vedení sociální demokracie rozhodlo při založení svého prvního deníku pokračovat v tradici právě Práva lidu. Transformaci čtrnáctideníku do deníkové podoby přitom ovlivňovaly podobné souvislosti, jako vznik čtrnáctideníku samotného. Zaprvé to byl politický tlak vyžadující odpovídající médium, v tomto případě související s radikálním vystoupením sociálních demokratů v Říšské radě, a samozřejmě také nedostatek finančních zdrojů, na které bylo třeba se velmi aktivně sbírat. Vznik čtrnáctideníku a deníku byl doprovázen nezbytnou politickou iniciativou, která ale nebyla pouze výsledkem formálních stranických usnesení, ale oddané aktivity obyčejných straníků.

5.2 Politické vazby a politický paralelismus Práva lidu

Jednou ze základních charakteristik Práva lidu byla jeho politická orientace, která ho spojovala po celou dobu jeho koexistence s českou sociálně demokratickou stranou.²⁰ Nelze říct, že by tento vztah byl jednosměrný, kdy by například strana zcela direktivně řídila činnost svého stranického deníku, ale ovlivňování bylo oboustranné. V následující kapitole budou vypsány rozměry tohoto vztahu s ohledem na konkrétní události a vyjádření různých zapojených osobností. Problematiku takzvaného politického paralelismu si lze v konkrétním případě doložit názorem Alfreda Meissnera: *„Málokdo si dnes uvědomuje, že Právo lidu hrálo též význačnou roli ve vedení politické strany a vykonávalo na politiku strany mnohem*

²⁰ Ivan Dérer v článku „Právo lidu a Slovensko“ říká, že první český socialistický deník měl význam i pro slovenské dělníky a socialisty. Ti totiž měli být přehlíženi v rámci Uherské socialistické strany, která byla značně centralizovaná a orientovaná převážně na maďarštinu. (Právo lidu 4. října 1936)

větší vliv, než to bylo obvyklé u jiných stranických deníků. Byl to úzký osobní vztah mezi vedením strany a vedením deníku.“ (Právo lidu 1. října 1947)

5.2.1 Politické hodnoty Práva lidu

Právo lidu se otevřeně hlásilo k socialistickým hodnotám nejen strukturálním zapojením do sociální demokracie, ale i explicitně na stránkách novin. Pokud jde o vztah k dobové politické situaci, lze si to ilustrovat výrokem z prvního vydání: „*Deník náš bude dnes jediným žurnálem opozičním a to zásadně a do krajnosti opozičním.*“ (Právo lidu 1. října 1897) Podle Tobolky (1947, s. 60) úkolem Práva lidu „*především novinářsky připravit dělnické masy k boji za plnou demokratisaci volebních řádů a vychovati si je pro jejich působení na půdě demokratické v duchu svobody a marxistického socialismu.*“

Konkrétní projevy politické filozofie a agendy, lze uvést další pasáží z prvního vydání deníku: „*Bojujeme za zásadní změnu dnešní hospodářské soustavy kapitalistické, která znamená svobodu jedněch a otroctví druhých. Chceme, aby nebylo ani chudých, ani utiskovatelů, ani utiskovaných, ani vládnoucích, ani ovládaných. Štěstí lidstva bude založeno tím, když budou odstraněny všechny výsady dědičné, hospodářské i politické a zavedeny stejné podmínky sociální pro všechny. Toho dosaženo bude teprve tehdy, až výrobní prostředky a půda převedeny budou v majetek společnosti, a každý člověk bude nucen vykonávat užitečnou práci, za niž bude bráti podíl na všech statcích hospodářských a kulturních.*“ (Právo lidu 1. října 1897)

Hodnoty Práva lidu byly také neoddělitelně spojené s programem předlitavské sociální demokracie, jejíž byla česká sociální demokracie částí. Například v případě národnostních otázek muselo Právo lidu respektovat závazný program, jehož cílem bylo přeměnit Předlitavsko

v demokratický spolkový stát s autonomními oblastmi. Nebo lze zmínit závazek vyplývající z účasti v Socialistické internacionále, jejímž dokumentem byla takzvaná Mezinárodní pravidla socialistické taktiky z roku 1904, kterých se musela redakce také držet (Tobolka, 1947, s. 59).

5.2.2 Právo lidu jako politický nástroj sociální demokracie

Kromě významu Práva lidu jako nástroje propagace mezi politicky nevyhraněnými čtenáři si lze instrumentální roli tohoto deníku z hlediska sociální demokracie rozdělit na dvě části. Zaprvé lze mluvit o „měkkém“ ideologickém působení na své čtenáře, jejich utvrzování v politickém přesvědčení.

Sami sociální demokraté se k tomuto cíli svého deníku a médií obecně otevřeně hlásili. Dočíst se o tom můžeme například ve spisu Vojtěcha Dundra k padesátému výročí Práva lidu, kde říká, že levicový tisk má za cíl vzdělávat široké masy pracujících a upevňovat v nich socialistické myšlení, což má této skupině obyvatelstva dát efektivní nástroj v zápasech o politická práva, občanské svobody, kulturní pokrok a zlepšení životních podmínek. Podtrhuje to zásadou, že vzdělání je moc²¹ a organizace síla (Dundr, 1947, s. 1).

Kromě toho se samozřejmě často na stránkách Práva lidu objevovaly pravidelné a někdy i velmi podrobné zprávy z parlamentu. V době

²¹ Velmi zajímavou věc popisuje v souvislosti se vzděláním popisuje Zdeněk Tobolka (1947, s. 79) ve své knize: „Právo lidu nepracovalo pro vzdělávací spolky sociálně demokratické, ačkoliv si to některé vrstvy příslušníků strany přály. Spatřovalo v nich překážku politického a odborového organizování soudruhů. Nechtělo přispívat k tomu, aby vzdělávací spolky odváděly příslušníky strany od důležitější práce a aby je zaměstnávaly většinou zábavami. Chtělo vzdělávací spolky nanejvýše trpět na venkově, ale nikoliv v městech a místech průmyslových.“

projednávání uzákonění všeobecného hlasovacího práva zvláště detailní (Slovák, 1961, s. 79). Tobolka (1947, s. 76) popisuje politické poslání Práva lidu při informování z Říšské rady: *„Jedním z hlavních úkolů Práva lidu bylo vysvětlovat a případně obhajovat činnost poslanců sociálně demokratické strany, zvláště českých soudruhů. To nebyla povinnost vždy lehká. Čeští sociálně demokratičtí poslanci říšští byli na říšské radě úplnými nováčky. I když se řídili radami a pokyny zkušenějších německých říšských poslanců sociálně demokratických a v společném klubu byli jimi vedeni (měli volnost hlasování jen v otázkách česky nacionálních), přece nevolili na počátku své poslanecké činnosti vždy správnou taktiku ze stanoviska českého. Právo lidu vysvětlovalo takové příhody, jak dovedlo a mohlo.“*

Druhou částí instrumentálního významu stranického tisku je pak „tvrdé“ využití listu jako nástroje konkrétní organizace strany, jejích dílčích buněk nebo jednotlivců. Ilustrovat si tento vliv lze velmi dobře právě v době prosazování všeobecného hlasovacího práva. kdy se tato skutečnost projevovala na Právu lidu i z hlediska jeho struktury, například rubrik.

Například rubrika „Za Prahou celé Čechy“ obsahovala například reportáže o srážkách demonstrantů s policií, případně informace o tom, jak organizovat v této době schůze a demonstrovat (Slovák, 1961, s. 80). Podobnou rubrikou byla „Boj za právo volební“, která informovala o shromážděních a trasách demonstrací a průvodů. Články obsahovaly přesná místa a časy veřejných schůzí, aby se zájemci mohli zapojit hned po příchodu z práce Později se jako reakce na pouliční potyčky a konflikty objevila rubrika „Další příspěvky pro raněné“, kde se objevovaly jména jednotlivců a organizací, které přispěly na pomoc zraněným, a výše darovaných částek (Slovák, 1961, s. 81).

Své místo na stránkách Práva lidu měla také rubrika informující o stávkách, která informovala o aktuálně probíhajících stávkách a vybízela čtenáře k jejich podpoře.²² U čtrnáctideníku se jmenovala Stávky, v deníku vycházely informace o stávkách v rámci rubriky Sociální hlídka.

V Právu lidu také vycházely texty cílené na komunální sociálně demokratické politiky, které jim měly dávat rady v organizaci jejich práce. Tyto články obvykle psal sociální demokrat a právník Alfred Meissner (Tobolka, 1947, s. 76).

Ne vždy se ale jednalo o harmonickou koeexistenci médií a strany. O nesnadné situaci levicového tisku a problematické podpoře ze strany sociální demokracie ještě před vznikem sociálně demokratického deníku se lze dočíst v kritickém článku Františka Pražského, který vyšel v Právu lidu na konci května 1893: *„Na sjezdech zemských, konferencích krajských a tak dále, stýskáme si stále na špatnou podporu tisku našeho. Dnes ví každý soudný čtenář listů našich již, jakou velmocí tisk jest vůbec, a jak důležitým zvláště jest pro nás. A hled'me! Jaké podpory dostává se tisku našemu? V tak skrovné míře, že stydno o tom se rozepisovati. A jsou časopisy naše tak drahé, že nemožno každému z nás tento si opatřiti? Nejsou!“* (Právo lidu 30. května 1893)

Kriticky se František Pražský vyjádřil nejen k nedostatečné ochotě jednotlivých členů odebírat stranický tisk, ale i provizornost kolektivních rozhodnutí stranických orgánů: *„Marné mluvení na schůzích,*

²² Ilustrovat si takovou podporu lze v článku z července 1897: *„Stávka dělníků textilních na Smíchově dosud trvá. Soudruzi podporujte své s kapitalisty bojující spolubratry. Mezi stávkujícími nalézají se 166 žen svobodných, 176 žen provdaných a 18 vdov; mužů jest 46 ženatých a 26 svobodných. (...) Soudruzi, jest svatou vaší povinností podporovati stávkující spolubratry. Čiňte svoji povinnost! Podpory přijímá Josef Mudra, Nový Smíchov, Radlická ulice č. 571.“* (Právo lidu 6. července 1897)

konferencích a tak dále. My odhlasujeme podporu tisku v resoluci obsaženou, jdeme nadšeni domů a nepředplatíme zase nic! Vládního ‚Deníčka‘ anebo tak zvanou ‚Národní politiku‘ 23 listů to nám nepřátelských si koupíme, ale listů nás k poznání pravdy vedoucích, listů našich, necháváme stále a stále klesati.“ (Právo lidu 30. května 1893)

Vyjádření Františka Pražského o problematickém vztahu politických struktur a stranického tisku působí prorocky s ohledem na pozdější existenční krizi deníku v prvním roce jeho existence, která značně odhalila některé vnitrostranické konflikty. Kvůli počátečním ekonomickým problémům se Právo lidu řešilo na konferenci sociální demokracie v Českých Budějovicích v listopadu 1898. Bylo rozhodnuto, že od 1. ledna následujícího roku dojde ke zvětšení formátu novin a zmenšení počtu stran na čtyři. Škrty se dotkly i redakčních a administračních stavů. Zároveň se přešlo na vydávání nikoliv ráno, ale večer. Podle Skaláka bylo důvodem takových opatření snaha dílčích krajských stranických organizací oslabit centrální stranické médium ve prospěch svých vlastních lokálních komunikačních nástrojů (Skalák, 1947, s. 20-21).

Toto rozhodnutí vyvolalo značnou negativní reakci. Do čela protestních hlasů se postavil především jeden z vedoucích funkcionářů sociální demokracie a odborový předák Josef Roušar, který tuto změnu zkritizoval na stránkách Rudé záře. Roušar kritizoval to, že omezení rozsahu a kvality Práva lidu povede jenom k odlivu tehdejší hlavní skupiny odběratelů. Tou byli podle něj více zainteresovaní dělníci, pro které bylo Právo lidu symbolem, oblíbenou značkou. Snížení kvality by vedlo ke

²³ O konkurenci v podobě Národní politiky se vyjadřuje i Josef Skalák ve svých pamětech. Tomuto listu se totiž i v době kolkovného na konci devatenáctého století dařilo udržet cenu za výtisk na dvou krejcarech, díky čemuž byl finančně výhodnější cílové skupině, o kterou s ním levicové tisky soupeřily (Skalák, 1947, s. 23).

ztrátě této více politicky činné cílové skupiny a zároveň by nevedlo k získání nových čtenářů, protože mezi levnými médii je značná konkurence, ve které by takové osekané Právo lidu nemělo kvůli problémům s inzercí velké šance (Tobolka, 1947, s. 41-42).

Na popud Roušara a dalších byla tedy svolána nová konference stře-dočeských organizací a byla přijatá nová strategie distribuce založená na kolektivní koordinaci a disciplíně. Každá stranická organizace měla do svých spolkových místností objednávat předplatné deníku a zároveň každý zaměstnaný straník měl být též předplatitelem. Kupující se měli též vždy odkazovat na inzerci v Právu lidu a tyto noviny také požadovat po majitelích různých restaurací či hospod. Zároveň se zahájila kampaň na další sběr finančních prostředků, přičemž bylo přímo na konferenci hned vybráno přes tisíc zlatých. Zvýšila se také cena měsíčního předplatného z 1 zlaté a 5 krejcarů na 1 zlatou a 20 krejcarů a podražila se i cena všedního vydání z 3 na 4 krejcare. Ačkoliv byla finanční krize nakonec překonána, klesl průměrný náklad na deset tisíc kusů v neděli a pět tisíc dvě stě ve všedních dnech a ozvaly se názory, že nová strategie udělá deník méně přístupným širokým masám publika (Skalák, 1947, s. 21-22).

5.2.3 Strukturální propojení deníku a strany

Struktura Práva lidu byla silně propojena na všech úrovních se strukturami sociálně demokratické strany. Jak přiznal Alfred Meissner: *„Práce redaktorů nekončila redakční službou. Většina z nich vykonávala ještě mnohé funkce ve straně a večerní a nedělní přicházely zpravidla nádavkem. Díky této činnosti byla redakce ve stálém styku s lidem, poznávala jeho potřeby a dovedla tyto poznatky bohatě novinářsky využít.“* (Právo lidu 1. října 1947) To se pochopitelně odráželo v obsahu Práva lidu.

O míře propojení Práva lidu a sociální demokracie svědčí také fakt, že po celou dobu fungování tohoto deníku v něm působili předšedové strany. Konkrétně to byl Josef Steiner, který byl předšedou mezi lety 1893 až 1905, a Antonín Němec vykonávající tuto přední funkci od roku 1905 do roku 1916. Za zmínku také stojí, že Bohumír Šmeral, který byl významným zaměstnancem Práva lidu ve zkoumaném období, se také stal v letech 1916 a 1917 předšedou sociální demokracie (historiecssd.cz 2013).

Po významných volbách roku 1907 se navíc do říšského parlamentu dostali i někteří redaktoři Práva lidu. Konkrétně se jednalo o šéfredaktora Antonína Němce, Františka Soukupa a Josefa Hudce. Roku 1911 přestal být poslancem Josef Hudec, ale vystřídal ho z řad redakce Práva lidu Bohumír Šmeral (Tobolka, 1947, s. 81). Tobolka ale upozorňuje, že komunikace mezi poslaneckým klubem minimálně v prvních letech i přesto příliš nefungovala, protože sociálně demokratičtí poslanci neinformovali redakci včas o různých svých rozhodnutích: *„Redakce na počátku roku 1909 nevyklučovala ani možnost, že by se v Právu lidu proto někdy mohlo psát jinak, nežli bylo v intencích klubu.“* (Tobolka, 1947, s. 81)

5.2.4 Shrnutí kapitoly

Právo lidu bylo od počátku zamýšleno jako politické médium úzce spjaté s fungováním sociálně-demokratické strany. Tento vztah měl z organizačního hlediska různé podoby a nelze jednoznačně říct, že by existoval jednosměrný vliv, ať už ze strany deníku na stranu či naopak. Sociálně demokratická strana a Právo lidu se navzájem organicky ovlivňovaly. Důkladem může být politický úspěch některých členů redakce, jmenovitě třeba Antonína Němce či Bohumíra Šmerala, ve volbách po prosazení všeobecného volebního práva.

Nutno zmínit, že Právo lidu nebylo komerčním médiem, které by mělo primárně ekonomické cíle. Od počátku, kdy se na něj sociální demokraté a jejich příznivci skládali, bylo zamýšleno a následně realizováno jako stranický nástroj při prosazování politických cílů, s čímž se straničtí představitelé či členové redakce nijak netajili. Reálně se to pak projevovalo při nastolování témat či úhlu pohledu, s jakým byly hodnoceny různé politické kroky. Redakce měla v tomto obtížnější situaci, protože oproti komerčním médiím musela dbát při tvorbě obsahu na dobrou pověst strany a jejích představitelů.

Možná právě proto se muselo Právo lidu v prvních letech své deníkové podoby potýkat s velkým množstvím problémů a komplikací, které málem vedly k jeho dezintegraci a marginalizaci. Právě při řešení ekonomických otázek, souvisejících s nastavováním ceny, tisku či distribuce, se ukazuje neoddělitelná propojenost deníku od stranických struktur. Nejlépe si to lze ilustrovat na ekonomicko-politické krizi deníku na přelomu let 1898 a 1899.

5.3 Ekonomické podmínky

Postavení Práva lidu jako levicového deníku a oficiálního média české sociální demokracie přinášelo tomuto listu, podobně jako v případě jiných politických tištěných médií, oproti tehdejším komerčním médiím řadu problémů, ale i příležitostí. V této části jsou rozepsány tyto ekonomické faktory, se kterými se vydavatelství Práva lidu muselo potýkat, a způsoby, jakými je řešilo. Tato kapitola obsahuje informace o ekonomických poměrech Práva lidu po vydání prvního vydání deníkové verze. Sbírkou a finanční poměry předcházející vydávání deníku jsou popsány v kapitole věnující se vzniku Práva lidu.

Konkrétní celkové výsledky hospodaření Práva lidu lze ilustrovat na rozdíl mezi ročními příjmy a výdaji. Mezi primární příjmy především patřily zisky z předplatného, běžného prodeje a inzerce. Výdaje zahrnovaly především tisk, distribuci, výplaty, honoráře či nájem. První tři roky bylo Právo lidu každoročně ve ztrátě. Konkrétně se jednalo o ztráty 20 700 korun v roce 1897, 37 500 korun v roce 1898 a 11 000 v roce 1899. Roku 1900 se Právo lidu poprvé dostalo mírně do kladných čísel se ziskem 4 500 korun, což zřejmě souviselo se zrušením novinového kolku v roce 1899, ovšem hned následující rok se celková bilance dostala do záporné hodnoty ve výši 4 700 korun (Skalák, 1947, tabulka 1).

Tab. 5: Výsledky celkového hospodaření v letech 1897-1914

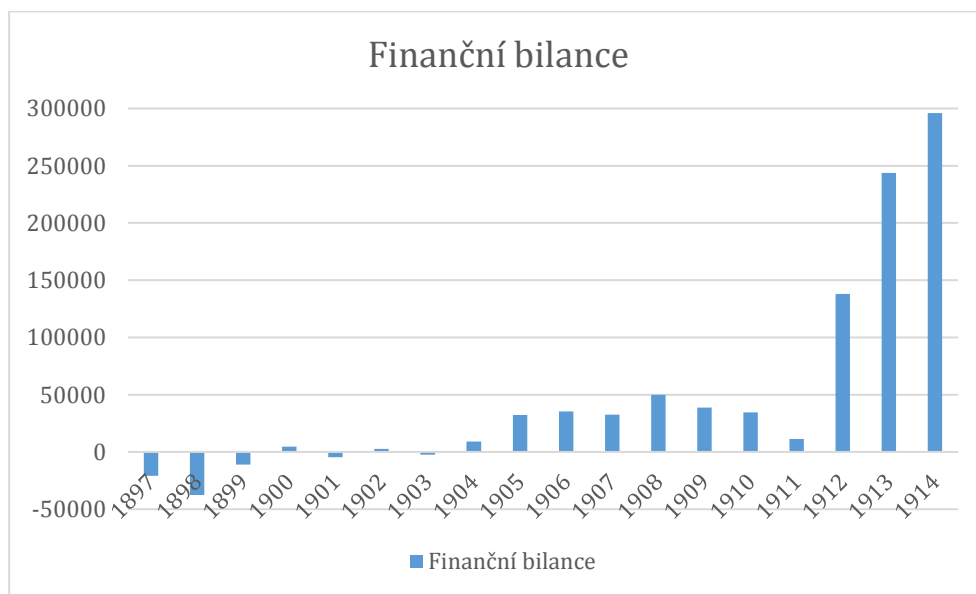
Rok	Celková finanční bilance
1897	-20.700
1898	-37.500
1899	-11.000
1900	4.500
1901	-4.700
1902	2.700
1903	2.500
1904	9.000
1905	32.300
1906	35.300
1907	32.700
1908	49.900
1909	38.600
1910	34.600
1911	11.200
1912	137.900
1913	243.600
1914	295.900

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

Podobně se kladné a záporné hodnoty prostřídaly v letech 1902 a 1903, kdy zisk nejdříve činil 2 700 korun a následující rok vyšla ztráta v hodnotě 2 500 korun. Od roku 1904, kdy dosáhl zisk výše 9 000 korun, bylo již Právo lidu až do konce zkoumaného období v kladných hodnotách. V letech 1905 až 1910 činil roční zisk 32 300, 35 300, 32 700,

49 900, 38 600 a 34 600. Postupný nárůst v toto období si lze vysvětlit zájmem o levicový tisk související s událostmi roku 1905 v Rusku, politický boj za všeobecné volební právo, následně první všeobecné volby v roce 1907 a poté i politický úspěch sociální demokracie v nich. Roku 1911 dosáhlo Právo lidu oproti předchozím letům nižšího zisku, 11 200 korun, z důvodu vyšších výdajů. V následujících letech se ale kladná bilance již nepohybovala v desetitisícových hodnotách, nýbrž statisícových, což lze zřejmě přičíst počátku stabilního vydávání Večerníku Práva lidu. Konkrétně dosáhl roční poměr příjmů a výdajů roku 1912 výše 137 900 korun a následující dva roky 243 600 a 295 400 korun (Skalák, 1947, tabulka 1).

Graf 1: Vývoj celkové bilance hospodaření Práva lidu

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

5.3.1 Majetkové poměry

Právo lidu nebylo se sociální demokracií provázáno jenom ideologicky a personálně, ale i ekonomicky a vlastnický. Kvůli dobovému právu ale

nemohla deník vlastnit politická strana, a proto musela sociální demokracie spoléhat na svého odpovědného člena, který byl uvedený jako oficiální zodpovědná osoba. Tobolka (1947, s. 22) to popisuje následovně: „*Deník Právo lidu byl majetkem kolektivním, ne majetkem jednotlivce. Nebyl to podnik kapitalistický. Byl to majetek československé strany sociálně demokratické. Vzhledem k ustanovení zákona, které ještě neuznávala majetnictví strany, t. j. organizace tehdy jen státem trpěné, byl na deníku uveden jako nakladatel a odpovědný vydavatel Josef Schuster.*“

Když se později v roce 1907 stal zodpovědný redaktor Antonín Němec poslancem říšské rady, svou funkci v Právu lidu si s Schusterem vyměnil a stal se vydavatelem, zatímco Schuster zodpovědným redaktorem (Tobolka, 1947, s. 22).

Důležitou složkou výroby Práva lidu bylo i obstarávání tisku, a tedy i majetkové poměry s tím související. Když se ke konci prvního desetiletí dvacátého století přiblížila doba založení vlastní sociálně demokratické tiskárny, bylo třeba kromě všech výpočtů a sběru informací vyřešit i právní stránku tohoto právního subjektu. Ačkoliv se zvažovalo družstevní vlastnictví, bylo rozhodnuto nakonec pro komanditní obchodní společnost. Návrh pomáhal zpracovat díky své právnické profesi dopisovatel Práva lidu Alfred Meissner. 27. prosince 1910 byla nová společnost pod názvem Knihtiskárna Práva lidu²⁴ J. Skalák a spol. zapsána. Komanditisty přitom byli Antonín Němec, Josef Schuster, Josef Skalák, Antonín Brůja, Josef Teska, František Hummelhans a Václav Johanis (Skalák, 1947, s. 92), tedy značné množství samotných tvůrců Práva lidu.

²⁴ O pár let později, v roce 1916, byl název změněn na Lidová knihtiskárna J. Skalák, aby nebyla činnost knihtiskárny negativně ovlivněna v případě ukončení činnosti Práva lidu (Skalák, 1947, s. 135).

5.3.2 Dary a finanční podpora

Podpora ze strany jednotlivců či skupin byla pro Právo lidu v počátcích jeho existence zcela nezbytná a lze mluvit o tom, že tato ekonomická charakteristika spojuje čtrnáctideníkové Právo lidu s jeho deníkovým nástupcem. O podporu mohlo Právo lidu buď přímo žádat na svých stránkách²⁵, případně mohlo jít o iniciativu sociálně demokratické strany.²⁶ Důležitým zdrojem darů byl například v prvním roce existence deníku takzvaný Deníkový fond iniciovaný a spravovaný Josefem Roušarem, kterému se podařilo vybrat zhruba dvacet tisíc zlatých (Skalák, 1947, s. 19). Finanční dary byly tedy podstatným zdrojem příjmů nejen v době zakládání deníku, ale i určitou dobu poté. Z podporovatelů, kteří nebyli sociálními demokraty, lze jmenovat například i Tomáše G. Masaryka, který podpořil Právo lidu při jeho transformaci do deníkové podoby tím, že spolu s dalšími lidmi ze svého okolí přispěli do fondu na vydávání Práva lidu darem ve výši tisíc zlatých (Dundr, 1947, s. 3).

Dary byly důležité nejen při zakládání deníku, ale v prvních letech jeho fungování, kdy se vydavatelství potýkalo s deficitem. Peníze do deníkového fondu pocházely nejen ze sbírek a darů, ale i z prodeje odznaků příslušníkům strany, takzvaných rudých karafiátů²⁷ (Tobolka, 1947, s. 48).

²⁵ Příkladem může být výzva: „*Soudruzi! Schodek v agitačním fondu obnáší 139.58 zlatých. Konejte sbírky, aby činnost nebylo ohromena!*“ (Právo lidu 30. července 1897)

²⁶ Za zmínku stojí „První dělnická výstava“ z roku 1902 pořádaná sociálně demokratickou stranou a kde vystavovali různí umělci i dělníci své výtvořky. Minimálně část výtěžku z této akce, o které Právo lidu informovalo, věnoval na podporu výstavní výbor právě tomuto deníku (Skalák, 1947, s. 30-31).

²⁷ V roce 2020 by se tato forma sbírání finančních prostředků označila jako merchandising.

Konkrétní podoby a problémy financování deníku sociální demokracií a jejími členy či příznivci popisuje kapitola Právo lidu jako nástroj sociální demokracie.

5.3.3 Zisky z prodeje

Obecně lze zisky z prodeje rozdělit na zisky z běžného prodeje a předplatného. Obě kategorie mají svá specifika, která se odráží i na finančním zisku. Zisky z předplatného byly například vždy o mnoho nižší než z běžného prodeje, ovšem výrazně stabilnější a nevykazovaly v některých obdobích takové poklesy.

Zisky z předplatného se v průběhu let dynamicky měnily, ale jejich celková výše zpravidla rostla. Především lze vysledovat dva výrazné skoky v nárůstu předplatitelů. V prvním roce vydávání deníku činil zisk z předplatného 8 700 korun, v následujícím roce 1898 to již bylo 28 700 korun. Rozdíl mezi rokem 1897 a 1898 byl způsoben především tím, že roku 1897 vycházel deník až od října, tedy pouze tři měsíce. Roku 1899 překročil počet předplatitelů hranici třiceti tisíc s 30 600 a tato částka v následujících letech pomalu rostla. V roce 1900 to bylo 31 200 předplatitelů, následující rok 1901 počet mírně klesl 30 400, ovšem poté se během roku 1902 navýšil na 32 300 a dále rostl. Roku 1903 činily zisky z předplatitelů výši 35 600 korun, roku 1904 již 42 000, roku 1905 růst pokračoval na 47 700²⁸ a potom následující dva roky rostl ročně o dvacet

²⁸ V roce 1905 se Právu lidu značně dařilo, když průměrný náklad během všedních dní v prosinci stoupl proti lednu téhož roku z 9 tisíc na 24 tisíc kusů. Ještě větší skok se odehrál u nedělního vydání, kdy průměrných lednových 15 tisíc kusů vystřídalo 50 tisíc prosincových (Skalák, 1947, s. 52). Z důvodů vyšších prodaných nákladů pak bylo možné přistoupit i k formálním změnám ve struktuře listu. Z osmi stran všedního vydání se počet zvedl na deset, v případě nedělního to bylo z 18 na 20. U

tisíc korun, takže v toce 1906 činil zisk 67 500 korun²⁹ a v toce 1907 dokonce 86 900. Tento nárůst jistě souvisel s úsilím sociální demokracie za volební právo a následní první všeobecné volby. Pak došlo k výraznému skoku v příjmech od předplatitelů, kdy se roku 1908 zisky více než zdvojnásobily se ziskem 209 900 a na této hranici se držely až do počátku první světové války. V letech 1909, 1910, 1911, 1912 a 1913 konaly zisky v kategorii předplatitelů 214 700, 207 100, 211 400, 211 400, 213 200 a 218 400 korun. V roce 1914 klesly v souvislosti s vypuknutím první světové války zisky z předplatitelů na 197 300 korun (Skalák, 1947, tabulka 1).

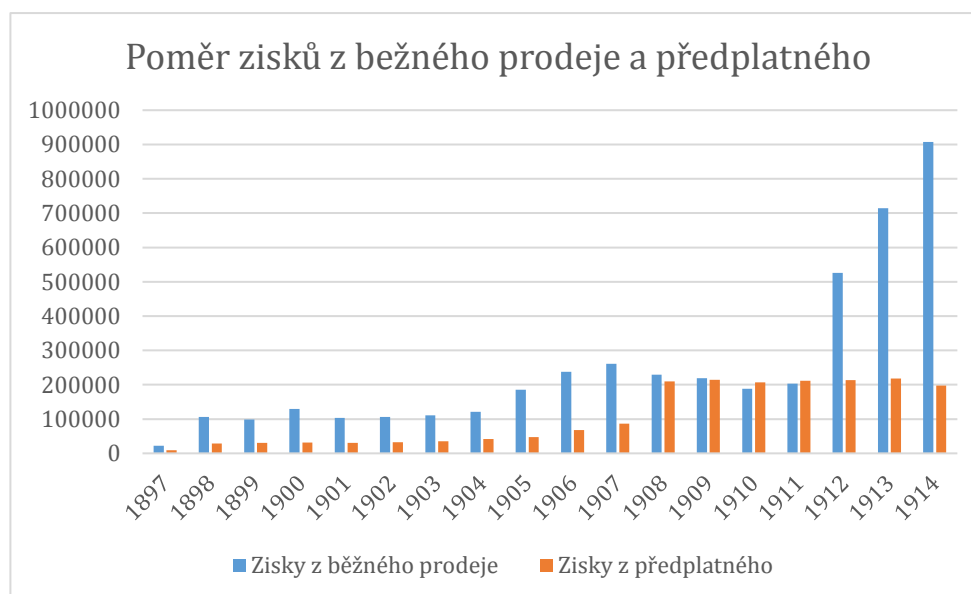
V případě prodejů z běžného prodeje bylo utrženo za tři měsíce roku 1897 celkem 22 100 korun. Během dvou posledních let 19. století to pak bylo 106 100 a 98 700 korun. První rok 20. století ukončilo Právo lidu nárůstem zisku na 129 900, což lze interpretovat mimo jiné jako důsledek zrušení novinářského kolku. V roce 1901 zisky klesly na 103 800 korun a v letech 1902, 1903 a 1904 činily 105 800, 111 000 a 121 100 korun. V roce 1905 poměrně skokově dosáhly 185 500 a následující rok 237 700. Vyšší zájem o Právo lidu souvisel v této době zřejmě s ruskou revolucí v roce 1905. Na několik let nejvyšší zisky činily 260 600 v roce 1907, pravděpodobně v souvislosti s významnými všeobecnými volbami. Mezi lety 1908 až 1911 příjmy z běžného prodeje relativně

všedních čísel se také někdy zvýšilo na stran 12 a výjimečně i na 16, zatímco u nedělního vydání mohl občas stoupnout počet stran až na 24 nebo 30 stran podle situace. Zábavná příloha čítala 8 stran (Skalák, 1947, s. 53).

²⁹ Od roku 1906 přibýly se souvisejícími změnami ve výrobě listu i změny v obsahu, které se týkaly mimo jiné příbytku nových rubrik. Byly jimi rubriky Národohospodářská hlídka, Plodinová bursa, Peněžní bursa, Zprávy z trhu cukerního, Trhy dobytčí a Právní rádce. Svůj prostor dostaly i příležitostné sportovní zprávy a zprávy stálých korespondentů ze zahraničí (Skalák, 1947, s. 54).

stagnovaly na ročních hodnotách 229 600, 218 900, 188 100 a 203 600 korun. K výraznému nárůstu došlo v roce 1912 se ziskem 526 400 korun, za jehož příčinu lze mimo jiné považovat i počátek stabilního vydávání Večerníku. Toto úspěšné období pokračovalo i nadále, kdy zisk roku 1913 dosáhl 714 400 korun a v roce 1914 dokonce 907 100 korun (Skalák, 1947, tabulka 1). Světová válka tedy běžný prodej ovlivnila oproti ziskům z předplatného zcela opačně. To si lze vysvětlit tak, že v době války vzrostl zájem o aktuální informace, ovšem výrazně klesla z důvodů životní a finanční nejistoty ochota zavazovat se k dlouhodobému odběru tisku.

Graf 2: Poměr zisků z běžného prodeje a předplatného

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

Tobolka (1947, s. 48) také zmiňuje zajímavý způsob prodeje, který ale nebyl pro deník především v prvních letech příliš výhodný: „Hlavní příčina, že výnos prodeje novin nebyl takový, jaký se očekával, byla, že se deník dával nejen za hotové, nýbrž i na úvěr. Tento úvěr byl udílen dosti

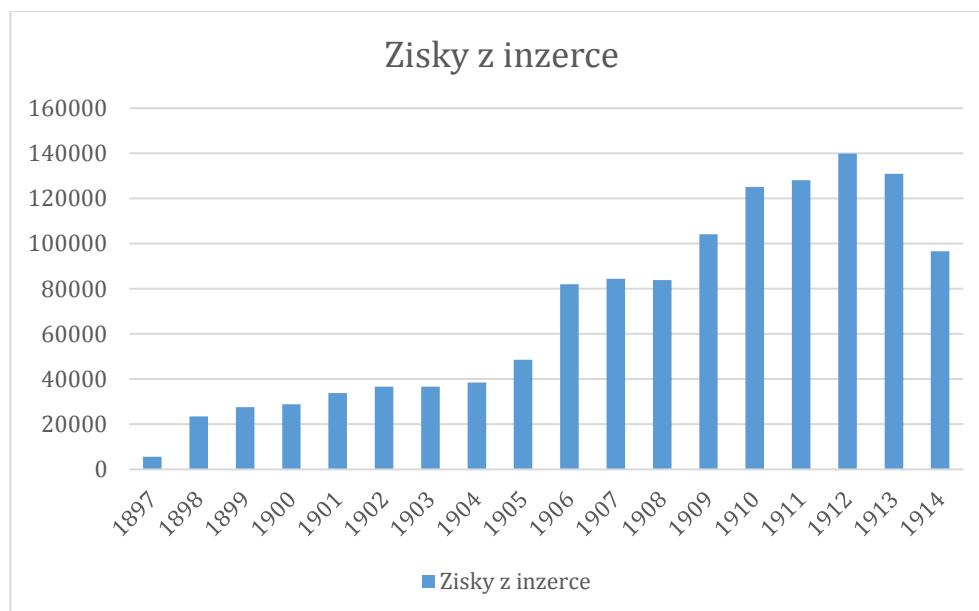
liberálně, poněvadž se vydavatelstvu více jednalo o rozšíření zásad deníkem nežli o zisk.“

5.3.4 Zisky z inzerce

Inzerce byla pro Právo lidu a tehdejší tištěné deníky důležitým zdrojem financování a významným faktorem pro jeho dlouhodobé přežití. Ovšem Josef Skalák vzpomíná, že mívali v počátcích s inzercí problém. Obchodníci nechtěli v deníku vydávat své reklamy a údajně mělo docházet i k vulgárním urážkám a hrozbám. *„V roce 1898 mělo Právo lidu průměrně jednu stranu insertů ve všední dny a svátky, o nedělích pak průměrně 4 stránky. Na inserci se tudíž dělnický deník v prvých dobách svého trvání nemohl spoléhat.“* (Skalák, 1947, s. 17-18)

Dalo se to pochopit, protože politické a ideologické výzvy na stranách tehdejšího Práva lidu byly velmi antikapitalisticky vyostřené a zároveň nemusel mnohým vyhovovat váhavý přístup k národnostním otázkám. Na druhou stranu i sociální demokraté si zřejmě uvědomovali, že nemohou z důvodu ideové integrity nabídnout inzertní plochu každému, což ilustruje například vyjádření odborového předáka Antonína Hampla: *„Právo lidu nebere také nikdy jakoukoliv korupční nebo nemravnou inserci. Je málo těch, jimž byla známa nesmírná finanční tíseň Práva lidu, které vždy zápasilo se skromnými finančními prostředky.“* (Právo lidu 4. října 1936)

Graf 3: Poměr zisků z běžného prodeje a předplatného

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

Zisky z inzerce činily v roce 1897 za tři měsíce vydávání deníku 5 600 korun. Za první kompletní rok 1898 to pak činilo 23 500 korun. Na rozdíl od zisku z předplatitelů rostly zisky z inzerce do první světové války více plynuleji bez natolik výrazných skoků. V roce 1899 vynesly inzeráty vydavatelstvu 27 600 korun, roku 1900 pak 28 800 a roku 1901 přesáhly hranici třiceti tisíc se ziskem 33 800. V letech 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907 a 1908 činil zisk 36 600, 36 600, 38 500, 48 600, 82 000, 84 500 a 83 900 korun. Nárůst zisků z inzerce v tomto období si lze vysvětlit nárůstem prodaného nákladu souvisejícího s ruskou revolucí v roce 1905 a všeobecnými volbami v roce 1907. Roku 1909 pak bylo dosaženo stovky tisíc korun za inzerci s částkou 104 200. Do první světové války se zisky pohybovaly kolem sto třiceti tisíc korun, konkrétně v roce 1910 činily 125 100, o roku později 128 100, roku 1912 pak

dosáhly až 139 900. Roku 1914 klesly na 96 700 korun (Skalák, 1947, tabulka 1).

5.3.5 Kolkovné a ekonomická cenzura

Kolkovné bylo vážným problémem Práva lidu a dá se říct, že svým dílem také přispělo k existenční krizi roku 1898. Antonín Němec v roce 1907 zavzpomínal, že kolkovné bylo obzvláště devastační ve spojení s častými konfiskacemi: *„Udržování časopisu, zvláště za dob novinářského kolku, jenž stál sám proti všem, nebylo ovšem snadnou věcí. (...) K tomu přicházely časté konfiskace. Dvě, tři, čtyři týdně, jednou jich bylo dokonce pět. Čeho nedosáhli měšťáci a jejich tisk³⁰, to chtěl dokázat pražský státní návladní. Uváží-li se, že list musel být tištěn na kolkovaném papíře, za nějž muselo být zaplaceno 100 i více korun, jež byly při konfiskaci vedle výloh za tisk úplně ztraceny, snad každý pochopí, jakou strašlivou zbraní byly tehdy konfiskace v rukou měšťácké justice.“* (Právo lidu 1. října 1907)

Existence novinářského kolku tedy znamenala, že za každý vytištěný kus novin bylo třeba zaplatit jeden krejcar. Při ceně novin ve výši tří až čtyř krejcarů a zhruba čtvrtinové míře neprodaných kusů se jednalo o značné ekonomické ztráty. Čtenáři Práva lidu se proto v takzvaném Deníkovém fondu složili na částku 20 tisíc, která měla pomoci fungování média. Než bylo kolkovné v roce 1899 zrušeno, bylo zaplaceno za dvacet sedm měsíců fungování novinového Práva lidu rovných 58 586 zlatých a 59 krejcarů (Skalák, 1947, s. 19).

Když pak ale došlo v roce 1899 ke zrušení novinářského kolku a následně i zlevnění ceny deníku, neprojevovalo se to tolik na prodaném nákladu. Výjimkou bylo období kladenské stávký, kdy celkový náklad

³⁰ Zřejmě je myšlen obvyklý konkurenční boj o publikum na mediálním trhu.

přesáhl hranici dvaceti tisíc kopií, ale jinak se opět ustálil na poměrně podobných úrovních jako před tím. Josef Skalák se v souvislosti s tím domnívá ve svých pamětech, že nikoliv cena, ale vlastní sociální a politické zkušenosti dovedou nevyhraněné dělníky k pořizování si vyhraněného socialistického deníku (Skalák, 1947, s. 27).

5.3.6 Večerník Práva lidu

V roce 1907 také vycházel Večerník Práva lidu. Dočíst se o tom i v dopisu administrace Práva lidu oficiálním úřadům: „*Podepsaná administrace oznamuje tímto, že počínaje dnem 15. dubna t. r. bude vycházeti každodenně o půl páté hodině odpolední večerní vydání časopisu Právo lidu pod názvem Večerník Práva lidu.*“ (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis administrace PL ze dne 13. dubna 1907)

Večerník vycházel v souvislosti s říšskými volbami 14. dubna každý den kromě neděle a měl podobný obsah jako denní vydání, jen vycházel od půl páté odpoledne. Cena byla dva haléře. Jak bylo již avizováno při spuštění tohoto pokusu, poslední Večerník vyšel 25. května. Důvodem krátkodobosti dvojího vydávání Práva lidu byly především nezralé podmínky pro tento úkol, vyplývající především z těžkostí s cizí tiskárnou (Skalák, 1947, s. 65-67).

Vhodné podmínky ke stabilnímu vydávání dvakrát denně byly vytvořeny až o pár let později, o čemž bylo referováno i na stránkách listu: „*Právo lidu vyrostlo během těchto patnácti let nepoměrně jak do počtu svých odběratelů, tak i co do svého vlivu a obsahového prohloubení. A jestliže v posledním roce se přikročilo k vydávání našeho listu dvakrát denně, a podnik tento se setkal s mimořádným úspěchem, pak nás to může*

podněcovat jedině k tomu, abychom na cestě vytknuté šli dále." (Právo lidu 29. září 1912)

Stabilně začal Večerník Práva lidu vycházet od 2. ledna 1912, stál dva haléře a vyšel v nákladu třiceti tisíc kusů. Do konce roku se náklad více než ztrojnásobil, kdy maximální náklad v prosinci roku 1912 byl 108 tisíc 400 kusů (Skalák, 1947, s. 107-108). První číslo Večerníku se v lednu 1912 článkem „S pevnou vůlí vpřed!“ na titulní straně ohlásilo: *„My na počátku letošního roku začali jsme dílo veliké. Cíle dalekosáhlé jsme si vytkli a vážným zrakem hledíme do budoucnosti: podaří se, co jsme si předsevzali? Tento náš list v nejnižší ceně dvou haléřů má se státi listem nejširších vrstev lidových, jenž by nescházel nikde v domácnosti dělníka a chudého člověka. Každodenním rádcem a přítelem desetitisíců ba statisíců českého dělného lidu chce býti. Těžká to bude práce.*" (Večerník Práva lidu 2. ledna 1912)

Večerník Práva lidu musel ale také čelit poměrně silnému konkurenčnímu tlaku. Nejdříve nakladatelství Melantrich, vydávající deník České slovo, začalo vydávat také svůj večerník, kterému vytvořilo prakticky stejnou grafickou úpravu, jako měl Večerník Práva lidu. Vydavatelství Práva lidu se tedy obrátilo na soud a ten vyhrálo, takže musel Večerník Českého slova změnit svou podobu, aby nemátl kupující (Skalák, 1947, s. 112). Tím ovšem konkurence neskončila. Když vycházel Večerník Práva lidu ve tři hodiny odpoledne, Večerník Českého slova vycházel ve dvě hodiny. Když muselo tedy Právo lidu začít prodej také o hodinu dříve, konkurenční večerník začal vycházet ještě o hodinu dříve. Proto se Večerník Českého slova prodával již od devíti hodin dopoledne (Stivín, 1936, s. 33).

5.3.7 Poledník Práva lidu

Kromě Večerníku Práva lidu vycházel krátce v letech 1913 až 1914 i Poledník. Josef Skálák (1947, s. 117) vzpomíná ve svých pamětech, že Poledník byl reakcí na tehdejší nedostatek novin v Praze související s protesty knihtiskařského dělnictva. Práva lidu se tato událost neměla nijak dotknout, protože vydavatelství mělo ihned vyhovět požadavkům svých dělníků. Deník sociální demokracie tak využil komerční příležitosti a popávku po novinách zaplnil dalším svým produktem. Práva lidu se k situaci vyjádřilo například v článku Hnutí knihtiskařů: „*V tiskárnách provádějí novinářští sazeči přísnou pasivní rezistenci, následkem čehož několik denních listů nevyšlo a časopisy, které vyšly, vypadaly uboze.*“ (Práva lidu 16. prosince 1913)

Práva lidu ohlásilo Poledník na svých stránkách nejdříve 16., a poté 17. prosince téměř identickým oznámením s titulkem Nový pražský poledník! Ten začal vycházet od 17. prosince 1913: „*List bude zajímavě redigován a přináseti bude nejnovější zprávy telegrafické a místní, ilustrace, část zábavnou atd. Číslo za 2 haléře. Bude se prodávati ve všech prodejnách v Praze a v předměstích (na venkov se zasílati nebude) o 12. hodině polední.*“ (Práva lidu 16. prosince 1913, Práva lidu 17. prosince 1913)

5.3.8 Shrnutí kapitoly

Většinu zkoumaného období bylo Práva lidu značně závislé na podpoře sociální demokracie, která ale nebyla vždy příliš jistá, jak je ukázáno v kapitole Práva lidu jako politický nástroj sociální demokracie. V případě čtrnáctideníku i deníku se také jednalo o nezbytnou podporu a obětavost jednotlivých provozovatelů. Deník se potýkal především v počátcích s nedostatkem inzerentů, kolkovným i četnými konfiskacemi, které udržovaly deník na pokraji bankrotu.

Z ekonomického hlediska lze rozdělit historii předválečného Práva lidu na čtyři období. První období v letech 1897 až 1899 bylo typické kontinuálním deficitem, následované dobou 1900 až 1903, kdy se kladné finanční výsledky střídaly se zápornými. V letech od 1904 do 1911 se kladná bilance pohybovala v desetitisícových hodnotách a v období od roku 1912 statisícových.

Tab. 2: Porovnání zisků Práva lidu z prodeje, předplatného a inzerce

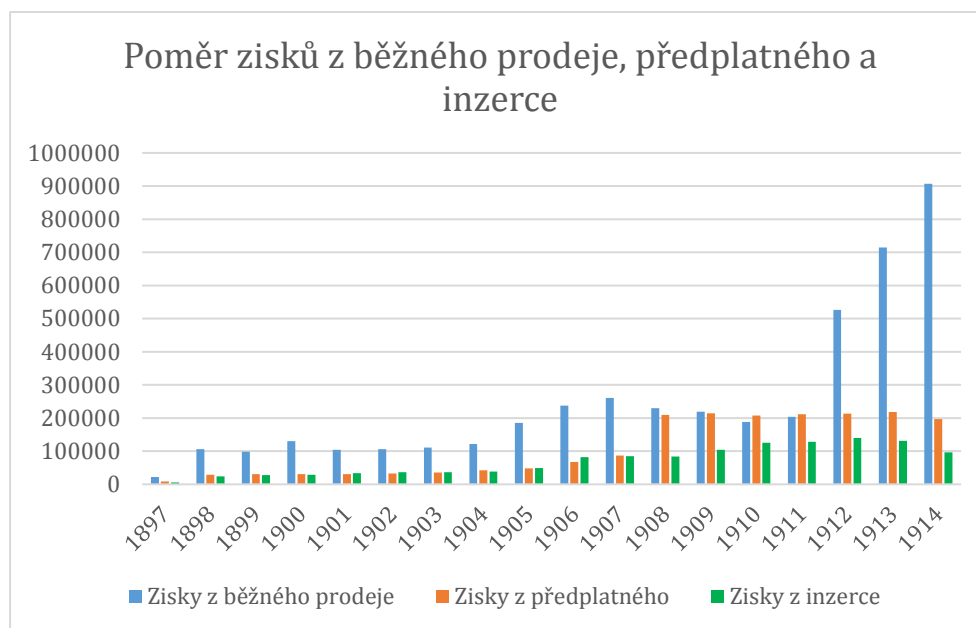
Rok	Zisky z běžného prodeje	Zisky z předplatného	Zisky z inzerce
1897	22.100	8.700	5.600
1898	106.100	28.700	23.500
1899	98.700	30.600	27.600
1900	129.900	31.200	28.800
1901	103.800	30.400	33.800
1902	105.800	32.300	36.600
1903	111.000	35.600	36.600
1904	121.100	42.000	38.500
1905	185.500	47.700	48.600
1906	237.700	67.500	82.000
1907	260.600	86.900	84.500
1908	229.600	209.900	83.900
1909	218.900	214.700	104.200
1910	188.100	207.100	125.100
1911	203.600	211.400	128.100
1912	526.400	213.200	139.900
1913	714.400	218.400	131.000
1914	907.200	197.300	96.700

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

Za významné externí milníky v historii Práva lidu lze zmiňovat zrušení novinového kolku v roce 1899, které přímo ovlivnilo výsledné hodnoty hospodaření, ale i zvýšený zájem o levicový tisk související se zájmem o ruskou revoluci v roce 1905, či první všeobecné volby roku 1907 a výsledek sociální demokracie v nich, které zřejmě přivedly deníku řadu

čtenářů. Tyto pozitivní externality výrazně přispěly k finanční nezávislosti deníku na sociálně demokratické straně, na jejíž podporu se do té doby muselo vydavatelství a redakce výrazně spoléhat.

Graf 4: Poměr zisků z běžného prodeje, předplatného a inzerce

Zdroj: Skalák, 1947, Tab. 1

Na pozitivních finančních výsledcích v druhé polovině zkoumaného období pak měly také jistě svůj podíl inovace, mezi které patřilo například otevření vlastní tiskárny, či tvorba nových mediálních produktů jako byl Večerník či později krátce Poledník. Svůj podíl na zlepšující se ekonomické situaci Práva lidu tedy měly nejen objektivní okolnosti, ale i subjektivní schopnost mediální organizace ve správný čas využít příležitosti či prostředků k inovaci. Takže například v případě tisku již nebylo třeba vyjednávat s cizí organizací a odpadly související komplikace.

5.4 Personální podmínky a redakce

Žádné médium nemůže existovat bez personálu, který ho tvoří. I tato část mediální organizace ale obsahuje také spoustu rozporů, ať už systémových nebo osobních, a Právo lidu nebylo výjimkou. Při padesátém výročí Práva lidu vzpomínal Alfréd Meissner: „*Finanční poměry listu nebyly utěšené, a to se zrcadlilo i v platových poměrech jeho redaktorů. Přesto však všichni pracovali obětavě. Možno bez nadsázky říct, že první redakce Práva lidu byla ideálním sborem.*“ (Právo lidu 1. října 1947) Při bližším pohledu do pamětí nebo odborných publikací nelze tento velmi pozitivně hodnotící výrok zcela potvrdit.

Lze ale zřejmě potvrdit, že rozpory na pracovišti nepramenily z výše mezd, ačkoliv nebyly dostatečné. Redaktoři dostávali týdně 16 zlatých, šéfredaktor 18, administrátor 15 a úředníci administrace 12 a 13.³¹ Ačkoliv nebyla finanční odměna pro pracovníky Práva lidu podle vzpomínek Josefa Skaláka nijak veliká, údajně nikdo nepřešel ke konkurenci z existenčních důvodů (Skalák, 1947, s. 19). Platí zde podobně jako v jiných částech Práva lidu, že nesnadná finanční situace vyplývající z povahy stranického tisku, byla řešena pocitem nadšení z vykonávání činnosti považované za smysluplnou, možná i vidinou politického vzestupu.

Pokud tedy v Právu lidu pracovali především politicky oddaní zaměstnanci a straníci, musel se tento fakt odrážet v organizační kultuře

³¹ Pro představu, pánský zimní oblek stál v roce 1893 14 a více zlatých, sto kilogramů brambor vyšlo na 1 zlatý a 60 krejcarů. Jeden kilogram klobás stál 70 krejcarů. Průměrný roční plat zemědělského dělníka se pohyboval zhruba od 156 do 390 zlatých, učitelé si vydělávali od 300 do 1050 zlatých podle délky praxe a pozice. Katolický duchovní si vydělával 1200 zlatých ročně v Praze, 800 zlatých v jiných městech (Lenderová, Jiránek, Macková, 2017, s. 35-36)

(ve smyslu zvyků, hodnot, filozofie) média. Svou zkušenost v tomto smyslu popisuje právník Alfréd Meissner, kterého přivedl do strany v roce 1895 Karel Dědic. „*Chtěl jsem přispívati do Práva lidu odbornými články právníckými a sociálně politickými. Přinesl jsem první článek – nemýlím-li se, zabýval se pojištěním pro případ nezaměstnanosti – a jednal se Steinerem. Steiner byl dost upjatý, tituloval mne jen ‚panem‘, název ‚soudruh‘ byl u něho vyznamenáním, kterým oslovil jen osvědčeného člena strany. Myslím, že chování Steinerovo vůči intelektuálům bylo úmyslně odmítavé, ne že by si jejich součinnosti nepřál, nýbrž že chtěl jejich spolehlivost a věrnost vyzkoušeti.*“ Meissner následně říká, jaké cítil později štěstí, když ho Steiner³² začal nakonec oslovením „soudruh“ titulovat³³ (Právo lidu 4. října 1936). Toto svědectví naznačuje možnou existenci více či méně vědomé rivality mezi jednotlivými sociálními skupinami či třídami, ze kterých se členové sociální demokracie rekrutovali. V tomto případě lze hovořit o určitém pnutí mezi dělnickými a vysokoškolsky vzdělanými straníky.

³² Na Steinera také vzpomínal Josef Stivín ve svém seriálu Jak jsme se učil dělat noviny. Tehdy se poznali ještě ve vídeňských Dělnických listech: „Steiner mne vyzval, abych ho kousek doprovodil – chtěl vědět, jaký vlastně jsem člověk. Zpovídal mne a při tom mi vykládal o politice, o novinách, o straně, vyzval mne, abych na každou neděli napsal nějakou satirickou básničku do přílohy. (...) Chodili jsme pak často spolu na odpolední procházky po Vídni i za Vídeň a tyto hodiny byly mi velkou životní i politickou školou.“ (Večerník PL 23. května 1929)

³³ Ze Stivínových vzpomínek lze obecně vyvodit, že Steiner svým chováním zřejmě dokázal motivovat nebo postrkovat okolní pracovníky k lepším nebo novým výkonům. Stivín kromě jiného například zmiňuje ještě epizodu, kdy mu Steiner domluvil, že si má připravit přednášku o Giordanu Brunovi. Ačkoliv to pro něj bylo zpočátku velmi těžké, říká, že se díky tomu naučil mluvit před velkými skupinami lidí bez poznámek (Večerník PL 13. června 1929) Josef Steiner zemřel 12. prosince 1912 (Skálák, 1947, s. 113), tedy následující rok po Josefu Schusterovi. Relativně krátce před první světovou válkou opustily Právo lidu dvě významné osobnosti.

5.4.1 Redaktorská sféra zaměstnanců

Běžný denní režim v redakci popsal při desátém výročí práva lidu redaktor Václav Vacek: „V 5 hodin³⁴ přinese soudruh Mužík poštu. Jako draci vrháme se na noviny. (...) O půl 7 přichází metrampáž (metteur en pages) a shání první rukopisy.“ Ve svém vyprávění zmiňuje i důležitou sekci věnující se politice: „Pojednou zahrčí telefon. ‚Vacku, Šmerale, volá vás Vídeň.‘ Zavolaní pospíchají, aby co nejrychleji byli u telefonu a stenograficky zachytili zprávy z parlamentu telefonované z Vídně.³⁵ Jak by také nespěchali, každé tři minuty rozhovoru stojí dvě koruny.“ V redakci se také střídaly noční směny, takže fungovala téměř nepřetržitě: „K desáté, k jedenácté jeden po druhém z redaktorů se ztrácí, odchází také metrampáž Saidl, zbývá jen ten, který má ‚noční službu‘, který zbýti musí v redakci do jedné hodiny v noci, kdy do listu přijímají se již jen telegrafické zprávy nebo nejzajímavější události. S ním obyčejně zbude v redakci Soukup, který den co den zbývá v redakci do půlnoci, ale vždycky, když na něho noční služba padne, hledí ji přesunout na druhého, protože se mu ‚právě‘ nehodí.“ (Právo lidu 1. října 1907)

Důležitou složkou fungování mediální organizace je mechanismus nabírání nových členů redakce. Poměr moci při rozhodování lze vysledovat při studiu událostí, když v roce 1907 se do redakce přidal Bohuslav Novotný a Josef Stivín,³⁶ který se později v roce 1918 stal šéfredaktorem. Rozšířili tak stávající skupinu, ve které byl Antonín Němec, Josef Schuster, Bohumír Šmeral, Lev Winter, Václav Houser, Antonín Srba, F. V.

³⁴ Večer.

³⁵ V roce 1905 si mohla redakce dovolit zaplatit dva stenografy za denní honorář, kteří ušetřili práci redaktorům (Tobolka, 1947, s. 98).

³⁶ Do Práva lidu přispívala i Stivínova manželka Marie Majerová, která psala fejetony do rubriky Beseda (Vlčková-Štěpánková, 1974, s. 50).

Krejčí, Václav Vacek a František Soukup (Vlčková-Štěpánková, 1974, s. 49). Především je zajímavé, že Stivína v redakci nechtěl Antonín Němec kvůli sporům se Stivínovou rodinou, jejichž podstata je již zastřená. Lživě tedy Němec podal Stivínovi informaci, že místo je již obsazené. Stivín se to dozvěděl a stěžoval si u poslance a bývalého šéfredaktora Dělnických listů Františka Tomáška, který mu nakonec místo v Právu lidu zajistilo prostřednictvím výkonného výboru strany (Vlčková-Štěpánková, 1974, s. 50).³⁷ Tento konflikt je zajímavý, protože ukazuje, že se možná do racionálního úsudku vedení redakce promítaly osobní spory, které bylo třeba řešit až na stranické úrovni. Lze se domnívat, že z hlediska atmosféry důvěry a mezilidských vztahů nebyl takový postup příliš prospěšný.

Tato forma obsazování redaktorských pozic obcházející funkci šéfredaktora je zmíněna i v jedné Stivínově vzpomínce: *„Bylo zajímavé zjistiti, kdo tehdy první redakci Práva lidu sestavoval. Vím jen, že to nebyl Antonín Němec, první šéfredaktor listu, který byl postaven před věc skoro hotovou. Říkali mi, že to byl Josef Steiner³⁸ s Karlem Dědicem.“* (Právo lidu 2. října 1932) S ohledem na rozpor mezi Stivínem a šéfredaktorem Němcem je třeba brát Stivínova vyjádření obezřetně. Lze se dále ale od něj dočíst: *„Antonín Němec, robustní i jako novinář samorostlý, přišel do Prahy z Vídně, kde byl redaktorem Dělnických listů. Prošel socialistickou školou*

³⁷ Jedná se o zajímavý příklad rozporu mezi zpravodajskou a řídicí pracovní kulturou, navíc ještě s dimenzí vztahu mezi politickou stranou a její mediální organizací.

³⁸ Se Steinerem se znal Stivín už před tím, z redakce Dělnických listů ve Vídni, kde získal řadu žurnalistických zkušeností. Stivín do Dělnických listů psal také satirické básničky a kreslil karikatury. Steiner také pomohl Stivínovi ve Vídni zbavit se označení „anarchista“, které si u policejních orgánů získal tím, že jednu dobu přespával u Stanislava Neumanna, kde se často pořádaly anarchistické srazy (Večerník PL, 6. června 1929).

českého Manchesteru, hlavního města Moravy. Z Brna si přinesl svůj socialistický dělnický typ, ve Vídni ke svému prospěchu prošel školou velkoměstského hnutí dělnického a školou mistra dělnické strategie Viktora Adlera. Do Prahy ho určil za šéfredaktora výkonný výbor strany, který se za dob persekuce přestěhoval do Vídně, protože tu bylo volněji než v Praze. Jaký div, že nebyl v Praze ihned doma a že ne bez obtíží srůstal s redakcí, jež vyrostla z jiného prostředí, než on.“ (Právo lidu 2. října 1932) Především poslední souvětí je zajímavé, protože může i přes snahu působit neútočně indikovat určité rozpory, které v redakci mohly panovat mezi zpravodajskými pracovníky a vedením deníku. Tento konflikt mohl souviset s dříve zmiňovaným rozporem mezi sociálními demokraty dělnického a intelektuálního profilu.

5.4.2 Řídící sféra zaměstnanců

Na konflikty mezi vedoucími pracovníky na pracovišti upozorňuje i Jan Galandauer (1981, s. 54) ve své biografii o Bohumíru Šmeralovi, které měly eskalovat v poslední třetině první dekády dvacátého století: „*Pramenná základna nám neumožňuje přesnou rekonstrukci konfliktní situace, která okolo způsobu, jímž B. Šmeral Právo lidu redigoval, nastala, ani zjištění, zda měla hlubší ideové a politické motivy. Určitě se však jednalo o konflikt skutečně vážný, protože se jím musel několikrát zabývat výkonný výbor československé sociálně demokratické strany.*“ Lze konstatovat, že hlavní jádro konfliktu se zřejmě nacházelo ve vztahu mezi Bohumírem Šmeralem a šéfredaktorem Antonínem Němcem, který si stěžoval, že je na něm páchána křivda.

Galandauer následně cituje Šmerala píšícího výkonnému výboru strany: „Na nedělní konferenci zastupitelstva strany mimo jiné také mně vytýkáno, jako bych působil neklid ve straně tím, že mým jednáním

dávám důvod k nespokojenosti šéfredaktoru soudruhu Němci. Kdybych byl býval přítomen, byl bych nucen tuto domněnku, pro niž jistě není žádných vážných důkazů, co nejrozhodněji odmítnouti,“ přičemž následovala ze strany Šmerala výpověď z práce. Nebyla to ale jediná reakce na vnitřní krizi, protože tři další členové v té době podali rezignaci na funkce ve výkonném výboru strany, které řešil tento výbor na svém zasedání 21. a 23. května 1908. (Galandauer, 1981, s. 54-55).

Tímto ovšem situace neskončila, protože Šmeral nikdy v Právu lidu nepřestal pracovat. Navíc se situace zkomplikovala více na zasedání výkonného výboru 9. února 1909, kdy z ničeho nic vyplynulo, že Antonín Němec není již od 1. ledna 1908, tedy více než rok, členem redakce Práva lidu, a tudíž ani šéfredaktorem.³⁹ Nakonec tedy z Práva lidu neodešel Šmeral, ale Němec. To ovšem změnilo rozhodnutí zasedání výkonného výboru 30. srpna 1909, kdy bylo rozhodnuto, že všechny konflikty jsou už urovnány a Antonín Němec se vrací do redakce Práva lidu (Galandauer, 1981, s. 55). Celá situace má zcela zásadní důsledky pro pohled na fungování redakce v tomto období. Pokud chtěl výkonný výbor předat Antonínu Němcovi jeho šéfredaktorský plat v únoru 1909, načež se o něj samotného z ničeho nic dozvěděl, že šéfredaktor reálně nevykonává svou funkci již od 1. ledna 1908⁴⁰, muselo Právo lidu nerušeně fungovat i bez formálního šéfredaktora více než rok (Galandauer, 1981, s. 57).

³⁹ Tehdy se jednalo o tom, že po uzavření říšské rady dostanou straníci, kteří jsou zároveň poslanci a členy redakce Práva lidu, redaktorský plat (Galandauer, 1981, s. 55).

⁴⁰ V Právu lidu (1. října 1922) se lze také dočíst, že Němec přestal být šéfredaktorem bezprostředně po zvolení do parlamentu: „Antonín Němec, povoláním typograf, byl prvním šéfredaktorem našeho deníku až do doby, kdy byl zvolen při prvních volbách dne všeobecného práva hlasovacího (r. 1907) do říšské rady.“ O jeho problémech v redakci se ale článek z pochopitelných důvodů nezmiňuje, ovšem vyplývá

Zajímavý je Galandauerův (1981, s. 56-57) pokus o analýzu vztahu Šmerala a Němce. Zprvu ho popisuje jako velmi přátelský a důvěrný, který je zřejmý z dochované korespondence, kterou Němec Šmeralovi psal. Důvodem mělo být spojenectví, které mělo pomoci Němcovi pomáhat udržet jeho politickou pozici. Ambiciózní a velmi schopný⁴¹ Šmeral svého mentora ale postupně přerostl a dával to zřejmě stále více najevo.⁴² Když se tento fakt spojil s nevraživostí a neschopností Antonína Němce přijímat kritiku, situace vyústila do vleklého osobního konfliktu.

Tobolka (1947, s. 51) také mluví o sporech mezi Němcem a Šmeralem i později, když byl Šmeral zvolen do říšské rady, přičemž se staví v hodnocení spíše na Šmeralovu stranu: „Stal se (Šmeral) duší klubu 25 českých sociálně demokratických poslanců ve Vídni, jejichž předsedou byl třiapadesátiletý Antonín Němec. Tehdy se počali Němec se Šmeralem rozcházeti. Němec, který v kolejiích své minulosti chtěl svou činnost omezovati na marxistickou agitaci, byl krok za krokem odstavován mladým Šmeralem. (...) Němec spatřoval v názorech Šmeralových osobní nevděk Šmeralův. Nebylo to zcela právem.“

Poměrně zvláštní situaci naznačují dochované dopisy Josefa Schustertera oznamujícího policejnímu ředitelství, že Antonín Němec již nebude odpovědným redaktorem, přičemž tuto funkci bude nadále vykonávat

z něj, že v redakci Práva lidu dále setrval: „*Je to už čtvrtstoletí v redakčním svazku našeho deníku a slaví tak dnes vzácné jubileum těžké a obětavé práce pro náš deník.*“

⁴¹ Určité nezbytné Šmeralovy schopnosti by dokládal právě fakt, že se výkonný výbor dozvěděl o neaktivitě šéfredaktora až po roce a to od Antonína Němce samotného.

⁴² Na menší konflikt s Bohumírem Šmeralem vzpomínal i Josef Stivín. Bylo to ještě v počátcích jeho žurnalistické kariéry: „*Pak mi mládež sociálně demokratická svěřila redakci Sborníku mládeže, ale to netrvalo dlouho. Byl jsem trochu nedisciplinovaný a dr. Šmeral mne na jedné konferenci těžce obžaloval, že jsem se vzepřel jeho příkazům.*“ (Večerník PL 23. května 1929)

právě Schuster (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce ze dne 24. října 1898). Ovšem hned 29. října oba poslali další dopis, ve kterém odvolávají předchozí zprávu. Zůstává otázkou, co konkrétně tyto dopisy předcházelo (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce ze dne 29. října 1898).

Tím by se dala celá událost označit za uzavřenou, ovšem v jiném dochovaném dopisu z 28. listopadu opět píše policejnímu ředitelství, že Němec přestává být dnem 29. listopadu 1898 zodpovědným redaktorem a stává se jím Schuster (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce ze dne 28. listopadu 1898). Ovšem už 6. prosince 1898 píšou opět Schuster s Němcem na policejní ředitelství, že se Antonín Němec ujímá k 10. prosinci pozice zodpovědného redaktora (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce ze dne 6. prosince 1898).⁴³

5.4.3 Ekonomická sféra zaměstnanců

V ekonomické sféře Práva lidu pracovalo ve zkoumaném období velké množství lidí, ať již ve řídicích či operativních pozicích. Jednalo se o

⁴³ Následující rok se úplně stejná situace zopakovala 19. září, kdy bylo ohlášeno předání funkce zodpovědného redaktora od Němce Schusterovi (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera ze dne 19. září 1900) a které bylo se vrátilo do původního stavu opět 3. října 1900 (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera ze dne 26. září 1900). Vzhledem k četnosti a počtu dní, kdy přecházela zodpovědnost na Schustera, se dá předpokládat, že tyto výjimky byly způsobeny tím, že si Antonín Němec bral dovolenou, nebo jezdil na služební cestu. Dokazuje to ale, že minimálně v prvních letech fungování deníku byl důležitou osobností pro chod redakce nejen Antonín Němec, ale i Josef Schuster.

pracovníky administrace, expedice, inzerce, pokladníky či další, takže lze hovořit o velmi heterogenní skupině.

Tobolka (1947, s. 49) se zmiňuje o prvních členech administrace a expedice: „Zásluhy o založení administrace Práva lidu a jejího fungování měli zvláště dva soudruzi: Josef Malý, první administrátor deníku Práva lidu, vyučený knihař, činný v odborovém hnutí, střízlivý počtář a opatrný finančník, a vedle něho pracovitý Jan Job z Libně.“ Tobolka (1947, s. 56) také o prvních zaměstnancích expedice říká, že se nejednalo o pracovníky vyškolené na provoz deníku. Zmiňuje například truhlářského dělníka Jandu, který pracoval jako pokladník, nebo administrátora Lacinu, původně zlatnického dělníka. Dá se tedy předpokládat, že se pracovníci administrace Práva lidu museli hodně učit z vlastních zkušeností a omylů. Jako pozitivní příklad schopného a učenlivého pracovníka je uveden například jistý Jan Krátký: *„Inkaso filiálek vedl Jan Krátký, který jako dobrý psycholog čtenářů ze svých cest po filiálkách přinesl nejeden dobrý podnět.“*

Významnou osobností patřící do ekonomické kultury listu byl Josef Skalák,⁴⁴ který se stal v roce 1898 vedoucím administrace a expedice. Tobolka (1947, s. 57) ho následujícím způsobem: „Skalák nebyl řečník prvního řádu, byl spíše suchý, profesorsky přísný theoretik hlubokého založení. V jednání nebyl ukvapený, byl zdrženlivý a uvažující, častokrát až uzavřený. Administraci Práva lidu věnoval všechny své schopnosti. Ve věcech finančních osvědčil zkušenost, přesnost, spolehlivost a korektnost. (...) Skalák si zorganizoval své oddělení z lidí, kteří mu byli přiděleni. Sám vedl hlavní pokladnu a účetní knihy.“

⁴⁴ Stejný Josef Skalák, jehož paměti jsou v této diplomové práci často zmiňovány.

Tobolkovo tvrzení o tom, že si Skalák organizoval oddělení z lidí, kteří mu byli přiděleni, potvrzuje následující příhoda. Roku 1913 byl jmenován nový pokladník a administrátor, kterým se stal František Šíd. Šíd byl na tuto funkci přeřazen ze stranického vydavatelství poté, co měl opakovaně neshody se svým vedoucím Svěceným, který žádal, aby by Šíd přeložený jinam. Josef Skalák na přijetí Šída vzpomíná: „*Neměl jsem ve zvyku odporovat usnesením výkonného výboru a neměl jsem také příčin, abych toho v daném případě litoval. Soudruh Šíd osvědčil se na svém místě jako vhodný, velmi spolehlivý a pilný pracovník a po všecha léta vykonával svoji funkci v nejlepším souladu se všemi spolupracovníky.*“ (Skalák, 1947, s. 110)

Důležitou součástí výroby Práva lidu bylo také expediční oddělení, kde na různých pracovních pozicích pracovalo velké množství zaměstnanců. Za zmínku stojí především Ladislav Pavel, redaktor čtrnáctideníkového Práva lidu, se svou manželkou. Expediční oddělení spolupracovalo s roznašeči⁴⁵ a kolportéry, kteří dostávali provize za prodané výtisky. Nebyli ale vždy příliš spolehliví a za jejich případné dluhy měly ručit stranické organizace sociální demokracie, což ale nemělo mít příliš velký efekt (Tobolka, 1947, s. 49). Na druhou stranu Josef Skalák (1947, s. 108) vzpomínal na jistého kolportéra Koláře, kterému se podařilo v Pardubicích prodat tisíc kusů Večerníku denně. Bylo to 1. února 1912, tedy měsíc po spuštění produkce Večerníku, který byl právě velmi úspěšný i díky distribuci mimo Prahu.

Hranice mezi ekonomickou a zpravodajskou pracovní kulturou se někdy smývaly. Příkladem může být jednak zmiňovaný Josef Skalák písíci

⁴⁵ Mzda roznašečů činila 7 korun týdně (Tobolka, 1947, s. 58).

někdy pod značkou Sigma, ale také například Antonín Macek,⁴⁶ který vedl účty s filiálkami. „V únoru r. 1912 byl přeřazen z podnětu F. V. Krejčího do redakce Práva lidu. Býval časem feuilletonistou Večerníku Práva lidu. Při volbě látky feuilletonu nejednou pamatoval na jeho četné ženské čtenáře.“ (Tobolka, 1947, s. 57). Lze se tedy domnívat, že řada zaměstnanců pracovala na různých ekonomických či technických pozicích v Právu lidu i proto, aby se třeba někdy v budoucnu mohli stát redaktory.

5.4.4 Technická sféra zaměstnanců

Právo lidu netvořili pouze redaktori, vedení deníku či administrátoři, ale i dělníci, technici a další pracovníci⁴⁷ obstarávající materiální dimenzi fungování mediální organizace. Tisk Práva lidu byl původně zařizován Dělnickou knihtiskárnou, samostatnou institucí, která ale byla s Právem lidu logicky značně provázaná. Dělnická knihtiskárna byla z velké části ve vlastnictví odborové organizace typografů (Stivín, 1936, s. 28). Když se později Právo lidu osamostatnilo a vytvořilo si vlastní knihtiskárnu, které se začalo dařit, odrazilo se to i na zhoršených vztazích mezi oběma organizacemi. Podle kritiků měla sociální demokracie a vydavatelství Práva lidu Dělnickou knihtiskárnu poškodit, s čímž se obrátili i na

⁴⁶ Tobolka (1947, s. 57) k Mackovi píše: „Byl to nešťastný člověk, vzdalující se společnosti, uzavřený, poněvadž trpěl hluchotou. Celým svým nitrem vyznával nábožensky založenou lidskost, humanitu, čistě v duchu učení T. G. Masaryka. Žil vnitřní život, miloval umění a krásné knihy. Energickému sebevzdělání děkoval za znalost západních i východních jazyků. (...) Do Nedělního kukátka psával politické satiry, byl častým a čteným přispěvatelem nedělní přílohy.“

⁴⁷ Josef Skalák ve své knize vzpomíná na bývalou dělnici, uklízečku „matku Bláhovou“, která jim svou svědomitou prací zpříjemňovala pobyt v kancelářích (Skalák, 1947, s. 16).

nelevicová média (Skalák, 1947, s. 109). Tento spor je podrobněji roze-psán v kapitole Konflikt mezi Právem lidu a Dělnickou knihtiskárnou.

Samotná práce při zajišťování tisku deníku byla především v prv-ních letech pro pracovníky ve výrobě velmi náročná. Skalák v této sou-vislosti mluví například o strojmistrovi Weiberzahnovi, kterého práce se starou rotačkou značně vyčerpávala především v nedělích, kdy vycházel nejvyšší náklad. V době kladenské hornické stávký čítal náklad dokonce 22 tisíc kusů, přičemž jeden výtisk měl šestnáct stran, tedy dvojnásobek oproti běžnému vydání (Skalák, 1947, s. 20).

Lze se ale domnívat, že podmínky řadových technických pracovníků byly s ohledem na levicovou orientaci deníku brány v potaz. Ilustrovat to může případ z roku 1913, kdy skončila platnost takzvaného normálního ceníku typografického a sazeči vypracovali návrh ceníku nového. Ten ale nebyl ve spoustě tištěných médií přijímán a došlo k rozkolu mezi vede-ním tiskovin a sazeči, který vedl k jejich propouštění a následnému ko-lapsu vydávání novin v Praze. Tento problém ale neřešilo Právo lidu, pro-tože na požadované podmínky svých sazečů přistoupilo okamžitě (Ska-lák, 1947, s. 116-117).

Ve sborníku vydaném k výročí 25 let vlastní knihtiskárny se lze do-číst také o určitých ergonomických normách, na které mělo být při stavbě zařízení dbáno: „Ihned v začátcích se snažily vedoucí osoby zařídití zá-vod tak, aby vyhovoval nejen svému účelu, pro který byl založen, totiž tisku deníku sociálně demokratické strany, ale i všem technickým poža-davkům tehdejší doby. Všude bylo dbáno pravidla *„Co nejvíce světla a vzduchu!“ – a to se také dařilo!*“ (Erben in Stivín, 1936, s. 7).

Na vztahy mezi pracovníky v nové tiskárně vzpomínal jistý inženýr Klicman: *„Potloukal jsem se dosti po knihtiskárnách, snažil jsem se co*

nejvíce poznati a co nejvíce vytěžití pro svou knižní grafiku. Pracoval jsem i v několika tiskárnách najednou – ale do Práva lidu chodil jsem přece jen nejraději. Snad proto, že tato knihtiskárna začínala tehda jako já, snad proto, že mladí došli zde porozumění daleko většího než ve většině ostatních závodů. (...) Jisto bylo, že jsem si směl v Lidové knihtiskárně – či jak jsme výstižněji říkali v Právu lidu – dovoliti experimenty, o kterých se v žádném jiném podniku nedalo ani snít! S jakou chutí se tam pracovalo! A jak dovedli vyjít vstříc!⁴⁸“ (Klicman in Stivín, 1936, s. 18-19).

Jiný výtvarník, František Naske, k výročí knihtiskárny napsal: *„Pracovalo se s vámi výborně, bylo tu něco, co se nevyskytuje tak často v poměru umělce k nakladateli. Vaši funkcionáři se nesnažili vést umělci ruku a vaši muži u strojů se nedívali na malíře jako na cizince a s kamarádkou ochotou pomáhali tam, kde bylo třeba respektovati techniku tisku nebo reprodukčního stroje.“* (Naske in Stivín, 1936, s. 20) Nepodařilo se dohledat, kdy přesně Naske i Klicman v tiskárně Práva lidu pracovali, ale lze se domnívat, že alespoň nějakým způsobem popisují i poměry v námi zkoumaném období.

Redaktor Václav Vacek ve svém článku o běžném dni v redakci Práva lidu vzpomínal také na drobné každodenní konflikty mezi některými redaktory a dělníky: *„Hrom aby tě vzal Skálo, ty čmárale. Sazeči na tebe klejou, na tvůj rukopis. Nemůžeš lépe psát?’ Skála však nedá se vyrušit.“* (Právo lidu 1. října 1907)

⁴⁸ Klicman v této souvislosti vzpomíná na anekdotickou příhodu, kdy potřeboval desku na dřevoryt, aby mohl vytvořit obálku k jedné knize. Neměl ale špalíček, do kterého by mohl rýt. Pracovníci tiskárny ho proto pobídli, aby obrazec vyryl do olověné desky. Připravili mu tedy se šibalským úsměvem rovnou dvě, kdyby se mu to náhodou nepovedlo napoprvé. Klicman následně vzpomíná, jak obě těžké desky jako „symbol bezútešnosti“ nesl přes část Prahy (Klicman in Stivín, 1936, s. 19-20).

5.4.5 Shrnutí kapitoly

Studium personální dimenze vydávání Práva lidu je složitější v tom, že se jedná o velmi komplexní soubor mimo jiné psychických a sociálních faktorů. Ty je navíc poměrně obtížné také objektivně popsat, protože se úroveň mezilidských vztahů nedá zapsat do číselné tabulky jako v případě zisků či vytištěného nákladu. Dostupné výpovědi jsou také mnohdy jednostranné a je třeba s tímto faktem počítat.

Lze ale konstatovat, že jednotlivé personální složky nebyly od sebe dokonale izolované, vzájemně se více či méně ovlivňovaly. V případě personálních otázek také do chodu vydavatelství vstupovaly stranické struktury, jako například v otázce přijetí Josefa Stivína, proti kterému byl v opozici Antonín Němec. Ale ani redakce samotná nebyla zcela jednoznačně hierarchickou strukturou, kdy docházelo ke konkurenčnímu boji mezi šéfredaktorem Antonínem Němcem a Bohumírem Šmeralem, který Němce úspěšně vytlačoval z jeho vedoucí pozice.

Specifickými částmi také byla administrativa a speciálně expediční oddělení se spoustou prodejců a kolportérů, na které vždy nebylo spolehnutí a muselo se to řešit na úrovni stranických organizací. Dělníci a technici se především museli potýkat s nekvalitními výrobními prostředky, které zřejmě značně stresovaly a vyčerpávaly nejen je samotné, ale i redakci a celé vedení listu. V tomto ohledu se ale situace značně zlepšovala s narůstajícím finančním úspěchem Práva lidu, a především pak po otevření vlastní knihtiskárny v roce 1911.

5.5 Tisk

Tisk byl jedním z mnoha závažných problémů, které muselo vydavatelství Práva lidu před první světovou válkou řešit. Vývoj technického zázemí tisku zároveň celkem věrně kopíruje existenční situaci deníku jako takového. Z počátku se list tisknul ve velmi provizorních podmínkách, které odpovídaly nejasné budoucnosti samotné redakce, aby se posléze výroba přesunula do vlastní tiskárny, dokonce s vlastní elektrárnou. O míře obtíží, s jakou se deník musel zprvu v souvislosti s tiskem vypořádat, se lze dočíst přímo v Právu lidu od Antonína Němce: *„Ale nejenom naše finanční slabost, více snad ještě technická nevyspělost naší knihtiskárny vadila rozpětí tisku. Dělnická knihtiskárna s nedostatečným kapitálem založená prodělávala všechny dětské nemoci malého závodu. Začali jsme tisknout deník na obyčejném stroji tiskacím a trvalo to několik let, že se knihtiskárna odvážíla pořídit malý stroj rotací. List trpěl velice častými konfiskacemi a různými persekucemi a leckdos pochyboval, že se mu podaří, všemu tomu čelit a zajistit si trvale existenci.“* (Právo lidu 1. října 1911)

5.5.1 Dělnická knihtiskárna

Tisk Práva lidu se prováděl v Dělnické knihtiskárna, která byla založena o rok dříve než deníkové vydání, tedy v roce 1896. Tato knihtiskárna obsahovala původně pouze jeden rychlolis, tři takzvané američanky,⁴⁹ dva pomocné stroje a benzinový motor. V době vzniku Práva lidu jako nového produktu byl kvůli nutným výrobním kapacitám pořízen proto ještě dvouobrátkový rychlolis. Ten byl schopný vyprodukovat dva tisíce

⁴⁹ Pravděpodobně jsou myšleny sázecí stroje.

osmistránkových kusů novin za hodinu. Pokud se tedy denní vydání pohybovalo okolo deseti tisíc kusů, bylo třeba začít tisknout brzy, a to kladlo značné nároky na práci redakce. Problémy nevyřešila ani koupě rotačního stroje, který z důvodů svého stáří neplnil dobře svoji funkci. Již opravovaný stroj často selhával a mnohdy právě při zvláštních příležitostech, kdy bylo třeba produkovat vyšší náklady (Skalák, 1947, s. 19-20). Podle Tobolky (1947, s. 98) si vydavatelstvo Práva lidu špatnou situaci Dělnické knihtiskárny uvědomovalo. Část lidí z něj doufala, že se knihtiskárna napraví, další část volala po změně knihtiskárny a další věřila v založení vlastní.

Deník a tiskárna sídlily v obyčejném činžovním domě, přičemž především noční činnost tiskárny značně znepříjemňovala život všem okolním obyvatelům. Prostory navíc nešlo nijak rozšiřovat, takže další související podniky nebo stranické kanceláře si musely hledat místo v blízkém okolí za nepříliš výhodných podmínek. Bylo tedy rozhodnuto o stavbě nové budovy, do které by se vešly všechny před tím původně oddělené instituce, což se nakonec povedlo v dubnu 1901 (Skalák, 1947, s. 28).

O přesídlení ke dni 22. dubna 1901 informoval Josef Schuster policejní ředitelství v Praze, že: „(...) tisknouti se bude (*Právo lidu*) v nových místnostech ‚Dělnické knihtiskárny‘ v Praze, nyní Myslíkova ulice č. 1959-II, kde nacházeti se bude od téže doby též redakce, administrace a expedice.“ (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera ze dne 17. dubna 1901)

Po přesídlení do nových prostorů v roce 1901 se Právo lidu tisklo na novém stroji, osmistranné rotačce z rakouského Mödlingu. To usnadnilo výrobu především v dnech běžného provozu, protože při vyšších než

běžných nákladech docházelo stále k problémům. Důvodem bylo zdlouhavé ruční odlévání stereotypických desek (Skalák, 1947, s. 29).

Dělnická knihtiskárna neměla potřebný kapitál pro další investice do výroby, proto se i její představenstvo rozhodlo prodat celý závod vydavatelství Práva lidu za cenu investovaných podílů. Vydavatelství na to ale nemělo samo takové finanční rezervy, aby si to mohlo dovolit (Skalák, 1947, s. 29-30).

Rozmach nákladu v roce 1905, kdy průměrný měsíční náklad nedělního čísla dosáhl až 50 tisíc kusů, se opět značně odrazil v nedostatku technologického vybavení. Původně měla být zakoupená další osmistranná rotačka, ale nakonec se přistoupilo k šestnáctistranné variantě. Továrna vyrábějící tento nový stroj dokonce do té doby zapůjčila jiný šestnáctistranný stroj, který pomohl překlenout čekací dobu (Skalák, 1947, s. 53).

O tom, jak se Dělnická knihtiskárna vyvíjela po osamostatnění se Práva lidu v roce 1911, pojednává kapitola Konflikt mezi Právem lidu a Dělnickou knihtiskárnou.

5.5.2 Vlastní tiskárna Práva lidu

Samotnou novou halu knihtiskárny zaplnily následující stroje. Zaprvé to byly dva rotační stroje, šestnáctistranné a dvaatřicetistranné pocházely ze strojírny v Plavnu, na kterou dostali pracovníci Práva lidu dobré ohlasy, a navíc velmi výhodnou cenu, ze které dokonce tato společnost ještě slevila o dalších 25 procent. Ze strojíren v Plavnu pocházelo zařízení na stereotypii. Další položkou nutnou ke koupi byly sázecí stroje. Nakonec bylo rozhodnuto o koupi menších strojů místo velkých, takzvaných Linotype-Ideal, které pro účel tisku novin podle Skaláka (1947, s. 94) bohatě

stačily. Skalák zároveň upozornil, že v době sepisování svých pamětí, tedy v roce 1947, tyto stroje stále fungovaly.

Johannisbergská továrna, která dodala sázecí stroje Linotype-Ideal, dále sestrojila celkem tři rychlolisy, z nichž dva obsahovaly samočinný nakladač Dux. Jeden rychlolis byl dvouobrátkový, druhý na velký formát a třetí na střední. Kromě těchto rychlolisů bylo zakoupeno ještě menší typu „Liliput“, které byly schopné vyprodukovat až 1800 výtisků za hodinu (Skalák, 1947, s. 95).

Po zařízení vybavení tiskárny bylo třeba vyřešit i papír. Otázku ceny papíru pomohla Právu lidu vyřešit firma Hynek Spiro a synové z Českého Krumlova. Ta přistoupila na cenu dvaceti sedmi haléřů za kilogram, oproti běžným dvaatřiceti a půl haléřů. Kromě toho se vyjednala řada dalších podmínek jako třeba 3 procenta skonta při hotovém placení, srážka na obal, možnost vrácení poškozených kotoučů s papírem a další. Zároveň měla dostat knihtiskárna jednu korunu z každého metrického centu papíru, přičemž celková částka se doručí vždy jednou za rok (Skalák, 1947, s. 98-99).

O spuštění informoval úřady Antonín Němec 29. září 1911: „*Podepsaný vydavatel časopisu Právo lidu v Praze oznamuje tímto, že časopis Právo lidu tisknouti se bude nadále v tiskárně Právo lidu (J. Skalák a spol) v Praze II., Hyberská ulice č. 1033, počínaje dnem 1. října 1911 (...)*. (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Antonína Němce ze dne 29. září 1911)

Od spuštění tiskárny 1. října 1911 do konce roku se spotřebovalo na tisk 7357 metrických centů rotačního papíru, což se s ohledem na bonus ve výši jedné koruny za každý metrický cent projevilo i v odpovídající úlevě. V roce 1914 se množství papíru zvýšilo a použito bylo až 10400

metrických centů. Levná cena papíru měla ve spojení s výhodnou koupí strojů výsledek, že se Právu lidu v této době oproti minulým letům začalo konečně ekonomicky dařit (Skalák, 1947, s. 99).

Na konci roku 1911 bylo také třeba v souvislosti s blížícím se stabilním vydáváním Večerníku nakoupit nové stroje. Konkrétně se jednalo o pět sázecích strojů Linotype-Ideal a dva rychlolisy na menší formáty „liputky“. A protože nové rotační stroje byly efektivnější byly o údajných 150% efektivnější než ve staré tiskárně, bylo možné vytisknout stotisícový náklad do dvou hodin. V roce 1912 byly přistaveny ještě dva velké rychlolisy a stroj na tisk plakátů (Skalák, 1947, s. 109).

5.5.3 Konflikt mezi Právem lidu a Dělnickou knihtiskárnou

Když si později Právo lidu založilo vlastní tiskárnu, Dělnické knihtiskárně se přestalo dařit a došlo k sérii slovních útoků, které vyústily v úplné zpretrhání vazeb, které Právo lidu a sociální demokracie s Dělnickou knihtiskárnou měly. Pohled sociálních demokratů a vydavatelů Práva lidu si lze přečíst na titulní straně Práva lidu v souvislosti s prodejem Dělnické knihtiskárny, který se odehrál předchozího dne: *„Sdělujeme naší soudružské veřejnosti, že včerejším dnem přešla Dělnická knihtiskárna v Myslíkově ulici, kde do října m. r. se tisklo Právo lidu do rukou centralistů. Byla koupena za peníze centrálního svazu železničních zřízenců a ostatní Huebrovy kohorty. Osud tiskárny té odchodu Práva lidu byl neodvratný. Strana naše byla donucena k založení závodu vlastního, protože majitelé Dělnické knihtiskárny se vzpírali připustiti, aby strana byla nějakou podstatnější měrou na závodě tom finančně zúčastněna a odepírali proto ze zbytečného strachu o zachování vlivu typografické organizace na závod rozmnožování podílnického kapitálu vůbec.“* (Právo lidu 15. dubna 1912)

Autor příspěvku upozorňuje, že vlastníci Dělnické knihtiskárny měli vědět, co se stane po založení vlastní tiskárny Práva lidu a měli svou knihtiskárnu prodat. Urážkou pak mělo být, že Dělnická knihtiskárna byla nakonec v tak špatné situaci, že měla být prodána vydavatelskému družstvu české strany pokrokové: *„Kupující strana dávala za závod málo, koupě byla sjednána na tak výhodných podmínkách, že strana naše (sociální demokracie) před zřízením závodu vlastního by takovou nabídku ke koupi Dělnické knihtiskárny pokládala přímo za splendidní dar Typografické Besedy českému sociálně demokratickému hnutí.“* (Právo lidu 15. dubna 1912)

Situace se ale ještě zkomplikovala, protože Dělnická knihtiskárna našla ještě jiného kupce, který byl zřejmě pro českou sociální demokracii ještě více nepříjemný: *„Náhle však se celá věc zvrátila a nastoupila eventualita druhá. Na valné hromadě podílníků Dělnické knihtiskárny, včera konané, mělo být rozhodnuto o prodeji, resp. darování závodu české straně pokrokové. Na valné hromadě učinil však zástupce centrální organizace železničních zřízenců obč. Beran prohlášení, že vídeňský centralistický svaz železničních zřízenců zavazuje se složit ihned 60.000 korun k zakoupení nových podílů a další peníze složí, kolik a kdykoli bude za potřebí.“* Dále podle autora měla tato akce sloužit jako budování výhodných politických pozic „českých centralistů a jejich vídeňských komandantů“ vůči české sociální demokracii (Právo lidu, 15. dubna 1912).⁵⁰ V jednom

⁵⁰ Autor dále poznamenává informaci, která může pomoci ilustrovat i vztah českých sociálních demokratů vůči centrálním socialistickým strukturám ve Vídni před tímto konfliktem: *„Mají-li vídeňské svazy, které před odloučením českého dělnictva (pozn. pravděpodobně se jedná o vytvoření české regionální sociálně demokratické strany) nikdy pro podniky v Praze takových peněz neměly, nyní peněz nazbyt a mají-li tak málo svědomí, že chtějí hazardovat s dělnickým jměním tak, jako počaly včera*

z následujících čísel Práva lidu se lze dočíst větu, která poměrně shrnuje nový vztah Práva lidu a Dělnické knihtiskárny: „Dělnická knihtiskárna stala se od neděle objektem, který má být operační bází německých centralistů proti československé sociální demokracii a proto nezbyvá dnes než boj.“ (Právo lidu 18. dubna 1912)

V reakci na výše citovaný článek Práva lidu z 15. dubna 1912 rozeslala Dělnická knihtiskárna svůj vlastní názor různými konkurenčními tištěnými médii, jako byly například mimo jiné Národní listy nebo Venkov, který článek otiskl na titulní straně. Právu lidu článek zaslán nebyl, ale i tak ho redakce o tři dny později vydala, doplněný o vlastní komentář. Vyjádření Dělnické knihtiskárny obsahovala mimo jiné následující vyjádření: *„Dělnická knihtiskárna byla straně sociálně demokratické dvakrát nabízena za cenu podílů. Nabídka byla vždy brisně odbyta. Dělnická knihtiskárna koupila jenom pro Právo lidu rotační stroj za 38.000 korun. Dva měsíce po projití splatnosti závazku Právo lidu založilo svoji tiskárnu a nechalo tiskárně rotační stroj na krku. S Právem lidu odešlo dříve či později 16 listů z Dělnické knihtiskárny většinou na nátlak vedení strany.“* (Právo lidu 18. dubna 1912)

Na to Právo lidu reagovalo rozsáhlou odpovědí, z níž lze především zmínit informaci, že správní rada Dělnické knihtiskárny měla již šest let dopředu vědět, že se Právo lidu chce osamostatnit a měla tedy dost času na to, se připravit. V případě zmiňovaného stroje za 35.000 korun se nemělo jednat o dva měsíce, ale o měsíců čtrnáct, a měl být za dobu, kdy na něm Právo lidu tisklo, zcela zaplacen. A v případě politického rozměru

ukládáním desetitisíců di závodu, který byl měšťácké politické straně nabízen ke koupi takřka zdarma, pak je to věcí jejich svědomí a záležitosti členstva, kterému peníze patří.“ (Právo lidu 15. dubna 1912)

konfliktu s Dělnickou knihtiskárnou bylo řečeno: „Už před rokem, o květnovém termínu, bylo sjednáno, že po odstěhování Práva lidu a korporací strany z domu v Myslíkově ulici nastěhují se sem centralistické sekretariáty a Volná myšlenka.⁵¹ A již dávno před tím, v době, kdy strana naše dávala Dělnické knihtiskárně za 60.000 korun měsíčně zakázek, neváhala správa Dělnické knihtiskárny převzít tisk Rudého praporu, týdeníčku centralistických odštěpenců, vyplňovaného od počátku až do dnešní doby nejohavnější útoky na stranu a na osoby stojící v jejím popředí.“ (Právo lidu 18. dubna 1912)

Právo lidu se ještě jednou ohradilo proti Dělnické knihtiskárně v článku Kdo je hrobařem Dělnické knihtiskárny? V něm kritizovalo ředitele této organizace Karla Mrázka, který se měl výrazně podílet na špatné finanční situaci knihtiskárny: „V roce 1907 učinilo vedení strany první krok k vytyčenému cíli. Zakoupilo totiž Dělnický dům v Hyberské ulici, do něhož Právo lidu vložilo největší obnos jako podílník i jako vkladatel. V tu dobu musil každý příslušník strany, při nejmenším také ředitel Mrázek, vědět, co v budoucnosti jistě se dostaví a měl jistě plnou příležitost osvědčiti se co prozíravý správce závodu.“ Mrázek ale měl dva roky před osamostatněním se Práva lidu, už v době, kdy byla i udělena Josefu Schuterovi knihtiskařská koncese, uzavřít smlouvu na pět let o dodávkách papíru k tisku Práva lidu, přičemž vydavatelství Práva lidu o tom nemělo dostat žádnou informaci. A ačkoliv Právo lidu část papíru od Dělnické knihtiskárny převzalo, nemělo důvod tak konat dlouhodobě, protože samo mělo k dispozici papír o 20 procent levnější (Právo lidu 20. dubna 1912).

⁵¹ Liberální ateistické tištěné médium.

Zcela konkrétní popis konfliktu mezi Právem lidu a Dělnickou knihtiskárnou by vyžadoval výrazně detailnější průzkum a mnoho informací o obou stranách sporu by zřejmě již nešlo dohledat. Lze ale říct, že tento výsledný stav měl dlouhodobé příčiny a byl zřejmě nevyhnutelný. Kombinovaly se v něm ekonomické i politické faktory posílené nedostatkem komunikace, možná vyplývající z různých osobních sporů či jiných důvodů.

5.5.4 Shrnutí kapitoly

Problémy s tiskem byly zcela určující pro první roky vydávání Práva lidu. Problémy souvisely nejen se stroji, ale i prostory, kde se muselo tisknout. Omezené možnosti tisku také kladly vyšší časové nároky na redakci. Protože také Dělnická knihtiskárna, u které se deník původně tiskl, nebyla ve vlastnictví vydavatelství Práva lidu, docházelo také někdy mezi oběma právními subjekty k napětí.

Důležitým procesem, ke kterému tisková dimenze výroby Práva lidu dlouho směřovala, bylo tedy založení vlastní knihtiskárny, která byla nakonec otevřena v roce 1911. Díky pamětem vedoucího administrátora Josefa Skaláka, který se na zařizování nové tiskárny z velké části podílel, si lze udělat velmi dobrý přehled o vybavení a kontextu, v jakém knihtiskárna Práva lidu vznikala. Lze se domnívat, že především díky postupujícím úspěchům v prodeji se vydavatelstvo deníku stalo poměrně žádaným kupcem mezi výrobci tiskových zařízení, což usnadnilo a zlevnilo v mnoha ohledech celkové náklady. Kdyby se měl určit nejvýraznější okamžik, kdy se Právo lidu jako mediální organizace definitivně a stabilně etablovalo, spuštění provozu ve vlastní knihtiskárně by se za takový milník dalo považovat.

5.6 Distribuce

Poslední, ale velmi podstatnou, součástí výroby tištěného média je doručení výtisku ke čtenářům. Logistické zvládnutí distribuce bylo pro vydavatelství Práva lidu jedním z mnoha problémů, kterému muselo čelit. I zde platila podobná situace, jako v případě problémů s inzercí, tedy že politická orientace a úzké propojení se sociální demokracií byla hlavním zdrojem problémů deníku a zároveň jejich řešením.

5.6.1 Běžné kanály distribuce

Cílovou skupinou Práva lidu byli především lidé z dělnických vrstev. Těch sice byl značný počet, ovšem jen malá část z nich si mohla dovolit kupovat denně noviny či být stálými předplatiteli. K tomu se přiznali na stránkách deníku i samotní sociální demokraté, jmenovitě například Antonín Hampl: „*Jeho (pozn. Práva lidu) existence je nesnadná, list je odkázán převážně na odběratele z nezámožných pracujících vrstev, jejichž zájmy hájí a které jej nemohou hmotně podporovati.*“ (Právo lidu 4. října 1936)

Stálých odběratelů bylo v prvních letech zhruba dva tisíce, přičemž 800 jich bylo v Praze a přibližně 1200 na venkově. Byli jimi zpravidla typografové, kovodělníci, obuvníci, krejčí, pekaři, malíři, rukavičkáři nebo zaměstnanci řemeslných živností. Naproti tomu se noviny jen zřídka dostaly k horníkům nebo dělníkům z textilního nebo chemického průmyslu⁵² (Skalák, 1947, s. 17). Vojtěch Dunder vzpomínal, že málo majetní dělníci, kteří ale měli zájem Právo lidu číst, se mnohdy skládali na jedno

⁵² Zde si lze dovolit úvahu, proč tomu tak bylo právě v těchto skupinách. V případě textilního průmyslu mohlo jít o nízké mzdy pracovníků v tomto odvětví, takže neměli mnoho prostředků na nákup tištěných médií. U horníků se naopak mohlo jednat o existenci tištěných médií orientovaných přímo na tuto specifickou skupinu pracujících.

vydání a distribuovali si ho ve skupince: „Když pak došlo k vycházení deníku *Práva lidu*, dohodli se vždy dva nebo tři dělníci a předpláceli *Právo lidu*. V polední přestávce, kdy valná část dělníků ze vzdálenějších míst setrvala v dílně, byl časopis hlasitě předčítán.“ (Právo lidu 3. října 1937)

To ale nezabránilo v počátcích vydávání deníku problémům s neprodaným nákladem, který se vracel redakci zpět z prodejen. Strategii listu bylo dostat do každé jednotlivé prodejny alespoň několik kusů, takže na některé stánky dorazily třeba jenom tři kusy *Práva lidu*. Někde jich tedy byl nedostatek, zatímco jinde je třeba nikdo nekoupil. To vedlo ke stavu, kdy se 20 až 30 procent tiskovin neprodalo a nepříjemně tedy zasahovalo do hospodářské situace deníku (Skalák, 1947, s. 17).

V roce 1907 se začalo s týdenním předplatným ve výši 40 haléřů a donáškou až domů. Tuto nabídku provázela velká propagační akce nazvanou Rudé Vánoce na jejímž konci bylo sedm tisíc nových předplatitelů, což byl velký skok proti dosavadním patnácti stům. To se odrazilo i na nutnosti rozšíření možností distribuce, a proto bylo přijato padesát nových roznašečů, kteří dosavadních dvacet rozšířili na sedmdesát. Na jednoho roznašeče vycházelo přibližně devadesát odběratelů.⁵³ Aby se ušetřila námaha, roznašeči donesli třeba více kusů deníku jednomu odběrateli, od kterého si je pak rozebrali ostatní předplatitelé (Skalák, 1947, s. 70).

V archivních materiálech se lze také dočíst například o distribuci formou každodenního lepení na návštěvní desku Českého návštěvního

⁵³ Nejúspěšnější roznašeči byli odměněni od vydavatelství knižními dary (Skalák, 1947, s. 70).

ústavu, Kubánek a spol. (NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, dopis Josefa Schustera ze dne 17. května 1900).

Deník byl také distribuován formou poštovních zásilek. „*Používalo (Právo lidu) v Předlitavsku poštovních novinových známek. V Uhrách mělo pro svůj politický směr a odmítavé stanovisko k maďarské oficiální politice r. 1902 zakázanou poštovní dopravu.*“ (Tobolka, 1947, s. 58).

Specifickou kapitolou byla distribuce Večerníku Práva lidu od roku 1912, který byl úspěšný i díky odběratelům mimo Prahu a na venkově, na čemž měla logicky podíl právě efektivní distribuce. Skálák (1947, s. 108) uvádí: „*Bylo používáno každé příležitosti, aby náklad byl co nejrychleji expedován, a z mnohých venkovských měst posílaly si některé prodejny pro náklad zvláštní posly vlakem. Do dopravy Večerníku zapřaženo bylo i malé nákladní auto, „šaronka“, vyrobená v Českomoravské továrně, kterou zakoupila tiskárna pro dodávku rukopisů. Každodenně o páté hodině odpolední vyjížděl s ním šofér soudruh Zahradníček do Úval, Českého Brodu, Peček a Kolína pro tamní prodejny a přilehlé obce s nákladem osmi tisíc Večerníků a odběratelé byli nadšeni, že dostávají pěkné ilustrované noviny s nejčerstvějšími zprávami.*“

5.6.2 Vlivy sociální demokracie na distribuci

Dá se říct, že levicový tisk se tradičně opíral o podporu různých organizací s podobnou politickou orientací. Už od sedmdesátých let devatenáctého století byly socialistické tiskoviny podporovány různými dělnické spolky či knihovnami, zde se organizovaly přednášky a zde se členům těchto spolků socialistický tisk doporučoval (Dundr, 1947, s. 1).

Jak již bylo na některých částech této diplomové práce ukázáno, stranické struktury byly důležitou součástí distribučních kanálů Práva

lidu, i když ne vždy spolehlivě fungovaly. Příkladem může být svědectví a zároveň apel Františka Pražského, který sociální demokracii vytýkal nedostatečnou podporu svého tisku a pobízel straníky k tomu, aby si více levicový tisk kupovali (Právo lidu 30. května 1893). Opačným, pozitivním, příkladem je pak zásah sociální demokracie při finanční krizi Práva lidu v roce 1898, kdy především z iniciativy Josefa Roušara byly přijaty opatření s úmyslem podpořit distribuci deníku. Konkrétně se jednalo o rezoluci ze dne 27. listopadu dávající funkcionářům sociální demokracie jako povinnost předplácet Právo lidu do spolkových místností a zároveň povinnost zaměstnaným straníkům předplácet Právo lidu pro sebe. Zároveň se mimo jiné apelovalo na všechny, aby požadovali Právo lidu i po majitelích restauračních podniků (Skalák, 1947, s. 21-22).

5.6.3 Konfiskace

Opakem ideální situace, kdy výrobu deníku zakončuje úspěšná distribuce do rukou čtenáře, je konfiskace ze strany státu. Její intenzita se lišila podle politické situace a jí odpovídajícího obsahu na stránkách deníku. Antonín Němec v tomto například vzpomínal na kauzu Svatováclavské záložny:⁵⁴ „Když jsme tehdy ukázali na toto zlodějské hnízdo, nechali nám pět čísel Práva lidu zkonfiskovat, podali na nás žalobu a žádali o konfiskování dalších čísel.“ (Právo lidu 1. října 1907)

⁵⁴ Kauza Svatováclavské záložny spočívala v tom, že redaktoři Práva lidu měli informovat o korupci vrchního účetního Josefa Orta a dalších. Hned na začátku odhalení kauzy stoupl denní náklad až na 30 tisíc prodaných kusů s tím, že už od rána se muselo tisknout další vydání, aby se stihl takový objem vyrobit. Kauza se řešila až do roku 1903 a její podání redakcí Práva lidu bylo završeno vydáním speciální brožury v nákladu 30 tisíc kusů (Skalák, 1947, s. 31-33).

Josef Skalák ve svých pamětech uvádí například rok 1908, kdy se vyhrotila mezinárodní situace na Balkáně v souvislosti s rakousko-uherskou anexí Bosny a Hercegoviny. Ta se odrazila v pouličních nepokojích v Praze a vyústila až ve stanné právo. Práva lidu se tyto události dotkly tak, že byly zabaveny výtisky na pěti místech kvůli názorům kritizujícím stanné právo a možnou válku (Skalák, 1947, s. 73-74). Konfiskace byly velmi silné i v následujícím roce 1909, kdy podle Skaláka neuplynul ani týden, aniž by nedošlo k nějakému zabavení stranického tisku. Reakcí bylo ohlášení dalších takzvaných Rudých Vánoc, které měly získat pro Práva lidu další předplatitele. Sehnat se jich tehdy podařilo tisíc pět set (Skalák, 1947, s. 79).

5.6.4 Shrnutí kapitoly

Distribuce a prodeje Práva lidu byly v první řadě ovlivněny sociální skladbou její cílové skupiny, která si ne vždy mohla dovolit utrácet peníze za tisk. V tomto ohledu ale zřetelně pomohly stranické struktury sociální demokracie a různé přidružené organizace, které deník odebíraly pro své členy. Byla to především stranická iniciativa, která pomohla v distribuci Práva lidu v roce 1898, kdy se relativně velmi rychle po prvním vydání dostalo vydavatelství do finančních problémů. Zdrojem nesnází byly také četné konfiskace, které deník poškozovaly nejen finančně, ale také bránily v jeho primární úloze jako tiskového orgánu sociální demokracie.

6 Shrnutí výsledků a diskuse

Tato kapitola obsahuje shrnutí výsledků z předchozích kapitol, které se týkají faktorů ovlivňujících produkci Práva lidu z hlediska provozu mediální organizace. Učiněno je tak na podkladu výzkumných otázek, jejichž zodpovězení mělo být předmětem této výzkumné práce.

6.1 Výsledky výzkumu

V této části jsou rozepsány odpovědi na hlavní a vedlejší výzkumné otázky. Zodpovězeny by měly být otázky týkající se bezprostředního vzniku Práva lidu, politického paralelismu s českou sociální demokracií, ekonomické podmínky, personální faktory, technické zázemí tisku či podoby distribuce.

Hlavní výzkumná otázka: Jaké faktory ovlivňovaly, ať už pozitivně či negativně, produkci Práva lidu od jeho čtrnáctideníkových počátků do začátku první světové války?

Právo lidu bylo od začátku své existence ovlivňováno svou sociálně demokratickou orientací. Ta mu přinášela řadu nesnází, jako byly ze strany státní moci konfiskace výtisků, cenzurní proluky či například policejní dohled. Na straně druhé pak menší ochota mnoha inzerentů platit si reklamu v tomto antikapitalistickém a antiklerikálním listu. Právo lidu by nemělo příliš velkou šanci dlouhodobě existovat, pokud by tyto nevýhody nevyvažovalo obětavé přesvědčení jeho tvůrců a četné intervence sociálně demokratické strany. Především v období od založení deníku do zrušení novinového kolku bylo Právo lidu značně závislé na podpoře sociální demokracie, ať už finanční či distribuční. K tomu se přidávaly ještě

problémy s tiskem na starých a nevyhovujících strojích či neefektivní distribuce zhoršovaná ještě konfiskacemi.

Až v prvním desetiletí dvacátého století se situace začala zlepšovat v souvislosti s některými vnitrostátními i mezinárodními faktory, které zřejmě měly na poptávku po levicovém tisku podíl. Nejdůležitější úlohu v tomto sehrál zřejmě boj za všeobecné volební právo a následné volby v roce 1907, ve kterých sociální demokracie zvítězila. Tyto historické okolnosti bylo schopno Právo lidu poměrně efektivně zužitkovat a stabilizovat svoji dříve nejistou existenci nejen jako mediální organizace, ale i jako významné součásti české sociální demokracie.

První vedlejší výzkumná otázka: Jak probíhal bezprostřední vznik Práva lidu a jaké faktory ho ovlivňovaly?

Právo lidu začínalo původně jako regionální tištěné médium východočeských sociálních demokratů, kteří potřebovali nástroj pro oslovení široké veřejnosti. Jejich stranické organizace ale nebyly dostatečně vybavené a zaopatřené, aby poskytly Právu lidu v jeho prvopočátcích potřebné prostředky. Bylo tak snadným cílem oficiálních úřadů, ale i ostrakizace ze strany společnosti. Zachování existence čtrnáctideníku se do značné míry odvíjelo od ochoty jednotlivých členů ho podporovat, ať už finančně nebo svou prací.

Kromě tlaku ze strany společnosti, ve jejíchž očích mohli tvůrci Práva lidu působit jako bezbožná individua kvůli svému antiklerikálnímu zaměření, se musel čtrnáctideník potýkat i tlakem ze strany státní moci. Tento nátlak měl často podobu konfiskací, domovních návštěv nebo právními žalobami. Svou negativní roli sehrál jistě i novinový kolek, který ještě více zhoršoval ekonomickou stránku listu, a ještě více

posiloval důsledek konfiskací na hospodaření. S tím souvisel i proces tisku, který byl zajišťován externě a mnohdy se neobešel bez komplikací.

Specifickým obdobím bylo vydávání čtrnáctideníku v Praze, kde se mu finančně i distribučně dařilo, což se nakonec stalo důležitým důvodem, proč se prvním sociálně demokratickým deníkem stalo právě Právo lidu. Informace o transformaci se na stranách Práva lidu hojně objevovaly za účelem sběru prostředků a odběratelů. Z důvodu špatné finanční situace se ale deník velmi rychle dostal opět do kritické finanční situace, která odezněla až na přelomu století se zrušením novinového kolku a mobilizací stranických struktur v distribuci, propagaci a podpoře deníku.

Druhá vedlejší výzkumná otázka: Jakým způsobem fungovalo propojení Práva lidu a sociálně demokratické strany?

Sociálně demokratická orientace listu byla zcela zásadním faktorem, který ovlivňoval fungování mediální organizace Práva lidu po celou dobu jeho existence. V době vydávání čtrnáctideníku měla tato charakteristika především negativní důsledky, jelikož Právo lidu bylo regionálním médiem bez silné politické podpory místních sociálně demokratických organizací. Radikální sociální a antiklerikální tisk bez stranické podpory se proto potýkal s velkými obtížemi až do doby, kdy byl přesunut do Prahy.

V období krátce před transformací do deníkové podoby zmizela hrozba bezprostředního zániku listu, která se ale vrátila o to silněji po roce 1897. Vyšší finanční, technické či distribuční požadavky vyplývající z denního vydávání vyžadovaly mnohem větší míru propojení se stranickými strukturami sociální demokracie. Ta zároveň potřebovala deník jako svého mluvčího proti politickým konkurentům. Ačkoliv tedy bylo Právo lidu ve svých počátcích existenčně závislé na sociální demokracii,

ať už šlo o finanční sbírky či pomoc při distribuci, stalo se velmi důležitou strukturou v rámci české sociální demokracie.

Nebylo zřejmě náhodou, že spousta osobností jako například Josef Steiner, Antonín Němec, Bohumír Šmeral nebo Josef Stivín, vykonávaly důležité funkce v Právu lidu i sociálně demokratické straně. Nedá se tedy říct, že by Právo lidu a sociální demokracie fungovaly odděleně, případně že by pouze stranické struktury jednostranně ovlivňovaly Právo lidu či naopak. Jejich politické spojení se konkrétně projevovalo v personálním obsazení, finančních tocích i distribučních nástrojích.

Třetí vedlejší výzkumná otázka: Jaké byly ekonomické podmínky Práva lidu a co je ovlivňovalo?

Ekonomické podmínky Práva lidu ovlivňovalo několik různých faktorů. Zaprvé to byl stát, který omezoval možnosti produkce tištěných médií novinovým kolkem či konfiskacemi nežádoucích vydání. Především kombinace konfiskací a kolkovného do roku 1899 měly obzvláště negativní efekt. Právo lidu se také potýkalo s distribučními problémy, kdy na některých prodejních místech výtisky přebývaly, zatímco jinde chyběly. Spousta potenciálních zákazníků si také noviny nemohla dovolit nebo ke koupi neměla tak silnou motivaci. V tomto se Právo lidu muselo také o cílovou skupinu přetahovat s jinými médii, ať už komerčními, či politickými. Především v prvních letech mělo Právo lidu také problém s inzerenty, kteří neměli takový zájem platit si reklamu v těchto novinách.

Obtížnou finanční situaci řešilo vydavatelství Práva lidu pomocí usnesení orgánů sociálně demokratické strany, jako byl například povinný odběr pro organizace nebo funkcionáře strany. Byly také pořádány sbírky do Deníkového fondu nebo jiné podobné akce. Ekonomická

stránka produkce Práva lidu tak byla neoddělitelně spojená se stránkou politickou.

Čtvrtá vedlejší výzkumná otázka: Jak ovlivňovala personální stránka utváření a výrobu Práva lidu?

Z výzkumu vyplývá, že personální dimenze produkce listu se do značné míry podílela na celkovém úspěchu při udržení a rozvoji Práva lidu. Ačkoliv se Právo lidu například potýkalo s nedostatkem financí, špatnou úrovní technického vybavení nebo ústrky ze strany státu, ať už kolkovné nebo konfiskace, tyto obtíže se podařilo překlenout mimo jiné stabilní personální strukturou. Ta se projevovala například tím, že zaměstnanci Práva lidu neopouštěli práci například kvůli nedostatku financí, kterých bylo především v počátcích nedostatek.

Silnou roli zde zřejmě sehrálo pevné sociálně demokratické přesvědčení a z něj vyplývající organizační kultura. Právo lidu by se dalo označit jako „love brand“, což platilo ještě více v období čtrnáctideníku, kdy si redaktor velmi těžko obstarával i nové boty a pokladník musel občas platit finanční nedostatky z vlastních zdrojů. Netýkalo se to tedy pouze redaktorů, ale i členů administrace a později tiskárny. Především práce v tiskárně musela být především v době transformace do deníkové podoby velmi náročná. Lze se ale domnívat, že se vydavatelství nedopusťilo v přístupu k vlastním dělníkům pokrytecky a například v 1913 vyšlo svým technickým pracovníkům v mnohém vstříc.

Vztahy na pracovišti ale nemusely být vždy ideální a platilo to především pro sféru vedení organizace. V této části Práva lidu docházelo zcela jistě k mnoha sporům, které nezřídka vyplývaly z různých osobních sporů a animozit.

Pátá vedlejší výzkumná otázka: Jak se vyvíjely technické podmínky Práva lidu při jeho tisku?

Původní východočeské Právo lidu využívalo služeb více tiskáren, které ale nebyly vždy jisté z důvodu složité finanční situace listu. Později se již jako deník muselo spoléhat na externí organizaci odborového svazu typografů, Dělnickou knihtiskárnu. Především v prvních letech fungování deníku bylo velmi obtížné pokrývat požadavky vydavatelství a redakce, jelikož bylo třeba pracovat na starých strojích. V průběhu let se ale technické zázemí zdokonalovalo, až se deník zcela osamostatnil a založil si vlastní tiskárnu. Tiskárna měla umožňovat nejen efektivní tisk, ale i dobré pracovní podmínky pro dělníky, a dokonce měla svou vlastní elektrárnu.

Tiskárna umožnila vydavatelství efektivně pokrývat stávající požadavky na výrobu, ale i rozšiřovat služby jako v případě stabilního vydávání Večerníku. Smutnou kapitolou v této převážně pozitivní etapě hrál spor s vedením Dělnické knihtiskárny, které se nesmířilo s odchodem důležitého klienta, což vyústilo v konflikt, ve kterém na sebe obě strany útočily na stranách novin, nejen sociálně demokratických.

Šestá vedlejší výzkumná otázka: Jaké komplikace a jejich řešení provázely Právo lidu v oblasti distribuce tisku k jeho cílové skupině?

Nutnost dostat vytištěný náklad ke čtenářům byl v případě Práva lidu dvojnásobně důležitý než v případě komerčních médií. List se totiž musel nejen zaplatit, ale i splnit svou politickou úlohu a agitovat za sociální demokracii a socialistickou ideologii. Využívalo k tomu řadu metod, od běžného prodeje na ulici po distribuci formou stranických organizací a přidružených spolků či skupin. Při snaze o zvýšení počtu předplatitelů

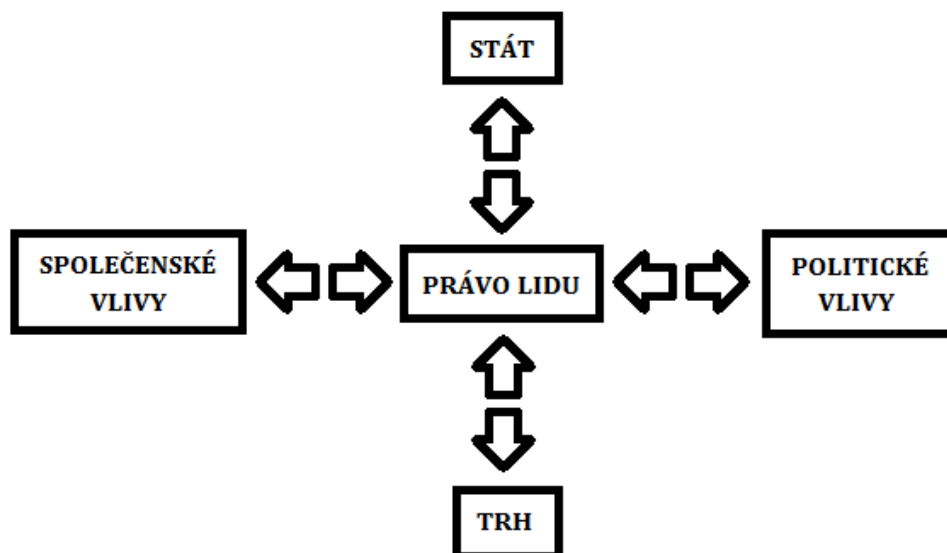
se například pořádaly také akce takzvaných rudých Vánoc, kdy se zahájily rozsáhlé kampaně ve snaze přilákat nárazově nové čtenáře.

Redakce také v počátcích apelovala na svoje čtenáře, aby požadovali po majitelích různých restaurací a podobných zařízení předplácení Práva lidu pod výhružkou ukončení návštěv těchto podniků. V případě běžného prodeje se ale muselo vydavatelství potýkat s mnoha neprodanými kusy, které byly před zrušením novinového kolku ještě větší přítěží. Distribuci v tomto brzdily také konfiskace, jejichž intenzita se lišila podle období a konkrétního obsahu Práva lidu.

6.2 Analýza výsledků

Faktory ovlivňující fungování Práva lidu jako mediální organizace lze obecně rozdělit do několika kategorií. Nejobecněji lze jmenovat vnější a vnitřní, kdy do první zmiňované skupiny patří stát, trh, politické organizace a společenské vlivy. Vnitřními faktory pak jsou mechanismy pracující se vstupy, ať už pozitivními či negativními, uvnitř mediální organizace samotné.

Obr. 1: Vnější faktory ovlivňující Právo lidu

Stát ovlivňoval Právo lidu platnou legislativou, ale především kolčovými, konfiskacemi, cenzurou, a především v jeho čtrnáctideníkových počátcích i policejní šikanou. Kolčovně ztěžovalo především běžnou produkci tím, že omezovalo velikost nákladů. Konfiskace byly v tomto zřejmě horší, protože se nedaly tolik předvídat a mohly připravovat tak nárazově vydavatelství o velkou část zisku. Nejobtížnější v tomto ohledu byla doba do zrušení kolčovného v roce 1899, kdy se oba faktory tohoto státního ekonomického útlaku posilovaly a měly tak ještě horší dopady pro mediální organizaci.

Ačkoliv nebyl pro Právo lidu jako tiskový orgán sociální demokracie důležitý tolik finanční zisk jako politická a ideologická agitace, byl úspěch Práva lidu na trhu důležitý z několika hledisek. Zaprvé bylo třeba obstarávat finanční prostředky k udržení provozu listu a zadruhé byl reálně tržní úspěch propojený s úspěchem v oblasti politické agitace. List se totiž nemohl spoléhat v doručení ke čtenářům skrz distribuci různých stranických organizací nebo spolků, ale musel se snažit, aby se ke své cílové

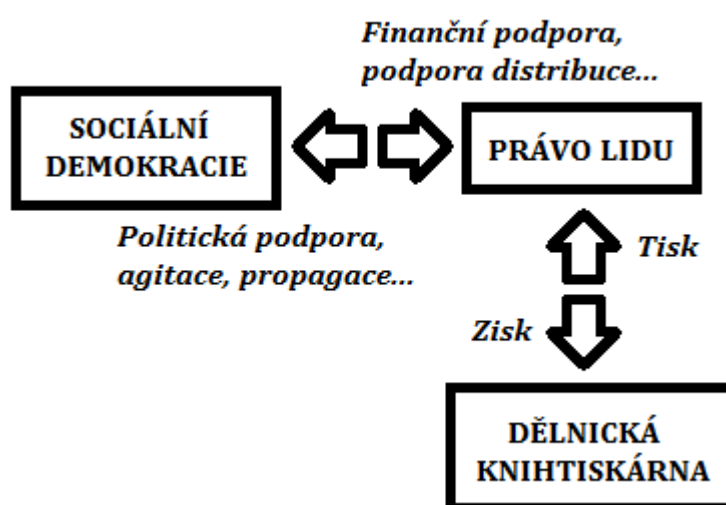
skupině dostal tak, že si ho dotyční pořídí v obchodě nebo na ulici od kolportéra a zaplatí za něj vlastní peníze. V tom se Právo lidu muselo potýkat s konkurencí levnějších listů, ať už se jednalo o komerční či politická tištěná média. Úspěch či neúspěch na trhu lze rozdělit na inzerci a na prodané náklady, přičemž oba finanční aspekty spolu souvisí. S inzercí mělo Právo lidu zpočátku problémy, protože otevřeně antikapitalistický a internacionalistický deník nemusel vyhovovat mnoha podnikatelům či živnostníkům. Toto ale vyřešil růst prodaných nákladů v prvním desetiletí dvacátého století, kdy rostl počet prodaných nákladů. Významnou součástí fungování Práva lidu na trhu bylo také obstarávání tisku, které bylo nejdříve konáno externě formou spolupráce s takzvanou Dělnickou knihtiskárnou. Až několik let před první světovou válkou využilo Právo lidu svého rozmachu a poměrně výhodně si zařídilo tiskárnu vlastní.

Mezi politické vlivy lze řadit činnost různých politických stran a případně jejich mediálních organizací. V tomto ale samozřejmě sehrála největší roli sociálně demokratická strana, jejímž oficiálním tiskovým orgánem Právo lidu bylo. Skrze ni deník získával přímou finanční podporu, která byla zvláště důležitá před zrušením kolku, ale i distribuci skrz různé stranické organizace, funkcionáře a přidružené spolky a skupiny. Z toho vyplývá, že u politických faktorů lze nejhůře odlišit ty vlivy, které byly vnější a které vnitřní. Ilustrovat si to lze například na tom, že vedoucí pracovníci deníku byli také v různých obdobích buď přímo předsedy sociální demokracie, nebo vykonávali jiné významné stranické funkce.

Společenské vlivy lze zřejmě hodnotit nejobtížněji, ale lze do nich zahrnout soubor různých individuálních neinstitucionálních postojů.

Jako příklad lze uvést situaci, kdy se Právo lidu ještě jako čtrnáctideník muselo stěhovat, protože odmítalo sundat vývěsní desku oznamující, že na této adrese sídlí. Tyto vlivy ale lze označit především v pozdějších letech jako nepříliš významné, protože se Právo lidu přesunulo do Prahy, kde mělo větší politickou podporu a tržní úspěch.

Obr. 2: Schéma Práva lidu a jemu nejbližších organizací

Právo lidu ale samozřejmě nebylo systémem, který by byl zcela determinován pouze vnějšími vlivy, ale obsahovalo řadu subsystémů, které ovlivňovaly zevnitř jeho fungování. Tyto faktory pak ovlivňovaly, jestli se mediální organizace dokázala nejen vypořádat s vnějšími negativními vlivy, ale i jestli bylo schopno správně využít příležitostí, které se nabízel.

Mezi takové příležitosti patřilo například spuštění vlastní tiskárny v roce 1911, které udělalo Právo lidu nezávislé na externím dodavateli, konkrétně Dělnické knihtiskárně, a vytvořilo podmínky pro další rozvoj. Zmínit lze v tomto ohledu například stabilní vydávání Večerníku v roce 1912, který byl opět velmi dobrou reakcí na požadavky trhu, jejichž

důsledkem byl nárůst prodaného nákladu a zisku. Za projev iniciativy lze považovat ale i krátké vydávání Večerníku v roce 1907, které sice nebylo dlouhodobě udržitelné, ale lze se domnívat, že sehrálo svou politickou a agitační roli. Podobně krátce vycházel i Poledník v letech 1913 až 1914, který byl reakcí na pokles vydávání novin ostatních periodik související s finančními požadavky sazečů v té době. Z těchto příkladů lze vyvodit, že Právo lidu nebylo pasivním aktérem na politickém či mediálním bojišti, nýbrž bylo schopné krátkodobě i dlouhodobě sledovat dění kolem sebe a adekvátně na něj reagovat.

Tab. 3: Přehled některých událostí, které utvářely či ovlivňovaly Právo lidu ve zkoumaném období

1893	založení Práva lidu jako čtrnáctideníku v Kuklenách u Hradce Králové
1894	Právo lidu se přesunulo do Humpolce
1896	Právo lidu začíná vycházet v Praze, založení Dělnické knihtiskárny
1897	transformace do deníkové podoby
1898	vnitrostranický boj o zachování Práva lidu v čele s J. Roušarem
1899	zrušení novinového kolku
1900	rozdílné příjmů a výdajů byl poprvé v kladných hodnotách
1901	přesun Práva lidu do nových prostorů v Dělnické knihtiskárně v Myslíkově ulici
1904	list se stává stabilně rentabilním
1905	revoluce v Rusku, zvýšení nákladu z 9 tisíc na 24 tisíc
1907	krátké vydávání Večerníku Práva lidu, nastupuje J. Stivín, první všeobecné volby
1908	anexe Bosny a Hercegoviny, vlna konfiskací
1911	spuštění vlastní tiskárny Práva lidu, umírá J. Schuster
1912	nepřetržitě vycházení Večerníku, umírá J. Steiner, konflikt s Dělnickou knihtiskárnou
1913	začíná vycházet Poledník
1914	přestává vycházet Poledník

6.3 Diskuze

Výzkum mediální organizace staré více než sto let obnáší některá úskalí, která je potřeba brát na vědomí. Především se jedná o nedostatek zdrojů, ačkoliv se dochovala řada memoárů, sborníků či novinových článků. Rekonstrukce ale nemůže být zcela úplná, protože tyto zdroje prochází různými selekcemi, kvůli kterým se zachovaly právě tyto vzpomínky a nikoliv jiné. Řada informací například vychází ze vzpomínkových článků v samotném Právu lidu, což podmiňuje například nutnost alespoň částečně

kladných vztahů s redakcí nebo vedením sociální demokracie. Je tedy třeba brát v úvahu jistou jednostrannost těchto zdrojů.

V různých dochovaných materiálech mohou chybět informace, které mohly být významné z hlediska vlivu na mediální organizaci, ale nemuselo být třeba v určitou dobu vhodné je zapsat či výrazněji popsat. Takovým příkladem může být například komplikovaný vztah Antonína Němce s Bohumírem Šmeralem, případně Josefem Stivínem. Podrobnější pozornost by si také zasloužilo i období vycházení kukleneckého a humpoleckého čtrnáctideníku, které je ale ještě hůře dohledatelné z důvodu relativní bezvýznamnosti Práva lidu v tomto období. Zde by bylo především zajímavé popsat konkrétní psychologické motivy, procesy a vztahy, které provázely tvůrce čtrnáctideníku a bez kterých by tento list nemohl udržet svoji existenci.

Diplomová práce se proto snažila obsáhnout co nejširší spektrum zdrojů, ať už jde o archivní materiály, novinové články, memoáry či různé pamětní publikace. Mnoho relevantních informací se ale také nemuselo podařit najít. Nejen tedy, že některé informace nemusely být zaznamenány pro budoucí generace, mohlo ale také dojít v případě psaní této práce i k individuálnímu selhání v podobě přehlédnutí existujících materiálů. Tento lidský faktor nelze nikdy zcela jistě pominout.

Cílem této práce bylo ale zhodnotit fungování Práva lidu jako mediální organizace v kontextu dobových souvislostí. Ačkoliv tedy možná spousta informací, například o jednotlivých zaměstnancích Práva lidu a jejich vzájemných vztazích, je nenávratně ztracena, lze si udělat představu o hlavních faktorech, které ovlivňovaly produkci tohoto levicového tištěného média. Text je také v analytické části proložen tabulkami, grafy

a schémata, která mohou pomoci při tvorbě představy o vývoji a vlivech, které Právo lidu formovaly.

Široké tematické rozpětí tématu této práce také vyžadovalo dostatečnou teoretickou oporu v metodách historické vědy, teorii mediálních studií nebo kontextu historického období. Každá z těchto pasáží by mohla obsahovat mnohem více informací. Cílem bylo tedy shrnout poznatky z literatury tak, aby vystihovaly to nejpodstatnější a nenatahovaly délku práce nad únosnou míru. I tak byla ale kvůli tomu byla mírně překročena doporučená délka, což by mělo jít ale omluvit z důvodu zmíněného tematického rozsahu práce.

7 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zodpovědět otázku, jaké faktory ovlivňovaly mediální organizaci Právo lidu od jejího vzniku do začátku první světové války. Použito bylo k tomu metod historického výzkumu i teorie mediálních organizací. Z výzkumu vyplývá, že období prvních dvou desetiletí Práva lidu nelze jistě označit jako jednotvárné. List procházel poměrně dramatickým vývojem, který lze pozorovat nejen na událostech souvisejících se vztahem k sociálně demokratické straně či personálních procesech v redakci, ale i na exaktních číslech o hospodaření, prodejnosti a dalších ukazatelích.

Z ekonomického hlediska lze například zkoumané období rozdělit do čtyř období. V prvním období se ekonomická bilance Práva lidu pohybovala v záporných hodnotách, kvůli čemuž bylo také nejvíce závislé na podpoře sociální demokracie, která ale nebyla vždy samozřejmá a odvíjela se od poměru politických sil uvnitř strany. Prvních pár let dvacátého století následovalo období, kdy se bilance střídavě pohybovala kolem vyrovnaného rozpočtu, nedalo se ale hovořit o ziskovém podnikání. Situace se ale změnila od roku 1904 a 1905, kdy se Právo lidu dostalo konečně do výrazně kladných čísel, které se už krátce před první světovou válkou dostaly do statistických hodnot.

Tento ekonomický vývoj provázely změny v redakci, ale lze je také jednoznačně propojit s vývojem technického zázemí redakce a tisku. Tisk byl původně obstaráván externě finanční úspěchy, ale umožnily stavbu vlastní tiskárny, která následně dále ještě více umožnila ekonomický rozvoj. V historii Práva lidu lze tedy poměrně zřetelně identifikovat různé

výrobní a organizační faktory, politické, ekonomické, či technické, které se navzájem ovlivňovaly a posilovaly.

Zásadním a specifickým faktorem utvářejícím Právo lidu byla politická, respektive stranická dimenze. Sociálně demokratická orientace listu byla příčinou a zároveň řešením většiny problémů, které musel tento list řešit. Na jedné straně lze jmenovat problémy s inzerenty, policejní šikanu nebo cílovou skupinu s menšími prostředky na nákup tisku. Na druhé straně se ale Právo lidu mohlo opřít o motivované tvůrce a strany, kteří se byli v kritických obdobích schopni zmobilizovat na podporu svého tištěného média. Z těchto kritických období lze jmenovat například nesnadné období vydávání Práva lidu jako východočeského čtrnáctideníku, následně sbírky na transformaci do deníkové podoby a posléze také obtížnou finanční situaci v prvních letech deníku, kdy se v sociální demokracii musel odehrát vnitrostranický souboj o jeho podporu.

Politické propojení Práva lidu a sociální demokracie nelze považovat ale za jednostranné, nýbrž se obě tyto organizace navzájem ovlivňovaly. Důkazem může být fakt, že řada redaktorů nebo šéfredaktorů Práva lidu byla zároveň nebo někdy během svého života významnými představiteli této politické strany. Vztahy uvnitř redakce ale nešlo vždy označit za ideální, spíše naopak. Do vztahů se často promítaly různé osobní antipatie, které vyplynuly buď během spolupráce, nebo mohly mít starší původ.

Při psaní této práce bylo hojně využito dobových pramenů, ať knižních, novinových či archivních. Je nutno ale stále brát na vědomí, že již nelze z mnoha důvodů sestavit zcela kompletní obraz všech detailů, které Právo lidu ovlivňovaly. Mělo by ale být zřejmé, jaké faktory byly nejdůležitější a o čem vypovídají některé indicie, které se dochovaly do

ZÁVĚR

dnešních dní. Ačkoliv se mnoho informací nedochovalo a možná už navždy zůstane ztraceno v historii, lze s jistotou konstatovat, že příběh zrodu a utváření Práva lidu nebyl nudný a nezajímavý.

Použité zdroje

Odborná literatura

Teorie mediální organizace

1. BURNS, Lynette Sheridan, 2004. *Žurnalistika: praktická příručka pro novináře*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8871-6.
2. BURTON, Graeme a Jan JIRÁK, 2001. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-859-4767-6.
3. COTTLE, Simon, 2003. *Media organisation and production*. Thousand Oaks, Calif.: Sage. ISBN 07-619-7494-6.
4. HALLIN, Daniel C. a Paolo MANCINI, 2008. *Systémy médií v post-moderním světě: tři modely médií a politiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-377-2.
5. HARTLEY, John, 1990. *Understanding news*. London: Routledge. Studies in culture and communication. ISBN 04-150-3933-9.
6. JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ, 2003. *Média a společnost*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8697-7.
7. MCNAIR, Brian, 2004. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8840-6.
8. MCQUAIL, Denis, 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. 4., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-574-5.
9. OSVALDOVÁ, Barbora a Jan HALADA, 2007. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. 3., rozš. vyd. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-266-7.
10. TRAMPOTA, Tomáš, 2006. *Zpravodajství*. Praha: Portál. ISBN 80-736-7096-8.

11. TUŠER, Andrej, 2003. *Ako sa robia noviny*. 2. vydání. Bratislava: A+M Print Bratislava. ISBN 80-89033-26-1.

Historický kontext

1. BALÍK, Stanislav, 2011. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 978-80-210-5438-7.
2. BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ, 2011. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.
3. HRUBEC, Marek a Miloš BÁRTA, ed., 2006. *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Praha: Masarykova dělnická akademie. ISBN 80-723-9199-2.
4. KÁRNÍK, Zdeněk, 2019. *Na úsvitu dějin české sociální demokracie: Od prvopočátků hnutí k základům moderní politické strany (1844-1893)*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-857-3.
5. KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG, 2010. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-698-8.
6. KOJECKÝ, Zdeněk, 1946. *Československá sociální demokracie včera a dnes*. Brno: Zář. Knihovna Zář.
7. KREIBICH, Karel, 1953. *Založení České sociální demokracie a její vývoj do Hainfeldského sjezdu*. Praha: Měst. výbor KSČ. Večerní vyšší škola marxismu-leninismu při městském výboru KSČ v Praze.
8. MAREK, Pavel, 2000. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Rosice u Brna: Gloria. ISBN 80-862-0025-6.

9. SKED, Alan, 1995. *Úpadek a pád habsburské říše*. Praha: Panevropa. Zániky říší. ISBN 80-858-4600-4.
10. TAYLOR, Allan John Percivale, 1998. *Poslední století habsburské monarchie: Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Brno. ISBN 80-859-4726-9.
11. URBAN, Otto, 1982. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
12. URBAN, Otto, 2000. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml. ISBN 80-902-2615-9.
13. URBAN, Otto, 1978. *Kapitalismus a česká společnost: K otázkám formování české společnosti v 19. století*. Praha: Svoboda.
14. VALENTA, Aleš, 2002. *Politické dějiny českých zemí a habsburská monarchie 1848-1914*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 80-704-1005-1.
15. VEČEŘA, Pavel, 2015. *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha: Grada Publishing. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-4178-9.

Metodologie

1. DVOŘÁK, Tomáš, 2014. *Úvod do studia dějepisu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-7012-7.
2. HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-736-7040-2.
3. HROCH, Miroslav, 1985. *Úvod do studia dějepisu: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty pedagogických a filozofických fakult studijního oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů - dějepis*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

POUŽITÉ ZDROJE

4. CHARVÁT, Jaroslav, 1974. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
5. TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ, 2010. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-683-4.
6. VACULÍK, Jaroslav a František ČAPKA, 2011. *Úvod do studia dějepisu a historický proseminář*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5683-1.
7. YIN, Robert K., 2009. *Case study research: design and methods*. 4th ed. Los Angeles, Calif.: Sage Publications. ISBN 978-1-4129-6099-1.
8. ZWETTLER, Otto, Jaroslav VACULÍK a František ČAPKA, 1996. *Úvod do studia dějepisu a technika historikovy práce*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1366-4.

Analytická část

1. HEŘMÁNEK, Pavel, 1975. *Právo lidu do 1. světové války*. Praha. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova. Fakulta žurnalistiky. Vedoucí práce Alena Křivánková.
2. GALANDAUER, Jan, 1981. *Šmeral: Bohumír Šmeral 1880-1914*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
3. LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ, 2017. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3510-1.
4. SLOVÁK, Antonín, 1961. *Boj Práva Lidu za všeobecné hlasovací právo v letech 1905-1907*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Institut osvěty a novinářství.

5. VLČKOVÁ-ŠTĚPÁNKOVÁ, Ivana, 1974. Josef Stivín – šéfredaktor Práva lidu. Praha. Dizertační práce (PhD.). Univerzita Karlova. Fakulta žurnalistiky.

Prameny

Knižní prameny

1. DUNDR, Vojtěch, 1947. *Sylabus k oslavám padesáti let Práva lidu*. Praha: Slavnostní výbor československé sociální demokracie.
2. SKALÁK, Josef, 1947. *Idea a čin*. Praha: Dělnické nakladatelství v Praze.
3. STIVÍN, Josef, ed., 1936. *Čtyřicátýpátý ročník Práva lidu a dvacet pět let Lidové knihtiskárny A. Němec a spol. v Praze*. Praha: Lidová knihtiskárna A. Němec.
4. TOBOLKA, Zdeněk Václav, 1947. *Za svobodu a socialismus 1897-1947*. Praha: Dělnické nakladatelství v Praze.

Tištěná periodika

Čtrnáctideník

- Právo lidu 27. dubna 1893
- Právo lidu 30. května 1893
- Právo lidu 24. května 1895
- Právo lidu 18. června 1897
- Právo lidu 6. července 1897
- Právo lidu 30. července 1897
- Právo lidu 3. srpna 1897

Deník

Právo lidu 1. října 1897

Právo lidu 1. ledna 1902

Právo lidu 1. října 1907

Právo lidu 1. října 1911

Právo lidu 15. dubna 1912

Právo lidu 18. dubna 1912

Právo lidu 20. dubna 1912

Právo lidu 29. září 1912

Právo lidu 16. prosince 1913

Právo lidu 17. prosince 1913

Právo lidu 1. října 1922

Právo lidu 2. října 1932

Právo lidu 4. října 1936

Právo lidu 3. října 1937

Právo lidu 1. října 1947

Večerník

Večerník PL 2. ledna 1912

Večerník PL 23. května 1929

Večerník PL 6. června 1929

Večerník PL 13. června 1929

Archivní prameny

1. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Ladislava Pavla policejnímu ředitelství 9. července 1897

2. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 18. září 1897
3. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 24. října 1898.
4. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 29. října 1898.
5. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 28. listopadu 1898.
6. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1892-99, dopis Josefa Schustera a Antonína Němce policejnímu ředitelství 6. prosince 1898.
7. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1900-907, dopis Josefa Schustera policejnímu ředitelství o spolupráci s Českým návěstním ústavem 17. května 1900.
8. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1900-907, dopis Josefa Schustera policejnímu ředitelství 19. září 1900.
9. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1900-907, dopis Josefa Schustera policejnímu ředitelství 26. září 1900.
10. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1900-907, dopis Josefa Schustera policejnímu ředitelství o přesídlení tiskárny a redakce Práva lidu 17. dubna 1901.

POUŽITÉ ZDROJE

11. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2295, s. P 60/9, 1900-907, dopis administrace Práva lidu policejním u ředitelství o vycházení Večerníku Práva lidu 13. dubna 1907.
12. NA, f. Policejní ředitelství Praha I – prezidium 1908-1915, k. 2296, s. P 60/9, 1908-15, dopis Antonína Němce policejním u ředitelství o nové tiskárně 29. září 1911.

Elektronické zdroje

1. historiecssd.cz (2013). *Předsedové české sociální demokracie 1878 – 2012* [online]. [cit. 2020-02-03]. Dostupné z: <http://www.historiecssd.cz/predsedove-ceske-socialni-demokracie-1878-2012/>

Rejstřík

JMENNÝ REJSTŘÍK

A

Adler, Viktor, 58, 98

B

Badeni, Kazimír Felix, 32
 Balík, Stanislav, 31, 32, 33
 Bárta, Miloš, 36
 Bednařík, Petr, 33, 37, 38, 39, 54
 Beran, 113
 Bláhová, 104
 Brůža, Antonín, 80
 Bruno, Giordano, 95
 Brynych, Eduard, 58, 59
 Burns, Lynette Sheridan, 24
 Burton, Graeme, 20, 21

C

Cottle, Simon, 22

Č

Čapka, František, 48, 49, 50

D

Dědic, Karel, 97
 Dérer, Ivan, 68
 Dítě, Ferdinand Otto, 62
 Drahovzalová, Zuzana, 55
 Dundr, Vojtěch, 40, 52, 58, 61, 65, 66, 67,
 70, 81, 117, 119
 Dvořák, Tomáš, 49

E

Engwall, Lars, 19, 22, 28
 Erben, 105

F

Franěk, Otakar, 53

G

Galandauer, Jan, 53, 98, 99

H

Halada, Jan, 20
 Hallin, Daniel, 27
 Hammerschmiedová, Jarmila, 53
 Hampl, Antonín, 85, 117
 Hartley, John, 25
 Hendl, Jan, 51
 Heřmánek, Pavel, 53, 57, 58, 61, 62, 64
 Hilský, Damián, 55
 Houser, Václav, 96
 Hroch, Miroslav, 50
 Hrubec, Marek, 36
 Hudec, Josef, 75
 Hueber, 112
 Huml, Zdislav, 53
 Hummelhans, František, 80
 Hybeš, Josef, 53

Ch

Charvát, Jaroslav, 50

J

Janda, 102
 Jirák, Jan, 22, 26, 27, 33, 37, 38, 39, 54
 Jiránek, Tomáš, 94
 Job, Jan, 102
 Johanis, Václav, 80

K

Kárník, Zdeněk, 30, 32, 34, 35, 36
 Klicman, 105, 106
 Kojecký, Zdeněk, 36
 Kolář, 103
 Končelík, Jakub, 38, 39
 Köpplová, Barbora, 22, 26, 27, 33, 37, 38,
 39, 54
 Krátký, Jan, 102
 Kreibich, Karel, 35
 Krejčí, F. V., 97, 104

REJSTŘÍK

Krkoška, Pankrác, 53

L

Lacina, 102

Lassalle, Ferdinand, 61

Lenderová, Milena, 94

M

Macková, Marie, 94

Majerová, Marie, 96

Malíř, Jiří, 33, 34

Malý, Josef, 102

Mancini, Paolo, 27

Marek, Pavel, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40

Marx, Karl, 61

Masaryk, Tomáš Garrigue, 3, 81, 104

McNair, Brian, 24, 25, 37

McQuail, Denis, 21, 22, 23, 24

Meissner, Alfred, 68, 72, 74, 80, 94, 95

Moravec, 61

Mrázek, Karel, 115

Mudra, Josef, 72

Mužík, 96

N

Naske, František, 106

Němec, Antonín, 65, 75, 80, 87, 96, 97, 99,
100, 101, 107, 108, 111, 120, 125, 134

Novotný, Bohuslav, 96

O

Oppelt, Jan, 54

Orság, Petr, 38, 39

Ort, Josef, 120

Osvaldová, Barbora, 20

P

Pavel, Ladislav, 60, 61, 64, 67, 103

Popelka, F., 62

Pražský, František, 72, 73, 120

R

Radimský, Augustin, 59

Riegr, František Ladislav, 64

Roušar, Josef, 73, 74, 81, 120

S

Saidl, 96

Schuster, Josef, 64, 65, 80, 96, 101, 109,
115, 133

Skála, 106

Skalák, Josef, 52, 64, 65, 73, 74, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92,
93, 94, 95, 102, 103, 104, 105, 109, 110,
111, 112, 117, 118, 120, 121

Sked, Alan, 29, 30

Slovák, Antonín, 71

Soukup, František, 64, 65, 75, 96, 97

Srba, Antonín, 96

Steiner, Josef, 75, 95, 97, 125, 133

Stivín, Josef, 53, 64, 89, 95, 96, 97, 100,
104, 105, 106, 125, 133, 134

Svěcený, 103

Š

Šíd, František, 103

Šmeral, Bohumír, 53, 75, 96, 98, 99, 100,
107, 125, 134

Šolle, Zdeněk, 31, 32, 34, 35, 36, 37

Štěpánek, Petr, 53

Šturc, Václav, 62

Švagerka, Emanuel, 61, 67

T

Taylor, Alan John Percivale, 30

Teska, Josef, 80

Tobolka, Josef Václav, 51, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 70, 71, 72, 74, 75, 80, 81, 84,
96, 100, 102, 103, 104, 119

Tomášek, František, 97

Tomeš, Josef, 54

Trampota, Tomáš, 19, 22, 23, 28, 48, 51

Tunstall, Jeremy, 21

Tušer, Andrej, 23

U

Urban, Otto, 30, 34, 35, 36

V

Vacek, Václav, 96, 97, 106

Vaculík, Jaroslav, 48, 49, 50

Valenta, Aleš, 31

Večeřa, Pavel, 25, 38, 39, 40, 41

Vlčková-Štěpánková, Ivana, 53, 96, 97

Vojtěchovská, Martina, 28, 48, 51

Vondřich, Eduard Boleslav, 59

W

Weiberzahn, 105
Winter, Lev, 96

Y

Yin, Robert K., 51

Z

Zahradníček, 119
Zwettler, Otto, 49

VĚCNÝ REJSTŘÍK

A

agrární strana, 33, 34, 36

B

Bič, 40

Bojovník, 40

Bosna a Hercegovina, 121

Brno, 35, 40, 53, 98

Budoucnost, 40

C

centralismus, 115

centralisté, 112, 113, 114

centralistický svaz, 115

Č

Čechy, 71

Červánky, 40

Česká Skalice, 60

České Budějovice, 60, 63, 73

České dělnické listy, 41

České slovo, 41

Československá sociální demokracie
dělnická, 34

Český Brod, 119

Český dělník, 41

Český Krumlov, 111

čtrnáctideník, 19, 44, 52, 57, 58, 59, 63, 67,
68, 72, 81, 103, 105, 122, 123, 124, 126,
129, 131, 133, 134

D

deník, 17, 19, 31, 41, 45, 46, 52, 54, 57, 58,
62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74,
75, 76, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 92, 93, 98, 99, 100, 101, 102, 104,
108, 109, 116, 117, 117, 119, 120, 121,
122, 124, 126, 127, 130, 133, 137

deníkový fond, 81, 87, 125

Dělnická knihtiskárna, 104, 108, 110, 112,
113, 114, 116

Dělnické listy, 40, 41, 95, 97

distribuce, 17, 19, 26, 38, 44, 45, 47, 55, 66,
74, 77, 78, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 127, 128, 129, 130

Duch Času, 40

Dux, 111

E

elektrárna, 30, 108, 127

etické kodexy, 48

expedice, 102, 103, 107, 109

H

Hainfeld, 35, 36

historický výzkum, 43, 47, 48

honorář, 77, 96

Humpolec, 57, 62, 133, 134

Hynek Spiro a synové, 111

CH

I

industrializace, 18, 30, 34, 37

inovace, 93

inzerce, 22, 25, 27, 46, 63, 74, 77, 85, 86,
92, 93, 102, 117, 130

J

Jaroměř, 62

Johannisberská továrna, 111

K

Karlín, 62

kolek, 38, 123

Kolín, 62, 119

kolkovné, 46, 73, 87, 125, 126, 129

komunismus, 17, 18

koncese, 38, 115

koncesionářské poplatky, 26

konfiskace, 39, 61, 67, 87, 90, 108, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 133

Kukleny, 57, 59, 61, 133, 134

kurie, 32

křesťanská socialismus, 58

křesťanští konzervativci, 33

L

legislativa, 25, 30, 38, 48, 129

legislativní prostředí, 24

Libeň, 102

Liliput, 111

Linotype-Ideal, 110, 111, 112

M

Manchester, 99

masová strana, 33

masová média, 37

mediální organizace, 17, 20, 22, 23, 24, 27,
28, 29, 43, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 93,
94, 96, 104, 116, 122, 123, 124, 128,
129, 131, 133, 134, 136

mediální trh, 25, 26, 37, 87

Morava, 98

Mödling, 109

Myslíkova ulice, 109, 112, 115, 133

N

Náchod, 61
 národně sociální strana, 33, 34, 40, 41
 Národní strana, 37
 Německo, 35

O

Organisace, 40

P

panská sněmovna, 31
 papír, 25, 26, 46, 111, 112, 115
 parlament, 32, 70, 75, 96, 99
 Pečky, 119
 Plavno, 110
 Poledník, 90, 93, 132, 133
 politický katolicismus, 33
 politický paralelismus, 26, 27, 28, 43, 45,
 55, 68, 122
 poslanec, 32, 33, 34, 65, 71, 75, 80, 97, 99,
 100
 poslanecká sněmovna, 31
 Praha, 30, 59, 63, 64, 88, 101, 109, 111,
 119
 Právo lidu, 17, 19, 20, 21, 26, 28, 29, 31, 40,
 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 54,
 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100,
 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124,
 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132,
 133, 134, 135, 136, 137, 138
 Probuzení, 41
 profesionalizace, 23, 33
 první světová válka, 17, 30, 31, 43, 44, 45,
 83, 86, 95, 108, 122, 130, 136
 Předlitavsko, 31, 36, 69, 119
 případová studie, 43, 47, 50, 51, 55
 publikum, 21, 37, 39, 40, 48, 74, 87

R

Rakousko-Uhersko, 29, 31, 32, 33, 34, 41,
 53
 reálný socialismus, 17
 redakce, 17, 27, 43, 46, 57, 61, 64, 66, 67,
 70, 74, 75, 76, 93, 94, 96, 97, 99, 104,
 107, 108, 109, 114, 127, 128, 136, 137
 redaktor, 18, 22, 23, 27, 45, 46, 60, 61, 62,
 65, 67, 74, 75, 80, 94, 96, 97, 99, 100,
 101, 103, 104, 106, 120

Rovnost, 40, 53
 Rudá záře, 40, 73
 Rudé právo, 17
 Rudé Vánoce, 118
 Rudý prapor, 115
 rychlolis, 108, 111, 112

S

sazeč, 90, 105, 106, 132
 sjezd, 35, 60, 63, 72
 Smíchov, 62, 72
 socialismus, 52
 sociální demokracie, 32, 33, 34, 35, 36, 41,
 43, 45, 47, 52, 54, 58, 59, 62, 63, 65, 68,
 69, 70, 72, 73, 75, 76, 79, 80, 82, 83, 90,
 92, 95, 103, 104, 112, 113, 119, 120,
 121, 122, 123, 124, 125, 129, 130, 134,
 136, 137
 Sociální demokrat, 41, 63, 64
 Spravedlnost, 40
 stenograf, 96
 stranický tisk, 34, 44, 59, 60, 72
 Svatováclavská záložna, 120
 Svoboda, 40

Š

šéfredaktor, 22, 53, 75, 94, 96, 97, 98, 99,
 107, 137

T

telefon, 30, 96
 telegraf, 30, 90, 96
 tiskárna, 39, 62, 65, 80, 88, 90, 93, 105,
 106, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 116,
 119, 126, 127, 130, 131, 133, 136
 trh, 47, 128, 129, 130, 131
 Týdeník, 41
 typograf, 99, 104, 105, 117, 127
 Typografická Beseda, 113

U

Uherská socialistická strana, 68
 urbanizace, 30
 Úvaly, 119

V

Večerník, 79, 84, 88, 89, 90, 93, 103, 104,
 112, 119, 127, 131, 132, 133
 Věk svobody, 40
 Vídeň, 95, 96, 113
 Volksfreud, 40
 Vpřed, 41
 výplata, 77

Ž

REJSTŘÍK

Ženský list, 40